

Praecepta diaetetica / [Georg Gottlob Richter].

Contributors

Richter, Georg Gottlob, 1694-1773.

Publication/Creation

Heidelbergae ; Leipzig : Pfaehler, 1780.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/ae25fqnj>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

237
4

1033

43968 / B

C. II

18/2

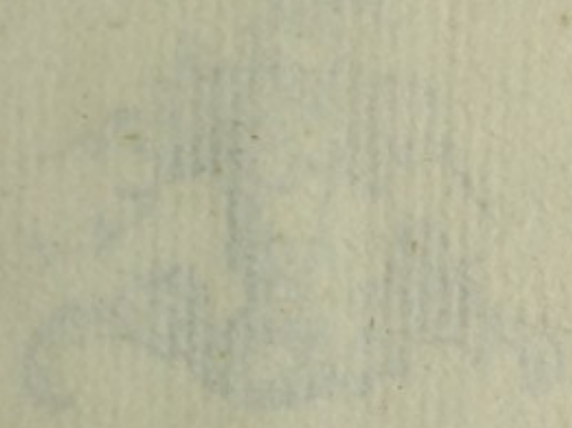
LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

RECEIVED

From the Library of the University of Chicago
to the Library of the University of Chicago
on the 10th day of May 1900
at the University of Chicago

PLATE I

CHICAGO ILL.

11

UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

CHICAGO ILL.

1515

1082
GEORG. GOTTLOB.

RICHTER

MEDICINÆ QUONDAM DOCTORIS, MAGNÆ BRIT-
TANNIÆ REGIS CONSILIARII AULICI ET AR-
CHIATRI, MEDICINÆ IN ACADEMIA GOET-
TINGENSI PROFES. PRIMARIJ, &c.

PRÆCEPTA
DIÆTETICA

HEIDELBERGÆ ET LIPSIAE,

SUMTIBUS FRATRUM PFÄHLER, BIBLIOPOL.
UNIVERS. HEIDELBERG.

1780.

7:40

BIBLIOPOLA LECTORI.

Haud exiguo rei litterariæ atque medicæ cum primis emolumento accidisse videtur, ut singulari quodam fortunæ casu, aut potius beneficio præsentis opusculi manuscriptum in manus nostras pervenerit; cui quantum ab *auctore* suo pretium, quanta commendatio accedat, neminem latebit, nisi qui, quantus ac qualis vir fuerit, celebratissimus ille Medicinæ quondam in Academia Gœttingensi Professor primarius, immortalis *Richterus*, ignoraverit. Tanta vero est ejus in orbe literato fama, ut eum vel nominasse, satis superque deprædicasse sit.

Comprobant hanc famæ celebritatem, augent & amplificant opuscula medica ab ipso olim conscripta & seorsim, ut in academiis fieri amat, edita, nunc vero laudabili fane opera, plurimumque votis expetita, a nobilissimo viro, Ackermanno,

Medices pariter Doctore, undique conqui-
sita, atque in unum fasciculum collecta
& colligata, publicæ luci & communi
Eruditorum usui exposita. Qua quidem
in collectione adornanda quam bene &
de celeberrimo avunculo suo, & de uni-
versa republica literaria meritus sit nobi-
lissimus Ackermannus, non est quod mo-
neam; quum & illius memoriam pru-
denti hoc consilio eo certius ab oblivio-
ne vindicarit, & hanc pretioso eruditio-
nis thesauro in omne posthac ævum se-
curius conservato locupletarit.

Nos, quibus fortuna favente insignis
thesauri hujus a Richtero relictæ portio
obtigit, exemplum nobilissimi Acker-
manni imitati, in eandem cum ipso lau-
dis & studii publicæ utilitatis partem ve-
nire lætamur, quum opus hoc diætetici-
cum nunquam ab auctore suo, pluribus
jam annis beata vita functo, typis man-
datum, neque ab alio hactenus, ne ipso
quidem laudatissimo cæterorum opuscu-
lorum collectore prelo commissum, ne-
que proxime, quantum nos cognovi-
mus, ab ullo committendum, in publi-

cam lucem proferamus, ut nova hac scriptorum accessione facta & novus auctori, si fieri possit, gloriæ cumulus accedat, & orbis literatus utilissimo hoc scripto non defraudetur.

Quare, cum justus erat metus, ne opus tam præstans idem cum multis aliis experiretur fatum, ut demum intercideret, nisi excusum prostaret, nostrum de eo edendo consilium adeo non reprehendendum esse videtur, ut gratiam potius ab omnibus nos iniisse confidamus, vulgatum a nobis esse librum, non minori præconio dignum, quam quod opusculis academicis ejusdem auctoris a celeberrimo Wittenbergensium Professore *Trillero* in præfatione editioni opusculorum adjecta jure optimo tributum fuit.

Habes igitur, lector benevole, librum cum elegantissimum, quem quidem *Richteri* esse, & ab eximio verborum cultu, & ab eleganti perspicuitate & a stylo facili, terso ac nitido, si eum cum aliis ejusdem auctoris scriptis comparaveris, primo statim fronte deprehen-

des ; tum utilissimum quoque & usus amplissimi, quippe qui non Medicorum solum ordini, sed omni omnino hominum conditioni inservit atque conducit, dum saluberrima de valetudinis ratione habenda, deque vita ad extremam vegetamque senectutem protrahenda præcepta cuivis ætati, sexui, temperamento, ordini tradit, quorum ad normam si vitam direxeris, firmam ad feros usque annos valetudinem experiri dabitur, quam tibi ex animo precor atque exopto. Quæ incio irrepsērunt vitia typographica, uti & alios errores; quos, in quantum industria potuit, evitare studui, proposito faventes nec rigidi nimis lectores facile condonabunt; si vero curate & nitide omnia, ut quidem animus erat, perfeci, utere iis candide lector, fave ingenuis conatibus, & vale. I 7 8 0.

PROLEGOMENA.

THESIS I.

Diætetica tutelam bonæ valetudinis per res illas, in quarum perpetuo commercio sumus, dirigit; & non est vaga juvantium & nocentium notitia: sed quæ omnes sanitatis scopulos, in perverso rerum illarum usu obvios, & tot sæculorum attenta observatione penitus cognitos, iusto ordine tradit, & quantum fieri potest, in omni actionis suæ limite expendit. Simulque præcepta complectitur, illis emendata vitæ ratione occurrendi. Plus meriti habet, qui morbi imminentis periculum perspicit, & provide sub primo statim ingressu arcet, quam qui natum jam morbum & viribus adultum, majori longe & ancipiti magis artis molimine oppugnat. Omnium interest de valetudinis suæ insidiis, & qua ratione contra illas vigilandum sit mature edoceri.

T H E S I S II.

Corpus humanum ex partibus tam fluxis & caducis coaluit, ut inter ipsos vitæ & sanitatis motus inevitabili necessitate corruat; nec illa per plures annos perennitas, ob quam ~~amissa~~ perpetuo reparantur, aliis debeat, quam divinis sapientissimæ fabricæ legibus. ~~Velut una apparet~~ candelæ flamma, quæ tamen omni momento ex pabulo subsistit: sic vita humana omni momento inter perpetuas partium jacturas alia & non unum sed multa sensim corpora consumens.

T H E S I S III.

Duplex igitur durabilitatis nostræ lex est quæ id primum postulat, ut partes vitali motu attritæ, & hinc in noxiam indolem degenerantes, sine mora, quæ plus corrumpit, expellantur. Deinde hoc, ut easdem dotes pro ministerio corporis & exercitio functionum necessarias, quas illæ expulsæ ante suam ex attritu corruptionem habebant partes, quæ nunc succedunt ex ingestis coctione internorum viscerum mutatis & assimilatis suscipiant.

T H E S I S IV.

Ita duplex probæ diætæ conditio est; altera justis excretionibus repurgandi corporis intenta, & per vias alvi, renum, cutis aliasve detrita, noxia, superflua tempestive eji-

ciens; altera in perditis reparandis occupata, quæ non modo vim viscerum, ingesta salubriter mutantem, postulat, sed & quantitatem restituti indigentia corporis convenientem. Nam velut parcius ingesta non ferunt suppetiarum fatis corpori exhausto; ita ultra indigentiam assumpta, vel in cruditate sua persistunt, vi viscerum coquentium superata, vel etiam, uti par est, cocta & subacta nocent opprimuntque ipsa copia, nec naturali excretionem, cujus certus, iudice Keilio, terminus est, tolluntur.

T H E S I S V.

Igitur medicus ad offensas valetudinis sub justis oppositæ Diætæ legibus attentus bene init expulsi ingestique rationes; quem calculum ambiguum reddere videtur eorum, quæ insensibili halitu dissipantur, ignorantia. Hanc vero vicit primum Sanctorius; plus insensibili, quam omni sensibili dispendio perdi, docet. Adeoque maiorem illius, quam hujus curam requirens. Ceterum ad pondus corporis ante & post excretionem ingestionemque omnia sub medicinæ staticæ experimentis revocans.

T H E S I S VI.

Superat illam calculi subtilitatem ipsa naturæ providentia, quæ necessitatem amissi reparandi justioribus cancellis per famis si-

tisque stimulos circumscribit. Modo gula luxuriam amantior, nec tot errorum exemplis in transversum rapta, ad hos stimulos docentis naturæ sollicitè attendat, nec inter tot vitæ errores supprimat vel corrumpat.

T H E S I S VII.

Variam illam egerendorum & ingerendorum indolem Diætetica in classibus rerum non naturalium exponit, & conservandæ sanitatis usibus accommodat. Vocamus res non naturales, res circa nos in perpetua actione positas, quæ cauto & moderato usu sanitatem tuentur; incauto & immoderato perdunt. Hujus loci sunt, primum quæ ingeruntur, ut aër, cibus & potus. Deinde quæ in nobis geruntur, ut motus & quies, somnus & vigiliæ ac pathemata animi. Porro quæ tempestive excernuntur & retinentur. Denique quæ corpori externe applicantur, ut vestimenta, frictus, balnea & alia. In more tamen positum est, sex rerum harum classes constituere: *prima* aërem, cibos & potum considerat: *secunda* motum & quietem: *tertia* somnum & vigilias: *quarta* pathemata animi & usum veneris: *quinta* excreta & retenta: *sexta* externe applicata, quæ omnia in tutelam sanitatis considerare, & in omni limite noxæ & salubritatis explicare, animus est.

T H E S I S VIII.

Alia licet sanorum Diæta sit, alia ægrorum, utraque tamen circa easdem res versat, modo quod posterior strictiora vincula injiciat, sub cautiori delectu, viribus morbi magis opposito. Nos hic rationem præsertim sanorum habemus, non tamen omisuri prorsus, quæ vires vitæ in ægris superstites, Diæta propius congruente, tueantur.

C A P U T I.

D E A E R E.

T H E S I S I.

Aër, sine quo vivere nemo vel per momentum potest, cum sine cibo diu satis possit, primum in diæteticiis considerari debet, tanquam potior crebriorque sanitatis & morborum causa, tum ratione propriæ naturæ, tum ratione miscelæ alienæ. Igitur in omnibus viribus suis lædendi juvandique expendere decet, ut constet, sub qua conditione salubris, sub qua noxius evadat.

T H E S I S II.

Aër purus vi propriarum facultatum triplex habet agendi momentum, in fluiditate, gravitate & elasticitate positum.

T H E S I S III.

Ob fluiditatem suam levissimo motu auscultantem, nullo adstrictus gelu coit, nullo densatus pondere solidescit: omnibus aliis fluidis promte miscetur: pleraque etiam concreta corpora subit, & inter ea sine coalitu latet: ruptis vero carceribus, ad ingenium suum redit. Mobili illa tenuissimarum partium lubricitate intrat non modo fere omnia & permeat, sed & infitas corporum vires excitat. Nihil enim sine aëre fermentatur vel putrescit: nullum sine eo menstruum solvit: nullus sine eo ignis ardet. Sunt tamen corpora quædam, quæ ægre vel non permeat, ut ligna densa, lapides, metalla, corium, charta &c. ubi tamen aqua, spiritus, mercurius, lixivium ex parte promptius transeunt.

T H E S I S IV.

Aëris gravitas, quam primus Doricellius ad mensuram revocavit; ad sensum magis Otto Gæricke; suis deinde uberius experimentis illustrarunt Paschalius, Boyle, Mariotte & alii. Respondet columnæ aquæ in altitudine triginta trium pedum, mercurius in barometro ad viginta novem pollices anglicanos sustentatus æquivalet pressioni totius columnæ aëreæ in loco humili maritimo. Differt vero gravitas aëris nunc densati nunc

rarefacti, tam pro gradu altitudinis, quam pro varietate tempestatum & meteororum. Summum pondus æquibrat cum mercurio adscendente ad triginta pollices & dimidium; minimum pondus ad viginti septem & dimidium. Ista igitur vi premit aër, eo semper plus, quo propior telluri est, & latera tunc corporum fortius distendit.

T H E S I S V.

Elasticitas, qua corpus in minus spatium vi premente redigitur, & ea remittente se ultro restituit, aërem ab omnibus aliis fluidis distinguit. Magis autem in eo compresso quam rarefacto apparet. Persistit in aëre puro multis annis inclusus. Omnis vero caloris mutatione nunc expansus nunc constrictus, oscillat perpetuo, & sic corpus, cui inhæret, in constanti motu esse, vero simile videtur. At negari nequit, aërem in minimas partes divisum, separatim latere intra liquidorum meatus, & tunc sine effectu elastico quiescere, ut in sanguine, chylo, lacte & unde se expedire nullo sani hominis calore potest. Quod si vero vis major ignis & frigoris, vel vis effervescentiæ aut putredinis rumpit hæc vincula, emergens aër & in suis iterum partibus coiens, pristinam elasticitatem recuperat. Et sane letalis esset, ut injectio probat aëris elastici in sanguinem ingressus, qui sub vitali calore mutaret ni-

mis fluidorum moleculas & vasorum diametros.

T H E S I S V I.

Atque hic aër in sua fluiditate, gravitate & elasticitate omnis corruptelæ expers est, quam demum suscipit vitio variarum, quæ se miscent, exhalationum. Ubi impuro sæpe halitu infectus, morbos epidemicos & endemios cum gravi valetudinis noxa parit & distribuit. Vel ut miscela ignei elementi vario gradu aërem calidiorem vel frigidiorē reddit; ita reliqua miscela humidiorē vel sicciorē. Attolluntur non solum halitus aerei, salini, nitrosi, vitriolici, sulphurei, terrestres sed & composita magis corpora, ut femina, quæ rapta per aërem plantas in altis turribus gignunt. Atque hæc omnia mutant varie virtutes aëris in negotio sanitatis a nobis determinandas.

T H E S I S V I I.

Aëri igitur primo & præcipuo loco se miscet igneum elementum, & per eum æqualiter vi eadem ac copia, quam per reliqua corpora & ipsum vacuum distribuitur, docente thermometro. Acquirat aër associato igne novum momentum se expandendi. Respondet vero expansio gradui densitatis, quo densior aër est, eo magis fit igne elasticus, quo rarior, eo minus. Hinc in summitate atmosphæræ vix ad summum ignem crescit

vis elastica. Attendimus igitur intuitu miscelæ partium ignearum pro usu diætetico magnopere ad aëris frigidi & calidi virtutes & noxas.

T H E S I S V I I I.

Frigidus aër, qui elementi ignei minus continet, graviori incumbens pondere, & plus stringens vasa & densans, aliter robustos, aliter debiles afficit. In robustis plus nativi caloris, plus coctionis & roboris conciliat. Hinc ventres hieme calidiores & magis digerentes Hippocrati vocantur. Nam ille aër perspirabile quidem, ob meatus minus patentés, aliquamdiu supprimit; id vero sine noxa ob vires simul crescentes & mox vegetius dissipantes; a vasis enim frigore arctatis resistentia crescit contra impetum affluentium a corde humorum; hinc major sequitur ex attritu calor: crudi coctio, perspirabilis (materiæ) attenuatio & expulsio: sic robustorum in aëre frigido obambulantium major agilitas, calor, & ponderis levitas nascuntur. Imo vestibis parum tecti, frigus, quod partem perspirabilem supprimit, non ferunt incommode, & injuriis aëris inde salubriter adsuescunt.

T H E S I S I X.

Non eadem in debilibus ratio locum habet; in his enim internus motus languit

dior ob vasa per se laxiora, & causæ comprimendi facilius cedentia, suffocatur potius a frigore, quam sub attritu tam parvo intenditur. Unde frigus, languor & sensus ponderis, ita ut merito a valetudinariis arceamus frigus, nisi lene sit. At sciant hi ipsi se semper infirma valetudine laboraturos esse, nisi sensim & inter providos gradus frigori adsuescant.

T H E S I S X.

Veluti frigus pedetentim natum naturæ quæ omnem lentam mutationem ferre deficit, molestum vix est: sic contra frigus ipsi aëri calido & æstivo superveniens, vel etiam omnis subita translatio corporis ab aëre calidiore in frigidiorum tantum non lædit omnes, dum partim vasa cutanea perspirabili materia turgida, nunc in majori perspirationis molimine supprimantur; partim ipsum retentum perspirabile sub prægresso calore exaltatum magis & ad putredinem pronius, non fert impune expulsionis moram, nec sine gravi damno intro redundat. Bene hic gradum frigoris simul cum duratione ejus notamus: læduntur manifestius, qui jam ante susceptum frigus ponderosiores, levare non aggravari debent. Levant vero hos excreta, gravant retenta, vix pristino nedum novo oneri sufficiunt, vix in statu solito excutiant super-

perflua, nedum in illo, qui imbecillis jam organis perspirationis novam subitamque injuriam infert. Hinc decubitus interni & stases circa infirmiora maxime loca corporis constantius figuntur.

T H E S I S X I.

Huc pertinet observatio; moderate calentes minus ab excessu frigoris lædi, quam valde excalesctos ab aura jucunda, frigidiuscula, cujus lenocinium captant. Plus noxæ instat, si aura ejusmodi jucunda imprimis austrina post vel inter exercitia afflat. Nam ab aura illa pendet non solum inhibita perspiratio, sed & ab exercitio perspirabilis materiæ, quæ intro redundat, major acrimonia. Refer huc aërem ad sensum frigidiorum, quem flabella in gratiam assuantium adspirant. Licet enim ille (aër) frigidior non sit reliquo aëre, quandoquidem ventus in illo aëre ipsis foliis actus non mutat thermometron. Est tamen in corpore, quod ambit, tepesfactus, hinc perpetuo flabellis dissipari nequit, quin succedat aër, temperie quidem similis, verum illis corporis halitibus nondum tepesfactus, hinc necesse est a flabellis refrigerari corpus ad sensum & ob repulsum perspirabile & externum humorum attritum calidius fieri & ponderosius. Nam ille afflatus faciem, collum & pectus, & partes cordi propio-

res tangens ac perspirabile ibi supprimens, plus ipsum caput infestat. Ita qui in locis fervidis vesperi a cœna sub dio sedent, vestimentis leviter tecti, graves experiuntur ad caput metastases; quia non tam infernum corpus a cœna plenius, quam superne afficitur, & mox imminente nocte ipse situs corporis plus ad caput derivat.

T H E S I S X I I.

Quoniam in aëre frigido corpus tectum plus perspirat, quam nudatum in aëre calidissimo: Præstat ex consilio Sydenhami ad arcendum frigus subitum & conservandam salubrem & æquabilem perspirationem, vestes hiemales sub primum autumnii ingressum induere, nec nisi adulto vere ponere. Præstantior tamen regula Cheynei videtur, sub leviori amictu mature adfuescere sensim injuriis aëris.

T H E S I S X I I I.

At illud notatu dignum est, retentum perspirabile apud debiles hieme, apud robustos in æstate in lotium uerti. Contrario aluinis fluxibus robusti per hiemem, debiles per æstatem tentantur. Gorterus quidem semper debiles statuit, retentum perspirabile per lotium ejicere. At licet verum sit, omni tempore debiles parum perspirare: negari tamen nequit, moderata hieme, in

qua vegetiores sunt, plus ad renes, æstate, in qua plus languent viribus, retenta ad aluum deriuari. Robustis per se æstate ficcioribus, & tempore æstivo plus siccatis aluus minus auscultat, hieme solutior, ubi plus edunt. Ratio ex parte quærenda est in ipsis viis primæ coctionis, quæ debilius peracta proximis viis aluinis excernit, peracta fortius magis renalibus.

T H E S I S X I V.

Aliter longe frigus se habet in motu, aliter in quiete, ubi summa perspiratio, hic minima. Hinc exercitia corporis aëre frigidiori aucta robustos exhauriunt ad animi deliquium; simulque ingentem voracitatem pro sarciniendis amissis pariunt, non alio, quam solidiori pabulo sedandam. Hinc qui nivea tempestate ad boreales regiones tendunt, vix cibo carere per aliquot horas possunt; cum qui per calidiores regiones itinera faciunt, vix semel de die cibum appetant. Generalis hinc lex est, hieme liberalius edendum esse, bibendum parcius.

T H E S I S X V.

Frigoris extrema & funesta vis est in quiescentibus, dum constrictis solidis, & coagulatis liquidis vitalem motum sensim sufflaminat. Quia partes maxime externas invadit, illæ, primum diris doloribus affe-

tæ, mox sensus motusque expertes cadunt gelatæ & fragiles, inprimis liquida in ore faucibus, naribus distillare solita, sub propiori magni frigoris attactu figuntur, mox pulmonum arctata vasa pariunt anhelitum, venosusque sanguis intra vasa rigefacta immobilior, injectis illis pedetentim intro vinctulis, motum ad ventriculum cordis sinistrum ægre reperit, ut inde parum perveniat ad cerebrum, & hoc ab opere secretionis quiescens, ægros somno sepultos leniter exstinguat. Plus ubivis nocet molimen regelandi per calida, quæ motu & calore destruunt. Ita quidem facilius pereunt debiles & quiescentes, extremo tamen frigore etiam robustos perire pulchre illustrat Bataavorum exemplum in Islandia.

T H E S I S X V I.

Aër moderate calidus, qui in superficiem corporis minori gravitate incumbit; aptior est, ut cum Listero dicam, evocare quicquid est, perspirare idoneum; certe sana corpora & perspirabili materia referta, per patentiores tunc exhalantium vasorum meatus liberior perspirant cum levamento ponderis & interno refrigerationis sensu. Sine noxa hoc dispendium est; quia vasa per calorem laxata, pristinum pondus humorum non ferunt, inprimis talium, qui sub calore facilius accrescunt & corrumpuntur.

T H E S I S X V I I.

In aëre magis calido dispendium sine noxa non est, & ingens lassitudo sequitur, non crescenti ponderi, sed decrefcenti robori tribuenda. Auctior ergo perspiratio, justo plus lymphæ & spirituum eripit, ac quicquid calori dissipanti facilius obsequitur. Vires unde interni roboris disperguntur, ob diminuti & rarefacti humoris vasorumque jam laxorum inertiam; unde motus imbecillior.

T H E S I S X V I I I.

Æstate ad libras tres circiter leviora sunt corpora quam hieme. Idque omnino salubriter, si æquilibrium conservatur inter partes solidas, calore æstivo relaxatas; adeoque debiliores, & inter molem liquidi circummagendi. Quæ diminutio ponderis, cum circa ingressum æstatis, ob varia adhuc incidentis frigoris impedimenta, non illico contingat, molestum caloris sensum & lassitudinem percipimus, evanescentem sensim perseverante calore subsequendum dierum. Si secus somnus diurnus vel nocturnus magna perspiratione, vel etiam sudore superfluum eliminat, vel etiam tunc suggestis ab arte diaphoreticis ad justam ponderis mensuram reducit.

T H E S I S X I X.

Frigus & calor, quamdiu vegetiorem corporis actionem non labefactant, grata sunt ipso sensu. At minuit hanc gratiam, veluti ipsam actionem illius (corporis) superveniens, inprimis subito, calor refrigeratis, frigus excalectis. In priori statu laxantur vasa, liquidiora dissipantur, pondus æque ac robur minuitur, cum majori ad motum impotentia. Oppositus status etiam deterior est, dum figit ad excretionem parata, & pondus auget. Id illustrat vernalium morborum mitior genius, autumnalium sævior.

T H E S I S X X.

An in aëre majoris caloris, quam qui sanguinis humani est, vivere homo possit, quæritur. Gradus caloris in corpore humano ad gradum thermometri 92-94 circiter adscendit, igitur ad illum gradum, qui major est, quam in aëre æstivo meridiano sub æquatore. Negari quidem nequit, calida balnea, in quibus facile per horam moramur, sæpe ad gradum 112 adscendere, & longe ultra mensuram in officina, in qua excoctum saccharum siccatur, cujus conos tollere subito ingressu & egressu solent. Imo in Africa occidentali thermometron Reaumur gradum notavit, qui sexta parte superavit calorem hominis. At non hic quæstio

est de aëre, quousque inter varia etiam artis tentamina incalescat, sed quem calorem naturalem constantemque habeat, sub quo vivant incolæ incolumes. Quodsi igitur nova experimenta docuerunt, esse alicubi gradum caloris, qui thermometri gradum 94 superat; ipse tamen hic calor erit inferior calore hominum ibidem in sanitate viventium. Cum enim omnia corpora in communi aëre, communem caloris temperiem habeant, agnoscendum est, eandem non solum habere ibidem corpora humana, sed & propriam ex interno attritu natam, adeoque majorem.

T H E S I S   X X I.

Sicuti calor aëris, nos ambiens & respirationi serviens non accedit ad calorem corporis nostri, ita neque hunc suo ingressu augere potest; nusquam quidem igni præclusus aditus est. Verum legibus motus ejus reugnat: a loco minus calente in locum magis calentem diffundi: ita ignis fornacis exalefacti exit in cubiculum, non ex hoc in illum. Sentire tamen tunc corpus aïs majorem gradum caloris: id fit, quia languet vis cordis & musculorum, ob imminutam extremorum resistentiam.

T H E S I S   X X I I.

Hæc est series omnium in corpore mutationum ex solo caloris excessu. Dissipat ille

calor attactu suo humida partium, quibus opus est, ut perpetuo irrigentur. Maxime exsiccat partes proxime expositas, ut oculos & nares: Unde incolis ferventiorum regionum præmatura cæcitas, & dum crebro calidas arenas permeant, abolitus olfactus. Sic perdit pulmo sub motu in cælo æstuantem necessariam sui lubricitatem, dum siccus aer inspiratur, humidus redit, & sanguis immeabilis fit per vasa contracta. Ita & magnum est liquidi dispendium inter vasa cutanea perpetim exhalantia: Quod remanet, fixum crassumque fit causa proxima obstructionum maxime intuitu impeditarum secretionum. Ita coctio languet, & appetitus ob lympham gastricam jam parce secretam; stranguria frequens est ab urina acri & minus diluta; alvus obstructa ob defectum liquidi aluini, quod vias aluinas lubricat; infarctus mox vasorum hypocholesteriorum, quo semper crassior saburra decumbit. Facit excessus caloris, ut minora vasa imprimis lymphatica & neruina, liquidis suis exhausta & siccata sensim rigescant: In reliquis vero humoribus, salia & olea prius per aquam involuta, nunc sub motu magis evoluta, accrescant: Accedantque acutæ febres, vel in debilioribus scirrhus viscerum infractus pariant.

T H E S I S XXIII.

Secundo & post elementum igneum præcipuo loco inhæret aëri ingens copia aquæ, quod nos nebulæ, pluvix, pruinæ, grædines, nives &c. ultro testantur; & Halesio in staticis plenius evincitur illa immensa quantitas aquæ, quam tot animalium & vegetabilium genera, & tanta inprimis marium superficies perpetim exhalant. Ex Kruquio discimus, aquam quotannis ad xxx circiter pollicum altitudinem cadere in terram, & inde exhalare. Ita aqua statim nebula opacat interiora vitri, cujus aërem antlia exhaurit: sal alcalinus fixus, summo igne siccatus, mox in vitrea patina aëri expositus, tantum inde allicit aquosi, ut jam fluidum pingue sit, & triplo ponderosius, ex quo pura aqua destillatur: neque tamen in aëre pars aquæ hærere major, quam 850, (potest), alioquin totum pondus aëris soli aquæ deberetur. Aër vero aquosis illis repletus, multum elasticitatis suæ perdit.

T H E S I S XXIV.

Aëris humidi gradum designant Noto-metra, vel per pondus corporis bibuli appensum bilanci in æquilibrio, adeoque aëre humidiori præponderans, vel per elongationes & accurtationes chordarum pro mensura absorpti humidi. Ipse quoque sensus

frigoris in aëre humido, major huc referri potest, prior modus plus docet, non tamen ea fide, qua Barometra gravitatem, Thermometra calorem aëris determinant.

T H E S I S XXV.

Aër humidus ante inventa Barometra ponderosior habitus est. Certe sub illo crescit sensus ponderis, id quod plebem non modo, sed etiam eruditos fefellit. Hodie constat, flante austro, sub quo languent corpora, sub sensu ponderis omnino leviores esse, & spirante borea graviores, sub quo tamen corpora leviora sentiuntur. Ideo vero aër serenus, siccus, perspicuus, gravior est, quam nebulosus, horridus, opacus: quia omnino nunquam plus aquæ est in aëre, quam ubi nihil vel parum ob siccitatem cœli adesse videtur; nempe tunc magis dispersa aqua & adscensu suo per majora spatia, & sub leniori miscela diffusa est, in humida tempestate aqua super tellurem parum est elevata, hinc ob levem & imperfectam miscelam facilius secedit; id quod clarissime Barometra demonstrant.

T H E S I S XXVI.

Aër humidus corporis pondus auget ingressu aquosi, id maxime fit in corporibus exinanitis, siccis, inedia & laborem perpeffis, idque noctu magis & in dormienti-

bus, quam de die & in vigilantibus. Vacui hic meatus sunt, & ad recipiendum sub externo impulsu proniores. Keilius cujusdam meminit; cujus corpus una nocte drachmas xvij ex aëre humido attraxit. Illa humiditas promte subit debiliora corpora, ægrius robustiora; quia hic potentius est arteriarum exhalantium, ibi resorbentium venarum officium. Motus languens debilius, dum minus sustentat perspirationem, minus resistit ingressui externi aquosi.

T H E S I S XXVII.

Aër humidus est quasi perpetuum balneum laxans, quo flaccescunt solida & macerantur, humida sistuntur & accumuluntur, cum augmento ponderis ad sensum & stateram. Quo diutius aër humidus alluit corpus, eo major sequitur inertia solidorum, & corruptela fluidorum. Maxime vero pulmo in bronchiis, quæ aërem vehunt, læditur ab aëre humido, quippe haud abstergente satis, & nimium humidi sub inspiratu relinquente, viresque solidi expellentis labefactante. Unde ob bronchia ad ultimas vesiculas humido oppleta & expansa, oriuntur tussis, catarrhales febres, asthmata, & stases inflammatoriæ feri. In reliquo corpore ex eadem causa abundantis humidi lentior motus, colluvies ad hydropem usque, stasis & lentor in minimis cum pi-

gritiae animi & morositate nascuntur. Bene in hac causa natura consulit, si largiori fluxu alvino, vel sudoribus vel diuresi, imminertia valetudinis damna praecavet.

T H E S I S XXVIII.

Aër humidus sub accessu caloris vel frigoris diversa parit mala. Sub accessu caloris in putridum liquamen omnia dissolvens, fit pestilentialis, & humido putrique halitu meatus corporis implens, ad morbos endemios, febres putridas & cachexiam disponit; quod eorum exemplo patet, qui ad lacus, stagna & paludes habitant. Sub accessu frigoris, inhibetur quidem aëris humidi nifus in putredinem; at humidum retentum magis figitur & accumulatur, & lentæ circulationis ad suffocationem usque crescit periculum, in abdomine inprimis difficillimæ stases nascuntur.

T H E S I S XXIX.

Bonum vitæ regimen in aëre humido requirit; latere domi, & struem lignorum, ut juniperi, abietis aliorumque, cum pauxillo succini in camino accendere, ut aër alio aditu exituque interclusus supra ignem intrando exeundoque depuretur. Patet, cur feminæ hic negligentiores plus læduntur, ob laxiorem corporis compagem, & facile tussi, catarrhis & serosa pulmonum inflam-

matione tententur. Ferunt facilius calidi, robusti, sicci, exercitati, at & illis vigilandum, ne nimis diu se tali aëri exponant.

T H E S I S XXX.

Aër ficcus, qui simul gravior est & ferenior, tanquam salubrior & a proventu morborum immunior, ab omnibus epidemico-rum morborum scriptoribus agnoscitur. Promittit vigorem perspirationis, & robur corporis, & debiliorum confirmat valetudinem; quin & phthysicorum hæmoptoen & hydro-picorum ferocem colluviem reprimit. Nimmia tamen siccitas, calidos aliquando robustosque asthma te mulctat, sed alterius, quam vulgo, generis.

T H E S I S XXXI.

In aëre leviori rarefacto & minus elastico, pereunt animalia tanquam in vacuo. Pereunt autem in vacuo, non solum ob aërem elasticum, qui ambire debebat, deficientem, sed & maxime, quod aër pulmonalis tunc ipse effundatur in vacuum ambiens. Unde velut in foetu contracti pulmones subsidunt in aqua. Hæc mors est fulgure extinctorum, quorum pulmones, Pitcarnio teste, ponderosi fundum in aqua petunt. Idem in antris contingit, Crotta del cane, ubi vapor tantum ad pedem adscendens exstinguit canes non homines.

T H E S I S XXXII.

Quod de aëre leviori dictum, valet etiam de aëre in locis angustioribus occluso nec renovato. Pereunt in eo, paulo tamen tardius, quam in vacuo. Ajunt plerumque, homini præbere pabulum, sine quo vita hominis non subsistit: absumto hoc nec renovato perire in eodem aëre. Alii hoc nomine arguunt inclusum aërem, quod continuo halitu inclusi animalis contaminetur, vel eodem elater aeris ad respirandum tam necessarius imminuatur. Contra hanc sententiam pugnat experimentum Jacobi Pistorini: duo nempe animalia in eodem loco inclusa, non citius perire quam unum, cum tamen duo vel pabulum illud vitæ in aëre absumant citius, vel halitus illos contaminantes, aut elasticitatem aeris minuentes effundant eodem tempore cumulati. At evicit Josephus Verratus, omnino duo vel plura animalia citius quam unum, in tali loco occlusum, perire. Imo Barometron immisit huic loco, & adscensum mercurii in pluribus animalibus inclusis notabiliorem quam uno observavit, adeoque ostendit, mortem imminuta elasticitate nasci.

T H E S I S XXXIII.

Præter ignem & aquam intrant aërem, effectu sæpe nunc noxio nunc salubri, ha-

litus animalium , vegetabilium & mineralium. Ex animalibus, quæ non perpetuo non exsudat copia materiæ perspirabilis. Hanc in celeri fuga ferarum adpersam herbis , sagaces canes prosequuntur , & per longa intervalla distinguunt. Excrementa animalium , lotia & fimeta in locis fervidis cito volatilia per aërem disperguntur. Quin & maximæ molis animalia , balænæ ad littora ejectæ , elephantes , cameli , equi , ipforumque hominum insepulta post pugnas cadavera , cito inprimis per æstatem consumuntur. Ovula ipsa foeta & in aëre hærentia & exclusa , tepente vere inficiunt subito arbores vermibus ; & cadunt pluvix cum mirabili tali foetura. Plus elucet in morbis contagiosis , plenus putridis animalium inquinamentis aër.

T H E S I S XXXIV.

Vegetabilium non modo nativi spiritus sua fragrantia imbuunt aërem , ut odores stirpium , qui etiam per oceanum diffusi , nautis indicant propinqua littora ; sed & vinosi ex fermentatione , volatiles ex combustionem. Olea , nisi multum terrestris vinculi liget , pariter sponte vel per ignem exhalant. Unde pingues halitus aeris ignem alentes attenuati , attritu calefacti accenduntur : dispersi per aërem redeunt suo tempore , & pingui rore assiduaque foetura tellu-

rem imprægnant, sub cœlo calente & pluviis æstivis magis frugifera. Sales etiam nativi plantarum acidi, austeri, alique terra figente per ignem liberati sensim attolluntur. Imo ipsa tenera terra in sublime rapitur, ut in altis caminis fuligo docet, venti totas partes vegetabilium aëri uniunt, ut semina herbarum papposarum & fungosarum, quæ ad turrium ædiumque fastigia elata, & aliquantulum terræ nacta se ibidem propagant.

T H E S I S XXXV.

Ex fossilibus sales fixissimi aqua aërea soluti, calore digesti & sublimati, & quoad residuum calcinati abeunt in auras. Destillatio cum arenis, bolis, terris, quot myriades librarum in fumos acidos volatiles respexit? olea vitrioli, l. spiritus sulphuris l. aluminis mista sali gemmæ l. nitri subito hos sales fixissimos in volatiles, vix vase coercendos convertunt, ut Glauberus docuit. Halitus inde fodinarum quam letales. Sane tot modi sublimandi, siccandi, digerendi, calcinandi fixa mutant tantum non omnia in volatilia, nec ipsa metallorum fixitas resistit. Aufugit ad ignis gradum mercurius, imo plumbum, stannum, cuprum, ferrum magno igne volatilia fiunt, unde ferrugines, ærugines, cerussæ, specie pollinis ab aëre rapiuntur, quod plus valet de imperfectis metal-

metallis, ut arsenico, cobalto & sulphuribus, quæ ipsum argentum imo aurum rapiunt. Unde Chymici multum habent de auro volatili. Ita merito aër potest feminator catholicus dici, & rerum omnium chaos. Unde mirabiles mutationes, a singulari virtute & varia miscela pendentes, producuntur.

THESIS XXXVI.

In omni judicio de aëre halitibus variis referto, spectari debent tempestates anni, corporum cœlestium situs, soli exhalantis varietas, maris, fluviorum, paludum, vicina, & montium, ad quos illa aëris inquinamenta minus pertingunt, altitudo, similiaque. Sine plenioris Chorographiæ subsidio nequit aëris in certo loco spirantis indoles accuratius cognosci.

THESIS XXXVII.

Sol non solum calore, luce & temporum mensura, sed & iis, quæ in aëre hærent, ulterius excoquendis, ac feminali virtute & fœcunditate telluris refovenda, inexhaustum præbet fontem beneficiorum in corpus humanum. Neque vero omnia sub eodem situ solis calent & refoventur æqualiter. Corpora variæ indolis & opacitatis in hoc aëre obvolitantia trajectum radiorum solarium mutant varie reflectendo, refringendo,

uniendo, dissipando, in iisdem sub sole locis non uno effectū. Maximus prope terram calor est, ubi densiores halitus majori sub attritu caleſcunt, & radii ſolis a turribus, ædibus, arenis, aliisque, quæ occurrunt, fortiter & sæpe in ſe ipſos reflexi, maximos ſubinde æſtus gignunt. In ſumma montium altitudine aër placidus & reficiens eſt: vertex eorum (montium) ipſa æſtate ſumma nivibus oppletus. Aves, ex ſqualore infimi aëris, jucundiorē auram altius captant. Hinc aliis matutini aliis vespertini ſoles calidiores. Herodotus fontem deſcribit, meridie frigidum, media nocte ferventem.

T H E S I S XXXVIII.

Aprica loca, quæ ſoli non immodicis caloribus torrenti, ſed leni & temperato expoſita ſunt, in porrecta planitie, reficientem valde cum commodo valetudinis aërem præbent. Conſtat, in apricis locis cito convaleſcere ægros, in clauſis etiam ſanos corripī. Inprimis colles aprici vocabantur ſoli orienti obverſi, in quo per hiemem veteres apricabantur: maxime ſenes, unde Perſius vocat ſenes apricos; Horatius ſe ipſum ſolibus aptum: in tali aëre ſprevit Diogenes Alexandri munera: & Cicero, apricationem illam regno ſe præferre, ſcripſit ad Atticum. Athenis forum iudicii in aprico erat; pri-

vatis ambulationes subdiales & solaria in
 fummis ædibus placebant. Vertit in volup-
 tatem, assiduo curata cuticula sole. Vi-
 deas naturæ instinctu caneros aprica littora;
 hirundines apricos montium secessus sectari.
 Semper laudata est regionum apricitas, un-
 de Hyperboreos discordiam & ægritudines
 nescire, nec nisi ex saturitate vitæ mori
 scribit Herodotus.

T H E S I S XXXIX.

Aër an in pleniluniis, quod multi volunt,
 majori frigore lædat, inprimis cerebrum &
 paroxysmos noctambulorum, epilepticorum,
 colica vel calculo laborantium, excitet; an
 etiam in luna nova & quadratura gravius
 afficiat; an inter eclipses solares & lunares,
 variosque stellarum situs, mutationes pro-
 ducat, passim ab autoribus traditas; haud
 quidem omni ex parte negandum est teme-
 re; ut & inter tot fallacias causarum & com-
 menta superstitionis, non nisi in observa-
 tionibus caute iteratis acquiescendum est.

T H E S I S XL.

Montanorum sanitas & longævitas lauda-
 tur, quod ad montes halituum inquinamen-
 ta minus pertingant. Notatum est, Aethio-
 pes, in quorum locis depressioribus fæva ab
 igne fervent, & pulvis vestigii humani pa-
 tiens non est, robustos & longævos vivere

in locis ibidem editioribus, quæ supra nubes & æstum sunt: Tellez cum iis comparans alpes, vocat hos, intuitu illorum humiles colles. At plerumque nostrorum montium cacumina nebulæ & densati halitus aluunt. Hinc crebro montanorum supellex situ obducitur: lacustres etiam in corruptellam pronæ aquæ, ibidem concava montium loca occupant. Ventorum præterea impetus noxia magis applicans sentitur. Denique mineralia in sinu montium sine infestis halitibus non sunt.

T H E S I S XLI.

Aër circa maria spirans, falsus & scorbuto inficiens, Listero coarguitur, refragante Waldschmidio, qui ad Venetos, in medio mari sitos, a scorbuto immunes, provocat. Quorum quoque aërem salutarem agnoscit Testius, quod, perflante ibidem liberius aëre, dispergatur & mitescat salina temperies, eo ceteroquin minus noxia, quod putredini resistat, siccet, defluxiones præcaueat, roboretque, piscatorum, in mari viventium, & nautarum exemplo, quorum corpora jam Plinius cornea dixit.

T H E S I S XLII.

Aër in locis paludosis & declivioribus obscurisque vallibus, & umbrosis nimis sylvis impurior est & infalubrior; ibi (ubi palu-

dofus) ob nimiam humiditatem, unde torpor, œdemata pedum & mala hydropica; hic (ubi valles & umbrosæ fylvæ) ob impeditum aëris & solis accessum. Ob eandem rationem infalubriora etiam sunt loca subterranea, ut cellæ, sepulchra, iisque superstructa templa, concava murorum, fœdinæ sulphuræ, vitriolicæ, mercuriales, minerales, & putei inprimis diu nec aperti nec renovati, adeoque multa sorditie infectisque pleni. Unde tetri halitus in multorum perniciem sunt effusi. Nec omitto hic loca terræ motui obnoxia, ubi aliud mox halituum genus exfurgit, incolis, funestum.

T H E S I S XLIII.

Ruris melior quam urbium aër est; ibi ædiculæ distantiores, viæ ampliores, renovant perpetuo aërem, & fragranti ex vicinis hortis & campis odore perfundunt: in urbibus ob ædes altiores, plateas angustiores & perspiranti aëri minus patentes, parumquam salubritas est, in tanta inprimis incolarum copia & victu non æque simplici. Huc spectat incolarum varium vitæ genus, quo nunc per carbonem fossiles & glebas bituminosas, nunc per latrinas & stabula, nunc aliam fordium illuviem magis inquinant aërem; nunc immundis artibus utuntur, corium præparando, aut chordas pro instrumentis musicis, cannabim in aquis

macerando , sebum aut aquas stygias coquendo.

T H E S I S XLIV.

Denique etiam aëri per quietem deteriori, ut consulat afflatus levioris venti optabile est. Ita enim mobilitas partium in aëre conservatur , & natæ in sinu ejus corruptelæ disperguntur , cum magno tot animalium in eo perspirantium commodo. Variæ tamen virtutis vel noxæ ventus est ; nunc per montes , nunc fylvas , nunc paludes & flumina , nunc arenosa loca transiens , & quicquid affert virium vel salubrium vel noxiarum majori effectu corporibus applicans.

T H E S I S XLV.

Ventus orientalis (Eurus) mane quam vesperi spirat salubrius , ex locis sole æstivo siccatis proveniens , calidior tunc est & siccior , simulque ceteris tranquillior ; cælum ferenius post se relinquens.

T H E S I S XLVI.

Ventus occidentalis (Zephyrus , Favonius) vesperi spirat salubrius e locis exurgens , quæ solares radii magis penetrarunt. Ceterum impetuosior & ferocior , & oceano Atlantico proveniens , frigus & imbres affert.

T H E S I S XLVII.

Ventus meridionalis (Auster, Notus) e locis calidioribus spirans, mare mediterraneum & paludosa loca transit. Hinc nebulosus, crassus, tepidus inamœnam reddit cœli faciem: lymphæque stasin & lassitudines creans, Horatio plumbeus dicitur.

T H E S I S XLVIII.

Ventus septentrionalis (Boreas) e locis soli minus expositis in nive ac glacie obstitis spirans, frigus affert, simulque verò cœlum ferenat, & viarum squalores abstergit. Repurgato aëre & extinctis corruptelæ causis, ipsaque peste inhibita, robur civibus & longævitatē promittit.

T H E S I S XLIX.

Salubris uni regioni ventus, potest alteri noxius esse; ut subsolanus Belgis salubris, Britannis infestus est. Boreas quidem frigidus; Auster tepidus humidusque est: at aliter se res habet, si ille super paludes, hic super arenas spirat. Bene supputat Mariotte in tabulis celeritatem, quæ in vento summa esse potest; spatia, quæ intra definitum tempus percurrit; durationem in procelloso vero longissimam. Ita Kruquius sollicitè notavit, ex quo, & in quem locum, & in quo tempore aër migret. Inter tropicos statim

sunt & periodici venti : mane Eurus spirat, vesperi Zephyrus. Possunt vero stabiliores venti certioribus præfagiis & consiliis servire, ut olim Hippocrati de imminente peste & avertenda.

T H E S I S L.

Summi venti frequentius in aëre calido, quam acerrimo frigore oriuntur, ad quamcunque vero ferociam insurgentis venti, licet in eodem aëre, haud mutatur, Thermometron. Robusti etiam ac sani, prægressis motibus excalescenti, & in sudores resoluti, incurrunt in sævissimos, tanquam a vero frigore morbos; quia ventus perpetuo dissipat aërem nos ambientem & sub halitu nostro tepidiorem. Qui incalescunt motu in aëre frigido, si quiescunt, deinceps asthmate perpetuo, rheumatismis, imo & angina, pleuritide, peripneumonia tentantur. Debiles autem & uni aëri adsueta, vix minimum ventum per rimas fenestræ admissum ferunt.

T H E S I S LI.

Illum igitur aërem præ ceteris in valetudinis negotio saluberrimum appellamus, qui gravis, serenus, siccus, temperate calidus, a purioribus locis spirans, levi vento agitat, crassioribus halitibus defecatus, magnæ & subitæ mutationis expers, apricus, pura-

lis, campestris, vel dicta lege montanus. At sunt, qui optimo aëre fruuntur, & tamen per immunditiem vitæ hac salubritate privantur; dum vestimenta, indusia, stragula lectorum non renovant fatis; ædium forditiem raro expurgant; inter tenebricosa loca latent; cloacas in vicinia & fimeta foveant; nec fordidorum hominum commercia fugiunt.

T H E S I S LII.

Aërem patriæ præ alio, licet in se salubriori, laudant multi, & hinc vel valetudinis causa nos admoneri putant, in patria potius quam extra illam fortunarum sedem quærere. Verum est, ferri facilius & sanari morbos in patrio quam alieno aëre: nam illi nobiscum major est, & ipso usu confirmata familiaritas, insitum calorem blande fovens, coctiones fulciens, & contra noxia defendens. Notatum tamen non minus est, inveteratos morbos requirere mutationem aëris, & arma adversus illos ipsa adfuetudine hebescere. Id imprimis de illis morbis valet, quos ipsum vitium domestici aëris gignit & sustentat.

T H E S I S LIII.

Habitantium ædes, cœlo orientali obversæ, ob mitiorem caloris temperiem comparantur a Vitruvio cum vere: e contrario ad cœlum occidentale sitæ cum autumno mor-

borum feracissimo comparantur : post orientalem salubrior habetur cœli septentrionalis adspectus , quod robur corporum confirmet : post occidentalem infalubrior reliquis est adspectus cœli meridionalis , resolvens corpora & imbecilliora reddens. His vero ventorum ratio par non est : præstat ædes habere vento occidentali oppositas ; deinde boreali , postea orientali , omnium minime meridionali. Id vero seorsim notetur respectu locorum : in regione septentrionali , ubi rigor frigoris lædit , præstare oppositum cœli nempe meridionalis situm ; in regione meridionali , ubi ab æstu noxa , præstare cœli septentrionalis adspectum , & sic porro. Quilibet ut salutari domicilio fruatur , si in potestate ejus sit , non solum loca aëris purioris eligat , & inquinamenta per negligentiam vitæ fugiat ; sed id ante omnia curet , ut soli illustranti & aëri perflanti semper ædes suæ pateant. Inter hæc duo beneficia privatio luminis directi etiam pejor est privatione aëris perflantis : nam lumen emendat vitium aëris quieti , aër non emendat vitium ex perpetua umbra. At privatio luminis reflexi non par habenda est privationi aëris perflantis. Intuitu vicinarum ædium caveamus , ne earum altitudo in angustioribus maxime plateis patentiore aëris ac lucis accessum nobis , tanquam adeo insigne valetudinis præsidium , eripiat.

C A P U T II.
DE VICTU HUMANO.

M E M B R U M I.
DE CIBO.

T H E S I S I.

Inediam ferre nemo diu potest inter illa internarum partium sub vitali attritu perpetua dispendia, quæ etiam perpetua refectio-
ne egent. Totum fere corpus intra sex men-
ses aliud quam ante est, & tota ejus mo-
les, toties decedens, toties renovata, in-
gestis cum delectu coctisque interna virtute
alimentis debetur. Non male olim ipse ma-
gistratus ad victum civium attendit sub Ama-
si rege: ipsi olim Ægyptii, indicere quot-
annis, ex quo viverent, lege tenebantur;
quam legem Solon in Græciam transtulit.

T H E S I S II.

Distinguere hic prius convenit tempora
& statum corporis, ubi profit aliquando
inedia corpori, & ubi maxime noceat. Pro-
desse corpori inedia potest, inter vitia præ-
gressæ coctionis, languenti & onusto & no-

vum cibum fastidienti , ita qui pondere auctos se sentiunt , ante capiendum cibum morasnectere debent , & quod Sanctorius monet , ex illo pondere judicare , salutare jejunium sit an noxium. At longe plus nocet inedia ventriculo vacuo, forti, & bene appetenti , quem semper magis labefactat intermissum diu coctionis officium. Humorum enim nostrorum , quibus blandus chylus non perpetim affunditur , crescit ex ipso motu corruptela ; & descrescente simul , inter, ea quæ dissipantur , pondere corporis infra salubritatis suæ gradum , decrescunt simul vires , & coctionis in reparando præsidia minuuntur. Motus ille vitalis inter negatas chyli suppetias , expulso tenui ac aquoso , evolvit salia & olea humorum latentia , & ad alcalinam putredinem disponit. Unde acrium furiosorumque morborum & ipsius mortis ex fame causa. Majora & celeriora hæc damna sunt, non in assuetis & juvenibus , & biliosis maxime , & iis inprimis , qui crebra corporis & animi exercitatione exhauriuntur.

T H E S I S I I I.

Victus moderatus , qui viribus coctionis respondet , perdita reparat , nec cruda colligit , nunquam ultimam satietatis lineam expectat , copiosior aliquamdiu bene coctus plethoram gignit , male coctus cruditates

accumulat. Parcior nec reparat satis vires perditas, nec virtutem in coctione necessariam satis instaurat. Ita non inedia solum, sed etiam interdum ipsa nimia sobrietas nocet robustos imprimis conficiens & senectutis præcipitans terminos: Nam ex parcius ingestis, parcius elaborata minori vi implent & distendunt vasa, quæ hinc naturali nixu arctiora, expulso exiguo liquido coalescunt, vel etiam cum eodem lentescunt. Hæc a minimis vasis ad majora progrediens, collabendi & arefcenti ratio, præmaturum senium accelerat.

T H E S I S I V.

Copia cibi plus nocet otiosis & debilibus quam robustis & exercitatis; illis auget diuresim & fluxum alvinum; his (robustis) perspirationem ob majora coctionis adjuvamenta. Ita pro varia emunctoriorum indole & distantia cognoscitur naturæ digerentis & expellentis major & minor virtus.

T H E S I S V.

Ita multi ob crescentem perspirationem sine sensibili evacuatione fiunt altero die leviores, si cibo potuque semel aut bis de mense excedunt; nempe languentes subinde vires, stimulus ex copia excitat. Hoc tamen de robustis intellige, in excessu non nimis frequente. Tutior est sine illo bene-

ficio victus uniformis, quem debiles & valetudinarii mutare temere non debent. Celsi præceptu in cibo capiendo modo parcos nos esse, modo liberales, modo frigora ferre, modo æstum, leges respicit durandi corporis in bona valetudine.

T H E S I S V I.

Tumens in juventute ventriculus ab immoderato crebrius victu, tumebit & gravabitur moderato victu in senectute. Debiles cito opprimit intemperantia, robustis mala fide parcit, qui præmature amissas vires in limine senectutis deplorant: cujus rei monendi sunt, ne tutos se esse putent, dum pœnas intemperantiæ non illico luunt.

T H E S I S V I I.

Corpus ne deflectat a pondere naturali, præcavet justa mensura victus, nempe copiosioris & tenacioris, si augere vis diminutum nimis pondus; levis & parcioris, si auctum nimis diminutum mavis.

T H E S I S V I I I.

Esculenta solida & fluida in corporis nutritionem amico nexu conspirant. Quantillum solidorum staminum est in recens natis, quantum mox accedit ex solo comæatu laticis chylosi; adeo in se invicem mu-

tabilia sunt fluida & solida, nec nisi ratione folius cohæſionis discrepant.

T H E S I S I X

In primævo corporum robore ſuffecit in alimentum aqua cum fructibus, glandibus & herbis, quas tellus ultro obtulit. Colligunt quoque ex ſacrificio pecudum ab *Abele* oblato, eo jam ævo, ali & maſtari pecudes cœpiſſe, & ut lactis & ovorum &c. ita & carniſum uſum licuiſſe. Certe infecta labe humani generis & univerſali aquarum illuvie, ubi decrevit corporum robur & telluris fertilitas, inter creſcentes jam ſuſtentandæ vitæ moleſtias, inventis aratris agrorum cultura invaluit, cum vita paſtorali, quæ creſcente numero animalium, agros & vites vaſtantium, plus dedit luxui anſam, qui in dies ingenuoſior, nihil intentatum reliquit.

T H E S I S X.

Per varia illa luxuriantis gulæ experimenta, inter varias occurrentes noxas, ad cautioſiorem uſum reſtriſta conſtitit, tum eos, qui ſimplici & frugali, tum qui compoſito & liberali per artem nunc plus nunc minus præparato cibo uterentur, tum qui vegetabilem ſolum, tum qui animaleſm appetereſt, vixiſſe tamen omnes ſine magno bonæ valetudinis diſcrimine. Unde colligitur,

insitam corpori humano facultatem esse ; in id, ex quo constat, mutandi congesta , adeoque talem alimoniam, quæ functionum tum animi tum corporis vigorem tuetur , propria coctionum internarum virtute, separatis illis & ejectis, quæ sibi non conveniunt, comparandi; quæ ipsa tamen corporis mutantis facultas, ne sub impari mole fatiscat, & vitio ingestorum : ars subvenire cœpit, variis præparandi cibi, ut coctionis viribus auscultet facilius, adminiculis.

T H E S I S X I.

Adminiculum fere præcipuum, quo cerealia in usum nostrum præparanda egent, est fermentatio. Cruda cerealia mucosum facile sanguinem & tenacem reddunt, & primas vias flatibus distendunt. Mundata vero a corticibus, comminuta in farinam, aëre & aqua subacta, admixto fermento, in tenaciori partium compage ita dissolvuntur, ut hæ glutinosæ, oleosæque & connubium aquæ antea respuentes, jam misceri aquæ & nostris humoribus sub levi coctionis internæ accessu possint. Hæc pasta farinacea & fermentata ne nimis acore offendat, prima coctione subigitur in pastam durum, siccam, edulem. Secunda coctione calidissimo & humidissimo aëri resistit: Atque hic panis, quem bis coctum vocant, in apparente duritie minime glutinosus & tenax est,

est, sed promte in aqua diffuens, salubriter alit, saluberrimum certe languentibus panis ejusmodi decoctum est.

T H E S I S X I I.

Sunt etiam sua in animantium classe præparantis artis adminicula: Illa nunc malleo contusa, nunc suspensa in aëre, aliisque modis ad faciliorem partium dissolutionem disposita, carnes præbent teneras, friabiles & coctu faciles. Maxime quatuor in hunc scopum esculentorum (sive animalium sive vegetabilium) bene præparandorum modos culina invexit, elixandi (kochen), affandi (braten), frixandi, (rösten), condiendi (würzen).

T H E S I S X I I I.

Elixando aqua sub calore ignis subit, penetrat, laxat partium cohærentium vincula; solvit salia, ut firmioris compagis causas; succos concretos liquat, & jusculorum nomine educit; hisque plus virtutis & alentis communicat, quam in carnibus diu coctis remanet. Convenit vero elixatio cibis ficcioribus, humidioribus insuavem lentorem conciliat. Maxime robustis & ficcioribus elixæ carnes conveniunt. Ceterum præstat elixare carnes macilentas, affare pingues; ibi alitura humidior, hic ficcior obtinetur. At illud simul spectandum est, quo liquore

coquatur, aqua simplici, an herbarum viribus imprægnata, an vino vel aliis quod sæpe sub coctione vappescit: Nec negligenda sunt vasa, quæ tecta plus coercent, quidquid exhalat, repelluntque, ut repulsum in majori actione sit, & partium evolutione. Ænea & cuprea vasa, de quibus inferius, sæpe nauseas, vomitus, dolores erodentes & alvi fluxus producant.

T H E S I S XIV.

Si affare placet, præstat id fieri modice: nimis affando pingue flavet & amarescit. Multi ob adsperfam fuliginem tecto vase affare malunt, quamvis hinc caro non æque sapida sit. Barbari vivo igne magnam escaram inducunt; unde omnino sapidior caro. Certe apud plerosque moris est, ad ignem apertum crustam duram superficiei carniū inurere, sub qua (crusta) coerciti humores & igne agitati, plus solida atterunt, fluidiora dispergunt, & salia & olea evolvunt. Unde non modo sapidior caro, sed & coctu facilior, verum etiam in putredinem pronior. Sunt, qui præferunt affata leviter, & adhuc fere sanguinolenta, ita e. c. palumbes cruore adhuc perfusas, & ignem vix expertas summa cum voluptate edunt. At ut major vis affandi vel elixandi succos alibiles dispergit & carnes inertium virium relinquit; ita nimis parva

fraudat edentes facilioris digestionis præsidio, & debiles imprimis onerat. Ceterum convenit molliora & humidiora assare, cibumque ejusmodi exhibere languidis, flatulentis, acido laborantibus, diarrhœa vexatis; non æque siccis, robustis, calidis. Quæri potest, cur Aristoteles assa elixis humidiora dixerit: Respexit ad id, elixando internos carniū humores elici, assando magis subsistere sub crusta.

T H E S I S X V.

Frixando in sartagine addito butyro vel oleo, alimentum præbet non insuave, ac ficcum, retorritum, & durioris coctionis, quod cito in debiliore ventriculo rancescit, & ob pinguedinem, cujus corruptio semper deterrima est, biliosis maxime nocet. Non damnamus, si tenuiora segmenta, quæ penetrantur facilius, de carne vitulina vel vervecina eliguntur, si quæ ignem provida manus moderatur, ne aliam partem exurat nimis, aliam fere crudam relinquat.

T H E S I S X V I.

Condiendo vel putredo arcetur a cibis; in quam fere omnes proni sunt, vel vis languentis coctionis excitatur, vel gratiæ saporis litatur. Serviunt huic scopo *Imo* salia (ut sal marinus, gemmæ, nitri) in usum culinarum maxime recepta, quæ cibos

reddunt perenniores, saporem, nam nihil sine sale sapit, acuunt, coctionem in sua vi solvendi & stimulo ad motum intendunt. Plutarchus condimentum condimentorum vocat, & uno olim fano culti sunt Ceres & Neptunus, quod illa panem, hic salem dedisset, quasi ob simile meritum conjunctim venerandi. Referre huc licet gratas olim piscium murias. 2do acetum & succi acidi, uti citreorum, egregie condiendis cibis fervientes, putredini resistentes, languentem ventriculum refoventes. Huc referri potest omphacium seu uvæ acerbæ succus torculari expressus & insolatus, imbecillius tamen aceti genus. 3tio Vinum, quo carnem aprugnam suaviter condire moris est. 4to Oleum, quod aëris accessu prohibito, carnes in Indiam transituras conservat. 5to Aromata fragrantis odoris saporisque, quæ tenui oleo & vi penetrante nervina gaudent. Huc referuntur calamus aromaticus, crocus orientalis, cardamomum, caryophylli, cubebæ, nux moschata, macis, cinnamomum, piper, zingiber, zedoaria, costus amarus, dulcis, mel ipsum & saccharum; talia maxime exotica sunt. Prostant etiam apud nos hoc nomine varia, ut sinapi, raphanus rusticanus, nasturtium, semen anisi, coriandri, fœniculi. Notamus abusu condimentorum vasa tenera lædi, acrimonia eorum & plus justo corpus stimulari.

T H E S I S XVII.

Fas est non omittere in præparando cibo usum vasorum culinarium. Metallica ex cupro & ferro, quia viribus ignis plus resistunt, ut durabiliora sic præstantiora habita sunt. At rubigo, quæ hæc vasa facile occupat, cibis mixta, vix tuto intrat corpus, a quo subigi metallica vix possunt. De ferro quidem tanquam solubiliori & innocentiori non tam metus est. At esculenta in vasis cupreis cocta & asservata Sennerto, Rhodio, Lanzono, Maucharto & aliis nauseam, vomitus, tormina sæpe creasse arguuntur. Geoffroy ipsam aquam in vasis cupreis diu detentam noxæ arguit. Thomasius lac in his vasis venale inter causas epilepsiæ numerat: & speciatim Fridericus Hoffmannus docet, vinum, tum & succos acidos veneni mineralis indolem in vasis cupreis accipere. Unde abrogari vasa cuprea & substitui terrea suadent multi, (Rouffeau, Thierry & Suecorum plurimi). Limitandus nostro judicio ille metus noxæ est, cum nemo negare possit, tot seculis cerevisias, condituras, pharmaca in cupreis ahenis impune parata esse, ipsa quoque vasa divino cultui dicata ex ære constitisse. Possunt fane gummosa, gelatinosa, mucilaginosafine metu in his vasis coqui: Plus cautionis postulant salina, acida imo & pin-

guia ac oleosa, quæ pariter acidum in sinu gerunt. At neque hæc metuenda sunt, modo peracta coctione non ferventur in illis vasis & frigescent; nam in frigore & quiete plus solvunt, quam momento coctionis, nec a pauxillo soluti cupri tantum statim noxæ est. Cognoscimus vero solutum ex sapore nauseoso & austero, colore cœruleo, si acidum vel alcali volatile solvit, viridi, si solvit alcali fixum. Igitur cuprea vasa abolenda non sunt, modo dicta, ut vinum, acetum & alia acida haud diu in tali vase ferventur. Non dubitat clarissimus Bott, ipsa vasa ferrea postponere cupreis, quippe minus in munditie servanda: In utrisque vasis (scilicet cupreis & ferreis) proba tutela est a stanno obducendo, quod firmiter adhæret, & non auscultat acidis, nisi fortissimis & culinæ ignotis, verum purissimum sit. Nec fricentur hæc vasa nimis, nec vacua & sicca igni apponantur.

T H E S I S XVIII.

Sed præstat jam intueri propius in suis alendi viribus, quæ ex naturæ regno tam vegetabili quam animali nobis in usum & tutelam valetudinis inter meliores omnis ævi observationes depromuntur.

S E C T I O I.

DE VICTU VEGETABILI.

T H E S I S I.

Vegetabilium cibo nostro servientium *1ma* classis continet cerealia, quæ consistunt vel in frumentis, vel in leguminibus: *2da*, olera exhibet, quæ maxime hortorum culturæ debentur: *3tia* Radices esculentas, *4ta* denique fructus tum arborum tum fruticum tum herbarum, magno ubivis divinæ manus munere, quo indigentis nostris sub provido usu & delectu ubertim prospicitur.

T H E S I S II.

Frumenta sunt semina farinosa, quæ bene matura, recentia & moderate sicca, in farinam trita, rite fermentata, modico sale condita & calore furni subacta dant panes, qui salubriter & sine fastidio alunt, omniq; ætati & temperiei, maxime inter majora exercitia corporis, firmum & stabile alimentum suppeditant, quod naturæ corporis in alcalinam putredinem ultro inter motus suos ruenti, diutissime resistit: Hinc fossoribus, nautis, athletis maxime necessarium non æque debilioribus. Fluxas alii cibi plerique carnes pariunt, & triduo cor-

rumpuntur ; panis postremum tantum macescit & arefcit. Potiora illa femina funt triticum, zea, (*Spelten*) fecale, hordeum, avena, fagopyrum, (*Sendeforn*) oryza, milium, panicum &c. quorum omnium farinæ gratae & nutrientes cum lacte vel jufculis coctæ, pulmentorum magnam varietatem præbent : lentore tamen fuo imbecillioribus, inprimis in vita otiofa corporibus, non æque conveniunt, quam poft fermentationem fub forma panis. Veteres polentam ex hordeo frixato amabant.

T H E S I S III.

Discrimen virtutis nutrientis in panibus ita diftinguimus : præftat triticeus vi nutriente, & nihil fere feculenti reliquit ; lentore tamen fuo remoratur non nihil in debilibus coctionem, & alvum ftipat ; bis coctus (*Zwiebal*) licet totus crufta videatur, etiam falubrior eft, & in chylofam materiam totus liquefcit, & probum ac confans alimentum præbet. Divifus apud Romanos triticeus panis fuit in Siligineum ex flore tritici, dominis fervatum, fimilaceum bonitate proximum ; confufaneum ex farina & optima parte furfuris ; & furfuraceum. Nobis ex fecali ad ufum frequentior panis eft, proximo gradu nutriens, & minus obftruens alvum. Plinius quidem deterrimum frumentum vocat fecale, tantum ad famem

arcendam utile. Videtur autem nostro ævo ex assiduitate culturæ mitius evasisse. Hordeaceus panis lentoris minus habet, at etiam nutrimenti minus, plus alvum subducit & etiam inflat; Athenis antiquissimus cibus erat, hinc gladiatores hordeacei dicti: militaris deinde pœna erat, teste Polybio; dare militibus hordeum pro tritico, quod & Livius de Marcello & Suetonius de Augusto refert. Panis ex oryza familiarior populis orientis, minus nutrit, plus obstruit. Panis ex milio aridus & fragilis alvum siccatur. Ex zea & panico vilior est, ne dicam de aliis, quorum usus etiam magis hodie exfulat. Annona tamen interdum cogit pisa, fabas, castaneas miscere panibus.

T H E S I S I V.

Ad iudicium de salubritate panium adhuc sequentia notamus: dum panis ex farina fermento aqua & sale constat, opus est, ut his intime mixtis tenacitas farinæ vincatur, ipsum frumentum aliquamdiu jaceat siccatum, sin minus, dat farinam impuriorem & furfuraceam, sin nimis, dat farinæ parum. Circa molendina notandum, meliora esse, quæ aquæ quam quæ venti, quorum inæqualior motus est, agitant: ipsa quoque saxa requirunt durissima ex quibus nihil derasi se misceat farinis: ipsa jam farina, quæ nunc ex flore seu candidissima parte, nunc

polline, nunc furfure constat, pro vario delectu & miscela, auget vel minuit nutriendi panis vires. Ceterum ille panis melior est, qui bene percoctus & friabilis, nec recens nimis sit, qualis calidior, limosior, flatulentior est, nec ultra triduum facile vetustus, qualis plus siccatur, gravat & alvum stipat. Crusta superior bene cocta plus acuit appetitum & inertem ventriculum excitat, sub stimulo digestionis & excretionis, inferior cineribus plerumque obsita minus coquitur & alvum plus tardat, semper medulla coctu facilior & salubrior. Qui utramque crustam metuunt, rasum plerumque panem præferunt, furfure modice admixto, minus quidem est nutrimenti, at plus stimuli, qui alvum apertam præbet.

T H E S I S V.

Farinis multa in gratiam admiscens ars pistoria, ingentem invexit placentarum & bellariorum copiam. Grata jam res veteribus fuit; nunc enim frixare in oleo farinas pro catillis, nunc pingui juscule & aromatibus temperando copto-placentas, nunc omne fere feminum fructuumque genus congregando pancarpas alexandrinæ parare antiquissimi moris fuit. Ita eupeptæ, strepsi, stribilitæ, spiræ, lixulæ, semilixulæ, tortæ, crustulæ, macarones & similia infinita nata sunt. Hodie imprimis miscere farinis solent

butyrum, caseum, lac, ova, fructus horæos, saccharum, aromata & alia, mirabili artis varietate & elegantia. At pleraque partim ob lentorem farinæ auctum accessu pinguium ægrius subigendorum, partim ob crassiorem succum tarde permeantem & alvum cohibentem, partim ob acriora admixta plus stimulorum in sanguinem invehunt, partim nimia nocent ingluvie, ad quam saporis gratia invitatur.

T H E S I S VI.

Legumina sic dicta, quia manu leguntur, non falce refecantur, sunt secundum Galenum ea cerealia, a quibus panis non fit. Cedunt frumentis præstantia, crassiores succos generant, ægrius coquuntur, deterius nutriunt, nimio usu torporem inducunt, sensus hebetant, flatus gignunt, caput gravant, insomnia cient: hæc maxime de crudis leguminibus valent, quæ Galenus dispeptotata (i. e. coctu difficillima) dixit: & Hippocrate docente imbecillitatem crurum parit assiduus horum usus. Sed ut hæc omnia de imbecillioribus agnoscimus; ita in robustis probe digesta legumina omnino valde nutriunt, modo in usum trahantur decorticata, aridiuscula, emacerata in aqua & elixa. Potiora legumina sunt: *Imum Fabæ*, quibus primum homines usi sunt, mixta etiam harum farina interdum pani-

bus. Hæ virides nec nimis adultæ commode nutriunt, & remoto cortice, qui adstringit, pulpa sua detergunt, alvumque præ reliquis leguminibus molliunt, at vi flatulenta, quam nec tridui coctio tollit, iudice Galeno, corpus distendunt; unde res invisa Ægyptiis fuit; & Pythagoreis præsertim, teste tamen Aristoxeno, non alio magis legumine usus fuit ipse Pythagoras. Hinc illud vulgare, abstine a fabis, explicant multi potius de libidine temperanda, quod *κίσμος*, etiam testiculum notet: vel ut Plutarchus habet de abstinentia a publicis negotiis, quod fabis in iudicio albis & nigris uterentur.

2do *Faseoli* (Steigbohnen, Bizebohnen, Türkische Bohnen) non plus laudantur Dioscoridi, sed ut coctu difficiles & flatulentæ arguuntur. Hippocrates tamen censet facilius secedere & minus inflare. Galenus ait, instar pisorum nutrire, neque hinc excluduntur mensis principum; vescimur virentibus cum siliquis coctis, hieme quoque siccatis, frixis & elixis, melius illi nutrimentum hi durius.

3tio *Pisa*, quibus secundas a fabis partes Diocles & Varro tribuunt; nostrum ævum primas: tenera, viridia, recentia, bene matura facile digeruntur; vetusta & decorticata valentius alunt, at plus coctionem morantur, minus quoque flatulenta sunt.

quam fabæ, at & detergunt minus, hinc alvo secedunt segnius. Habemus *Pisum hortense* majus, quo pertinet pisum præcox (*Stedelschererbse*) leptolobum quadratum & alia.

4to *Lenticula* (*Linsen*) Ægyptiis olim & Græcis, familiares, Romanis inter funebres cibos habitæ, quas Julius Alexandrinus e culinis excludi voluit, solas enim esse, quæ nulla arte corrigi queant, & in quas natura videatur omnem noxam congestisse. Dioscorides quoque, crebriorem usum lentis oculos lædere, scribit. Est cibus pauperum, coctu difficilis, inflans & colicis maxime vitandus. Jus lentium, primo movens, deinde stipans, dysentericis a Galeno laudatur.

5to *Cicera* (*Kichern*) parum nutrientia, plus abstergentia, varii coloris, ex quibus album (*cicer*) debilius, rubrum veneri aptius; nigrum diureticum magis dicitur. Relegantur hodie ex culinis æque quam

6to *Vicia*, (*Wicken*) quæ insuaves, coctu difficiles, crassum succum generant, alvum cohibent. Pabulum proinde pecudum, nisi annonæ premat; quod &

7mo De *Lupinis* (*Feigbohnen*) valet. De dictis omnibus adde, debilioribus, colicis, & vertiginosis usum admodum restrictum convenire. Coqui vero semper in aqua fontana non puteali, simulque salubritate her-

barum carminantium & coctionem juven-
tium corrigi debere, ut Thymi, Majoranæ,
Saturejæ, Hyssopi, Petrofelini, Basilici,
&c. &c.

T H E S I S VII.

Altera classis vegetabilium olera exhibet
imbecilli & exigui alimenti, magnam par-
tem culturæ hortorumprehendunt, unde
olitorum nomen: humectant, refrigerant,
sitim restinguunt, urinam cient, ejus ardo-
rem mitigant, crapulæ resistunt, appetitum
cient, somnum conciliant, alvum molliunt,
æstate inprimis biliosis & siccioribus pro-
funt, multa cum oleo & aceto præparata in-
grediuntur acetaria: diu & copiose sumta
in ventriculo incocta manent, & ob vim
refrigerandi venerem frenare, & sensus in-
primis visum hebetare, creduntur. In hoc
olerum numero pro usu culinarum maxi-
me occurrunt;

Imum Malva, quæ antiquiori ævo pri-
mum in mensis locum obtinuit. Horatius
salubrem corpori malvam vocat. Et Py-
thagoras folium *ἱερωτάτον* (i. e. sanctissimum)
dixit. Amata maxime fuit ob vim, qua
alvum mollit: at ob lentorem suum fasti-
dita sensim eviluit.

2do Lactuca, fucci nobilioris, ob virtu-
tem tamen veneri obversam, quam tribue-
bant, & cibum mortuorum vocabant, diu

neglecta. Post Augustum fervatum caput iterum extulit. Placuit vis alvum molliendi, qua Malvis respondet, magis etiam vis appetitum ciendi & somnum conciliandi. Ultimis mensis veteres ante Domitianum inferebant pro somno conciliando; primis deinceps pro appetitu ciendo. Ita tribuit Columella lactucis salutarem post fastidium morbi saporem. Et imperator Tacitus apud Vopiscum mercari se somnum dixit, magno in lactucas sumtu. Cruda lactuca, magis stomachica est, cocta plus stomachum & alvum resolvit. Inter species lactucæ eminent sativa crispa & capitata: nec præteriri debet præcox illa species, quæ agnina dicitur, seu olus album (Nabünngen.)

3tio *Brassica*, quam solam Romanorum medicinam per sexcentos annos fuisse, & suam a peste immunem servasse familiam testatur Cato. Aegyptii ob vim discutiendi crapulam laudabant, & ejus usu ad computationes se præparabant. Sane teste Theophrasto, vitis viva viciniam & odorem brassicæ non fert. At crassioris quam lactuca fucci est, coctu difficilioris & magis flatulenti, leniter cocta alvum ciet & lotium, plus cocta siccatur. Præstat vero rubra præ alba, & nitrosum illud solvens, quod in prima coctione eluitur, abundat in brassica alba: melior & tenerior est hiemalis. Præstat vero crispa (Savoierstobl, Wörsing) &

64 Caput II. Membr. I. Sectio I.

cauliflora (*Blumenkohl*), crebri etiam usus est brassica gongyloides (*Kohlrabi*) quæ in segmentis latioribus cum carne coquitur.

4to *Endivia* seu Intybus , humectans , moderate refrigerans , subadstringens , facultate illa lactucis similis , suavitate inferior. Servit acetariis ; in nervorum imbecillitate minus convenit.

5to, *Spinachium* (*Spinat*) aquosa valde & insipida, plus alvum lubricat , & sine aromate flatus & nauseam creat.

6to *Beta* (*Mangold*) quam Tiphilus apud Athenæum melioris succi quam brassicam vocat. Candida melior est , succi tenuis , abstergentis & ventrem moventis. Ille succus naribus attractus errhinus est. Sæpe tamen betæ condimenta requirunt.

7mo *Portulaca* , quæ refrigerans , viscosa mulcens , asperitatem & stuporem dentium ab acidis natum tollit.

8vo *Borrago* recreans ac temperate tonica.

9no *Acetosa* (*Saurampfer*) modice refrigerans , subadstringens , roborans , & acidulo sapore cibi aviditatem augens , bilem corrigens. Omitti possunt, quæ rarioris in culinis usus sunt, ut *Atriplex*, quæ res factua alvum mollit & ventriculum laxat , sic *Blitum* , *Sonchum* , *mercurialem* &c. huc referunt.

T H E S I S VIII.

Addimus olera , non tam cibo quam condimentis cibi servientia , quæ attenuant , stimulant , excalefaciunt , flatus discutunt , roborant , coctionem juvant , secretionem augent , præcipua sunt :

Imo *Cherifolium* , (*Rörbel*) odoris grati , saporis aromatici , quod acetariis misceri , etiam jusculis incoqui solet , & parva coctione flatus discutit , vomitum & alvi fluxum sistit , caput roborat , venerem excitat.

2do *Nasturtium* hortense , æque quam aquaticum (*Kresse*) siccans , stimulans , venere , visu , animo languentibus commendabile. Chilites Persarum pane & nasturtio victitantes , non tuebant , non expuebant , non flatu distendebantur. (Post pugnam corpora Romanorum enecata prius , quam Persarum putrescebant.)

3tio *Dracunculus* hortensis , acetariis & jusculis gratiam parit , flatulentis prodest , stupidos excitat , agiles reddit , superflua dissipat.

4to *Petroselinum* seu apium hortense , suave ac salubre , ventriculo utile , flatus discutiens , lotium pellens , coctionem juvens , quod jam Plinii ævo omnibus jusculis innatavit , herba radice crebrioris usus est. Huc refer

5to *Apium* hortense latifolium, quod felleri (Zelleri) vocant, & aphrodisiacum habetur.

6to *Eruca* sativa (Gens) acrior magis excalefaciens, & mictum provocans, viresque inprimis veneris stimulans; unde Ovidius falaces erucas vocat. Bene ob fervorem cum lactucis, endiviis & portulacis miscetur, inprimis pro biliosis; sola vix fertur nisi phlegmaticis, & Galeno tunc capitis dolores inferre creditur.

7mo *Cochlearia* acris herba & sale volatili abundans, cujus tenella adhuc folia non ingrata nec insalubria, at parce ob acrimoniam iusculis addenda.

8vo *Basilicum* suavis & aromatici odoris, leguminum flatulentiam corrigens, suspectum tamen haberi coepit, quod veteres crederent, oculis nocere, imo insaniam & lethargum parere.

9no *Piperitis* flatus dissipans, glutinosa incidens, vim ventriculi & appetitum cibi augens. Conveniunt his, imo virtute nervina antecedunt sæpe furculi thymi, fatu-rejæ, rutæ, melissæ, menthæ, salviæ, rorismarini, majoranæ, hyssopi, quæ frigidis, pituitosis & languentibus multum profunt, scopo tamen magis medico, quam diætetico. Temperatum condimentum præbent novella germina seu turiones, ut lupuli, sambuci, & inprimis asparagi: hi coc-

ti & butyro , fale & pipere conditi , appetitum acuunt , celerius quam cetera olera digeruntur , lotiumque pellunt , nec omnino alimonia carent , diu coqui non debent , ne diffuant & amarescant. Nimio usu ventriculum debilitant.

T H E S I S I X.

Tertia classis vegetabilium radices esculentas continet , quæ quia sub terra latent , nec aeris perflantis , luminisque solaris vim valde experiuntur , succi sunt crassioris , humidioris & flatulenti ; parum nutriunt & ægrius (quam olera) concoquuntur. Distinguimus hic , velut olera sic radices in eas , quæ alimento magis & quæ condimento ferviunt ; alendi scopo maxime adhibentur :

Imo *Pastinaca* , a pastu dicta , quam præ aliis radicibus tribuit ; coqui cum carnibus solita , vix est post coctionem flatulenta ; candida colore est , virtute diuretica & pariter aphrodisiaca.

2do *Daucus* (Carotten , gelbe Wurzeln , Möhren) radix lutea , aromatica quodam modo & culinis frequentior , quæ probum omnino dat alimentum.

3tio *Beta rubra* (rothe Rüben) radice rapæ , succi deterioris , nec coctu tam facilis , secta in orbiculos cum aceto , fale , feminibus carvi , ac raphano rusticano conditos ,

appetitum cient & alvum cum flatu stipant.

4to *Rapa*, quæ ob flatulentiam abesse a mensis Democritus olim voluit. Galenus medio loco posuit, inter ea, quæ boni & mali succi sunt: coctu difficilia, stomacho noxia & flatulenta; elixa vel assa minus inflant, modice alunt, ventrem molliunt, visum clarificant, venerem stimulant, & in Dyfuria, urinæ ardore, tussi, faucium asperitate conveniunt: optima sunt parva & moderate arida qualia ex Marchia Brandenburgica (*Märfische*.) Referimus huc *Napum* sativum (*Stedrûben*) quæ species est raparum oblongarum, raphanis affinium, aromatici non ingrati saporis.

5to *Sisarum* (*Zuckerwurzel*) Tiberio quotannis ex Germania petatum: dulce, coctu non difficile, alens modice, & cum pastinaca præ reliquis radicibus, teste Celso, minus flatulentum: conducit stomacho, appetitum excitat, lotium movet, venerem stimulat, & Ruellio radicum esculentarum saluberrima dicitur. Additur carnibus, piscibus & acetariis.

6to *Cichoreum* sativum (*Hindläusten*) saporis amariusculi, virtutis aperientis, temperat, abstergit, bilem & acrimoniam humorum corrigit, & cum oleo, sale & aceto probum acetarium præbet, maxime pro Ictericis. Sunt cichoracei generis & naturæ temperatæ Scorzonera & Tragopogon

(*Hohlwurzel*) illa saporis subamaricantis non ingrati est, virtutis lenientis & aperientis, sæpe ptisanas ingredientis, hæc saporis subdulcis, virtute temperantis & lac augentis, aperit, secretiones promovet, roborat, & ipsa febre maligna decumbentibus prodest, solet quoque carnibus & acetariis addi.

7mo *Petroselinum*, cujus jam herba recensita inter olera: convenit & radix, grati usus, & cognatum illum feleri.

Scopo condimenti magis serviunt

Imum Allium, Aegyptiis sacrum, Græcis rejectum, acre, mordax, attenuans, flatus gignens & dissipans, crassioribus cibis pro condimento serviens. Cholericis & ad Phthisin mictumque cruentum pronis metuendum & oculis adversum; coctione tamen mitius & expectorans: & tunc frigidis, asthmaticis, paralyticis conveniens, & perspirationem juvans. Prodest sub alio aëre migrantibus & ad frigora toleranda roborat.

2do *Cepa* Aegyptiis ut alia inter Deos habita, ceterum earundem fere virium, mitescens coctione, acrior sub cineribus torrendo, siccans, calefaciens, pituitam liquans, lotium ciens, lacrymas excutiens; unde Columellæ lacrymosa dicitur. Hinc frigidis & pituitosis conveniens, ut & locis ambustis, vel etiam in Ischuria.

3tio *Porrum*, tum sectum tum capitatum, minus quam priora acre & inflans, inprimis elixum succi pravitatem & acrimoniam exuit, unde præ reliquis in usum trahitur. Mansum sæpe foecundas reddere & abortum præcavere Salernitanis creditur: voci clario-ri servit; hinc in vocis gratiam Nero per æstatem ex oleo vescebatur, ne pane quidem addito.

4to *Raphanus* (*Nettig*) ob ructus flatu-que illiberalis cibus habetur, quem dige-
rere Arabes dicunt non digeri. Triplex species est, major, orbicularis & rotundus, qui in orbiculos sectus & sale conditus, edu-
lium rusticorum est, & appetitum ventri-
culi, pituita & acido oppleti, excitans, li-
beraliori usu caput gravat, oculos & dentes lædit. *Minor Raphanus* seu radícula sativa minor (*Rattisgen*) virtutis & saporis mitioris, magnatum sæpe dapes claudit. Optimus est longus, tenuis, translucidi coloris, nec fa-
cile fragilis. Restat *Raphanus rusticanus* (*Meerrettig*) acrior, calidior, aperiens, dis-
cutiens, lotium pellens, frigidum debilem-
que ventriculum juvans, dum contusus ra-
susque vino & aceto diluitur, additis con-
tusis amygdalis, non æque cholericis & ca-
lidioribus convenit.

T H E S I S X.

Subjungere placet huic classi *Imo Bulbos* esculentos, hodie exoletos, erant coctu dif-

ficiles & flatulenti , sed iterata coctione molleiebantur , & ob vim aphrodisiacam laudabantur.

2do *Tubera* terræ sincera & candida , crassi , frigidi & terrei alimenti , paulo ægrius subigendi , ventrem igitur debilem gravantis ; sanis tamen robustisque satis congruentis , quo nomine est *solanum tuberosum esculentum* (*Cartoffeln*) & *helenium Indicum tuberosum* (*Erdbirn.*)

3tio *Fungos* vescos fere fatuos , nisi a condimento sapor accedit : ob lentorem minus perspirantis debiles fere suffocantis : hinc in asthma , paralyti , cardialgia fugiendos. Earo hac ancipitis cibi voluptate sani fruuntur , & sobrie edant , nec nisi coctos bene & conditos. Commendari solent fungi pileolo lato , orbiculari , candicante , odoris suavis. Gallis champignons : laudantur quoque fungi porosi (*Morcheln*) quæ porositas cum cute ex atrocineria distinguit ab aliis fungis. Sunt & *Boleti* (*Pilze*) nostri sunt fungorum maxime insipidi & inodori , succi crudi & tenacis , plebis edulium. Veterum boleti excellentiores erant , quali cum imperator Claudius oblectaretur , eo venenato , insidiis uxoris Agrippinæ periit. Vulgaris species est *fungus piperitis* (*Pifferling*) parvus , oblongus , ruber , piperini saporis.

T H E S I S X I.

Vegetabilium quarta classis fructus tum arboreos, tum fruticosos, tum herbaceos magna varietate & gratia offert, & primis parentibus præ aliis se obtulit. Fructus arboreos moris est distinguere in poma, quæ foris, & nuces, quæ intro exhibent, quod esui servit. Prioris generis fructus distinguimus in *horæos*, summa æstate natos, cito fugaces & alentes parum (e. g. *cerasa*) succi ceteroquin humidioris, maturioris, acidiusculi, alvum moventis, moderate refrigerantis, in æstu humorum salutaris, in debili tamen ventriculo facile corruptionem subeuntis inter flatus & spasmos. Et 2do *Serotinos* seu autumnales durabilioris succi, vero coctu difficilioris, alvum facile adstringentis. Illos fructus (nempe *horæos*) primis mensis, hos (scil. *serotinos*) ultimis inferre convenit, quod mora ibi corrumpat, hic coquat ulterius. Diffidit nimis salubritati fructuum schola Galenica: nec merito quæritur Nonius blandas vitæ insidias subesse. Non his noverca natura est, nec fallacia ejus munera, si rite utaris.

T H E S I S X I I.

Inter fructus arbuteos fugaces seu *horæos* eminent *Imum Cerasa*, a Cerasunte Pontis oppido primum a Lucullo in Italiam illata:

succi probi sunt , licet parum nutrientis , temperant æstum & sitim , frenant bilem , excitant appetitum , lotium pellunt , alvum lubricant. Hinc magnus hortorum cultus est , & magna differentia in magnitudine , colore , sapore , figura , consistentia : ita habemus præcocia illa minora & majora (*Manfirschen*) Hispanica illa seu fativa majora (*Spanische Kirschen*) : vitrea (*Glasfirschen*) : cordata (*Herzfirschen*) : albicantia (*Eyerfirschen*) : palliata (*Mandelfirschen*). Placent dulcia & recentia , sed præstant acida , duriuscula , sicciora & amaricantia , vi leniter adstringentia & tonica. Non mirum pro usu domestico etiam siccari , condiri , vino infundi , aquas & syrupos inde parari.

2do Mora , tum alba , tum , quæ sapore præstant , nigra , quæ matura , succulenta , dulcia , vinosa , & ante folis ortum decerpta , admodum æstivis diebus recreant , diuretica sunt , & alvum solvunt. Galenus , qui fructibus parum favet , non quidem nocentiora mora prunis & persicis vocat , at facile corrumpi & cibis mixta , pravam indolem suscipere asserit ; hinc regula nata , comedi debere ante alios cibos , vel ab ipsis jejuniis , maxime dum æstuant viscera , & tunc quidem non decerpta urgente sole , nec nisi probe aqua deluta. Si Horatius dixit , fallubres peragere æstates , qui nigris prandia

moris finit: cogitandum est semper, modica fuisse Romanorum prandia.

3tio *Pruna* fucci lentioris, flatulenti & in corruptionem proni, exsolvunt ventriculi robur liberaliori usu, & alvinas dejectiones augent. Sunt sylvestria & fativa; olim Damascena majora & minora laudata, hodie Hungarica oblonga & dulcia, nec non pruneola e Galliis missa, ficcata & enucleata. Ordinarie humectant pruna & refrigerant, dulciora plus calefaciunt & laxant. Præstant ex dulci acida & ficciora; viliora sunt humidiora, cerea (*Spillinge.*)

4to. *Mala armeniaca*, vulgo apricoces, (*Aprifosen*) ficcioris pulpæ, hinc minus in acorem & corruptionem prona. Præstant majora bene matura & colorata, æstuant ventriculo grata; rara olim hodie viliora. Sed ut ficcis calidisque & biliosis conveniunt, ita ventriculo pituitoso, humido, debili sub abusu nocent.

5to *Mala persica* (*Pfirschen*) ex omnibus malis fugacissima, minime nutrienda, & ob luxuriam fucci cito corruptibilia, grata tamen, tantum non omnibus. Plinio pomum innocuum est, ipsis ægris expetitur, nec eo innocentior cibus. At *Ægineta* coalescere statim in ventriculo, & improbi fucci esse ait: & *Salernitani* insalubrium ciborum primo loco pronunt. Sane ab odoratis, maturis, sapidis, fucci modici

& quorum caro a nuce facile abscedit, ablatiis pellibus, sub usu modico vini aromatici metuendum vix nihil est. Displicet Bruyerino vinum superbibere, quasi ille succus tunc celerius in sanguinem raperetur. Minus certe ferendi sunt Salernitani, qui mustum superbibere suadent: nam mustum nunquam corrigit, aquosa, infantia, fermentescibilia. Ceterum ut modicus usus orexin excitat, & iudice Dioscoride stomacho conducit; ita semper abusus refrigerat, nimis flatu distendit, nervos lædit & putres febres gignit.

6to. *Ficus* melioris succi præ ceteris fructibus horæis & plus alentis, bene permeant ventrem; hinc minus inflant, bene vero abstergunt, & in pectoris renumque vitiis conducunt. Ob nimiam humiditatem voci officiunt, & magis vocales esse, qui ficibus abstinent, censuit olim Demetrius Scepus; inde nobiliores sunt *Caricæ* seu ficus passæ, quæ plus calefaciunt, & bene simul abstergunt. Quas cum exportari ex Græcia prohiberetur, Xerxes. Athenæo dicitur, Atheniensibus bellum indixisse. Bene cum nucibus & amygdalis caricæ sumuntur. Ceterum suaderi semper fructuum horæorum usus solet, vel vacuo ventriculo, vel initio pastus non sine.

T H E S I S X I I I.

Ad fructus arbuteos ferotinos seu minus fugaces & corruptibiles, quos ultimis mensis, uti horæos primis inferre moris erat, referimus:

Imo Poma ob dotes non spernandas impensius ubivis culta, nec ab aliis temere quam Arabibus rejecta. Præstant odorata, acido dulcia, vinosa, inprimis si vel coctione mitescunt, & flatulentiam exuunt, vel crudum crassumque succum ultro sensim deponunt: in hiemem servata, succi sunt modice nutrientis, temperantis, alvum mic-tumque moventis: immatura vel etiam acerba nimis & austera, male digeruntur & alvum stipant, nec probanda aquosa nimis & insipida, quæ ob luxum humidi facile corrumpuntur, flatu distendunt; alvum nimis lubricant; humidis imbecillis, colicis magis fugienda.

2do Pyra ab ipsis Arabibus pomis præ-lata; secundum Philotomum etiam copiose sumpta facilius digeruntur paucis pomis: intelligendum hoc est de iis, quæ sunt succulenta, acido dulcia, vinosa, ipsis pomis suaviora, confortantia, appetitum excitantia, & nec coctionem nec dejectiones alvinas remorantia: verum aquosa & insipida alvum nimis lubricant, flatu distendunt, & in corruptionem celerius transeunt. Sunt & pyra

acerba , austerā , quæ cum strangulatu adstringunt & oneroso ventriculo ægrius subiguntur ; bene tamen concocta fortius alunt. De his proprie valet , quod Galenus ait , omnibus pyris vim adstringentem inesse & ubi inprimis coctione opus , quæ flatulentiam vincat. Unde illud scholæ salernitanæ , dum coquis antidotum pyra sunt , sed cruda venenum.

3tio *Cydonia* (*Quitten*) a Cydone Cretensium urbe dicta : a Virgilio mala cana : aliis chrysomela seu aurea dicta , quæ naturæ terrestris magis siccantis & adstringentis , roborant ventriculum , juvant coctionem , vomitum alvique profluvium sistunt : at magnam vim exferunt adstringentem , diureticam , cardiacam , aphrodisiacam , non alunt multum , ægre etiam coquuntur , & nimio usu colicis nocent. Integra , matura , cœlo sereno collecta , præ turbinatis & rotundis laudantur ; nec tamen facile cruda in cibum veniunt : cocta licet fragrantia multum amittant Saccharo & aromate condita mensarum delictum sunt & præsidium languentis coctionis.

4to *Mala punica* seu granata (*Granatapfel*) boni sunt succi & ventriculo utilis , adstringentis & parum nutrientis , ex his acida & non nihil austerā plus refrigerant & venerem cohibent ; sitim , æstum , nauseam ventriculi levant , appetitum & coc-

tionem augent, lotium cient; in cholera & diarrhœa conveniunt. Dulcia & calidiora in morbis pectoris & venere languente commendantur. Vitanda in febribus ob flatum caloremque, vinosa, mediæ naturæ roborant & reficiunt.

5to *Mala citrea* medica seu persica (*Citronen*) corticis odorati, amaricantis, cardiaci, & moderate calidi, pulpæ albæ, frigidæ, inutilis, succi acidi, refrigerantis, sitim restinguentis, appetitum excitantis, solventis, diuretici, venenis resistentis, biliosis & æstuantibus congruentis.

6to *Mala aurantia*, corticis magis aromatici, subamari, stomachici, cardiaci, & carminativi, languentem coctionem excitantis, succi vero acidi, citreo multum inferioris. Creditur arbor nata esse per insitionem citri in malum punicum. Est species dulcis, quam vocant *poma sinensia*, (*Apfelsin*) rotundiora & succulentiora, quorum longe minor est in cortice virtus. Hæc omnia peregrinæ regionis poma, nutriunt parum, & magis inter condimenta cum saccharo & vino locum habent.

7mo *Dactyli*, (*Datteln*) fructus palmæ majoris. Præstant majores, flavi, pleni, carnei, molles, ad corticem flavescentes, ad nucleum, qui facile cedit, candicantes, saporis vinosi & mediocriter dulcis: deterioris notæ sunt, graciles, flaccidi, duri, vermi-

culis arrosi; recentibus & viridibus ob strangulatum & vim caput gravantem nemo vescitur. Siccati salubriores compescunt nimios fluxus, asperitatem faucium & pectoris leniunt, & ægre coquuntur, & succo lento crasso, dulci facile obstruunt; ipsosque dentes & gingivas adhærescendo lædunt; in primis male digesti plus inflant, quam nutriunt; hinc in languore ventriculi & obstructione jecinoris nocent. Possumus ad fructus palmæ, quamvis arte paratos referre *sagou*: est farina ex palma indica, ubi truncus in fragmenta finditur, & ligneis instrumentis tunditur pro medulla separanda, quæ excussa, & ut mollescat, contusa & aqua infusa, in hanc formam redigitur, ad magnitudinem seminis Coriandri; virtutis gelatinosæ, nutrientis & demulcentis.

8vo *Olivæ*, quæ in Hispania maximæ, Narbonenses minores, Italæ minimæ: maturæ & nigræ gravant nimis oleositate & fastidiuntur; neque hinc ad nos afferuntur (pro esu), eo copiosius autem immaturæ muria conditæ; quæ sunt succi subadstringentis, subacerbi & acido austeri, quo appetitum excitant, ventriculum roborant, pituitam incidunt, alvum & urinam movent. Non utimur alimenti causa, quod nullum est, quam quod appetitum excitent, & ad bibendum invitent.

9mo. *Mespila*, (*Mispeln*) quæ acerba & austera ficcant , roborant , adstringunt & fluxus nimios compescunt, admixto inprimis aromate. Si reposita mitescunt sensim, cum majori mollitie majorem gratiam acquirunt, & debiliter adstringunt: alunt parum , copia gravant, & quo magis sunt fracida, eo citius corrumpuntur. Annectimus adhuc quædam rarioris usus, & alimenti fere nullius.

10mo *Ceratia* seu siliquæ (*Johannisbrod*) ficcata præ humidis & recentibus in usum vocant. Dulci lentore morbis pectoris conveniunt , hinc & decoctum inde tussientibus parant. Ceterum sua adstrictione alvum stipant.

11mo *Zizyphæ* seu jujubæ, quæ majores, recentes, plenæ, rubræ, dulces profunt, moderate humectando, acrimoniam urinæ, vel defluxionem temperando & dulci lentore incrassando.

12mo *Myxæ* seu mixariæ, vulgo *sebesten*, (*schwarze Brustbeeren*) succi crassi, lenti, frigidi, acre lenientis. Ceterum infantis potius & obstruentis quam nutrientis.

13^{tio} *Corna* (*Welsche Kirschen*) figuræ oblongæ, coloris rubri seu cerei. Quæ acerba refrigerant, ficcant, adstringunt, nimios fluxus compescunt: at gravant debilem ventriculum.

14to *Sorba* (*Bogelbeer*) quæ instar mespilorum acerba & adstringentia : si mollescunt suaviora , vim adstringendi exuunt.

T H E S I S X I V.

Inter nuces seu fructus arborum , quæ intro habent , quod esui est , & quæ ob oleosam ad farinosam partem plus alunt leniuntque præcipuo loco occurrunt.

Imo *Nuces juglandes* (*Welsche Nüsse*) ex Perside olim allatæ , quasi glandes Jovis , cui antiquitas hanc arborem consecravit. Virides , teneræ , candicantes sunt siccis suaviores , succulentiores & innocentiores , parce quidem nutriunt & facile digeruntur , alvum plus ducunt , acria demulcent. Aridæ minus gratæ plus siccant & excalefaciunt , ægrius digeruntur , & ob cohærentem cuticulam plus adstringunt. Per moram & ætatem rancidiori oleo & acriori sale pectori capiti que nocent , rancedinem & asperitatem faucium pariunt , imo ob affectos nervos , linguæ aliquando paralyfin inducunt. Immaturæ antequam lignosum putamen induruit , decoctæ , saccharo conditæ , caryophyllis & cinamomo confixæ , palato gratiores , roborant ventriculum , flatu dissipant , lumbricos necant , etiam cortice externo viridi adstringunt.

2do *Nuces avellanae* (*Haselnüsse*) ab Avel-la Campaniæ oppido dictæ , ob largiorem

ibi proventum. Sunt fructus coryli, ex quibus præstant Lombardicæ majores, oblongæ, sapidæ, succo lacteo plenæ, rubra pellicula tectæ & maturæ quidem, nec tamen recentes nimis. Plus alunt juglandibus imo impinguant; at digeruntur minus, & ob substantiam compactiorem & terrestriorem gravant ventrem, constipant, & ægre descendunt, quod maxime de annosis intelligendum, quæ adstringente pellicula tectæ a candore & dulcedine deflectunt in flavedinem & amaritiam, ad vomitum irritant & caput tentant. Rhases stomacho & hepati noxias appellat.

3tio *Nuces pineæ* (*Zirbelnüsse*) strobili, quas arbor pinus fativa (*Fichtenbaum*) supeditat: quæ oblongæ, plenæ, albidæ, dulces temperate calidæ, recentes, boni & nutrientis succi sunt; palato grati instar amygdalarum: at uno fere semestri corrumpuntur. Celsus stomacho amicas vocat. Post lotionem leniunt certe & abstergunt, in tussi, ardore urinæ, erosionem vesicæ, hæmoptysi, profunt tabidis, incrassant acre, nec alvum tamen nec urinam remorantur. Moris est macerare illas aqua rosarum & saccharo conspergere vel incrustare. Vetustæ, siccæ, pallidæ & flaccidæ rancorem contrahunt & vermium genesi favent.

4to *Pistachia*, (*welsche Bimpernüsse*) ab arbore, quæ dicitur pistachia peregrina,

fructu racemoso. Hæ fructu racematim ex pedunculis pendentes cum pineis & amygdalis amaris, ex quibus illas mole vincunt, ab his vincuntur, virtute conveniunt. Præstant recentes, ponderosæ, in apice hiantes, pulpa virides; saporis subdulcis amaricantis, aromatici subadstringentis, nec ventriculo ingrati, hepati quidem, judice Galeno, utilis. Facilius coquuntur quam juglandes, bene nutriunt, sed paulo minus quam pineæ, demulcent dolores, incrassant, roborant, venerem excitant, pectus renesque abstergunt: rancidas fugere oportet.

5to. *Amygdalæ*, quarum arbor est amygdalus fativa. Illas pariter ad nuces pertinere, notat putamen externum lanuginosum, internum lignosum: vox ipsa græca est, & Catonis ævo fructus Italiæ incognitus, hinc græcam nucem olim vocabant, latine longam nucem. Præstant hodie Narbonenses & Provinciales, quæ Lugduno (Lyon) afferuntur. Optimæ sunt majores, plenæ, integræ, flavissimæ, leves, fragiles, intus candidæ, saporis & odoris suavis. Deterioris notæ sunt foris fuscæ vel pallidæ, intus cinericiæ, molles, flexiles, saporis fatui & injucundi. Præferimus recentes vetustis, aqua calida maceratas siccis. Magnæ de hinc sunt deliciæ excoitamentis dulciariorum. Differunt vero dulces & amaræ, illæ alimentum magis, hæ medicamenti virtutem ha-

bent. Utrinque cortex detrahendus; naturæ terrestris, scabræ, & adstringentis: dulces bene & copiose alunt, emaciatos impinguant, semen augent, tenues humores sine adstrictione incrassant, tussim sedant, dolores sopiunt, somnum conciliant, phthysicis, dysentericis & in quocumque morbo ex acrimonia nimia, doloribus & vigiliis conveniunt. Ob oleum vero rancefcunt sensim & corrumpuntur in calidiori ventriculo, quamvis lentius, ob oleum melius subactum, quam aliæ nuces: amaræ plus incidunt & attenuant viscosa, flatu discutiunt, frigidaë tussi ac dysuriæ medentur; urinam liberant, ebrietatem arcent, & Galeno iudice, nec nutriunt multum nec alvum movent. Diocles tamen multi nutrimenti & jucundi ventriculo vocat.

6to *Castaneæ* a Castano Magnesiæ oppido dictæ: Plinio nuces fardianæ, quod Sardinibus primum provenissent. Multum eas nutrire & bonum succum gignere, at ægrius coqui sentit Diphylus: sic & Galenus, si digeruntur, boni satis & nutrientis succi esse censet. At omnino coctu difficiles ventrem plerumque gravant, inflant, alvum stipant; hinc non nisi robustis & exercitatis infra satietatem conveniunt. In vita sedentaria, ventriculo imbecillo & flatu denso, in cephalalgia, obstructione viscerum, dyspnœa, fluxibus alvinis, Hæmop-

toë &c. valde nocent. Eligi debent majores, sapidiores, quibus hodie apud Delphinates & Lugdunenses præferuntur (macrones vocant) tostæ inprimis sub cineribus frixæ & elixæ, minus inflant & nutriunt uberius; & cum sale & pipere sumta facilius digeruntur. Panis ex arefactis & in farinam reductis friabilis quidem & durabilis, at coctu difficilior & ægre descendens. Pergimus ad fructus edules & fugaces.

T H E S I S X V.

Fructus edules fruticum suffruticumque fugaces, acidiusculi & exigui plerumque alimenti sunt.

Imo Stirpis grossulariæ non spinosæ hortensis rubræ fructus, nomine *Ribesiorum*. (*Johannisbeere*) sunt fructus Græcis fere ignoti, qui nomen Arabibus debent. Sunt baccæ maxime rubræ, vel albæ raro nigræ, nunc majores, nunc minores: saporis grati, dulcis, acidi. Solvunt tenui succo, sitim æstumque & fastidium cibi corrigunt, moderate adstringendo ventriculum roborant, profluvia sistunt, putredinem cohibent, & in biliosa colluvie profunt. Æstate crudas aqua ablutas & saccharo consperfas edere juvat. Immodicus usus dissolvit nimis, refrigerat & stuporem dentium parit, debilibusque & acido laborantibus nocet. Sicca-

tis conditisque bene per hiemem utimur in victu animali.

2do *Grossulariæ* vulgaris uvæ crispæ, (*Stachelbeer*) quæ maturæ subflavæ & subrubræ, molles, dulces, vinoso succo plenæ, & temperate adstringentes, esu jucundæ sunt. Immaturæ, virides, gustu austeræ & validius adstringentes, carnibus, piscibus & pullis gallinaceis, saccharo conditæ, ut condimentum saporis gratia adduntur: appetitum stimulant, sitim sedant, alvum liquidiores & alios fluxus compescunt, at parum alunt.

3tio *Mora rubi* (*Brombeer*) vulgaris, qui major (frutex) dat majora & nigriora, minor minora. Non ingrata sunt matura & nigra, leniter adstringunt, bene solvunt & meant, pectusque & renes expurgant: sed merito ante esum aqua abluuntur. Minus matura, rubra & adhuc acerba adstringunt magis, stipant ventrem; sique ficcantur, fluxibus nimis commode opponuntur.

4to *Mora Rubi Idæi* (*Simbeer*) perjucundi, coloris rubri vel albi, succi suavis, teneri & fragrantis, moderate refrigerant & reficiunt, subadstringunt, biliosisque siti & æstu correptis pulchre subveniunt: vermis tamen & corruptioni cito obnoxia, moram non ferunt, sed recens decerpta & bene abluta comedi debent, etiam vinum

superbibī. Grata ex iis suppetunt aqua, syrupi & acetum.

5to *Baccæ Berberis*, (*Berbersbeer*) aperientes, refrigerantes, subadstringentes, quæ appetitum cient, æstum temperant, & in vomitu, diarrhœa biliosa, hæmoptysi & incontinenria urinæ merito laudantur: at imbecillo nimis & frigido ventriculo negantur; quia ob nimium acorem edi vix possunt. Moris est succo, tabulis & condito uti.

4to *Cynosbata*, (*Hambutten*) fructus rosæ sylvestris, qui maturus & rubens, exemptis feminibus & lanugine ablata siccantur: cocta deinde cum vino vel aqua & saccharo additis passis exhibentur. Refrigerant, siccant, adstringunt intensius, hæmorrhagias cohibent, in æstu ventriculi profunt, calculi genesin impediunt, imo natum sæpe ejiciunt.

7mo *Uvæ vinacæ*, vitis viniferæ, quibus cum ficubus principatum inter autumnales fructus Galenus tribuit, tum quod plus reliquis nutrant, tum quoque pravi succi minus suppeditent. Cedunt tamen utroque nomine ficubus, & inter se quoque differunt, prout vel acidæ, vel dulces, vel vinosæ sunt, vel recentes vel siccæ. Acidæ & austeræ frigidiores, coctioni & distributioni non nihil repugnant, instant magis, parce alunt, alvum & urinam morantur: Dulces plus ca.

lesaciunt & sitim excitant, alvum vero subducunt, & carnem magis generant sed fluxam: vinosæ intermedio loco sunt. Ceterum & uvæ & ficus recentes perspirant parum, quin & aliorum ciborum perspirationem impediunt, iudice Sanctorio, ubi vis: moderatior usus convenit, & maturiorum dulciorumque delectus. Diuturnior in ventre mora corrumpit. Diarrhoeam & colicam parit; ubi simul notamus, si caro uvarum superat succum, plus alere, si succus carnem alere minus & humidiores alvum reddere, rejectis inprimis, ut decet, folliculis acinisque. Siccantur uvæ ad solem, vel in umbra vel clibano; se habent ad recentes (uvas) ut caricæ ad ficus, plus nempe nutrimenti & salubrioris suggerunt & minus corrumpuntur. *Majores*, quæ dicuntur *uvæ passæ* (*Rosinen*) dulces, pingues, tenero folliculo tectæ & ab arillis repurgatæ, pectori conducunt leniendo detergendoque, in vitiis hepatis multum laudatæ; minus quidem quam caricæ detergant alvumque deducunt, at plus stomachum roborant. Maximæ vocantur damascenæ, ab Arabibus zibebæ. Nos hodie laudamus Marsilienses. *Minores* seu *passule*, vulgo uvæ corinthiæ, (*Corinthen*) dulces, nigræ & subadstringentes, roborant, leniunt, detergant, acre temperant: hinc in tussi, asperitate faucium, ardore urinæ, sabulo renum con-

veniunt, velut in vitiis renum magnopere laudantur, ita damnari solent ex inani hypothesi in vitiis splenum. Paucis adhuc de uvis notamus: succum uvæ acerbæ agrestam vocari; mustum vero ipsum uvarum incoctum, si pars tertia remanet sapam, si dimidia defrutum, si tertia carenam appellare.

8vo *Vaccinia* (*Heidelbeer*) baccae nigræ suffruticis humilis, qui Matthiolo myrtillus dicitur. Adstringunt alvum, fluxus reprimunt, debilioribus non ægre conveniunt. Sunt & *vaccinia rubra* fruticis myrtilli exigui, ejusdem fere virtutis frigida & adstringentis (*Krauselbeeren*) ut & palustria, quæ Cordus *oxycocia* vocat, æstum sitimque sedant, & appetitum cibi ex bilis vitio dejectum restituant. Addere liceat, recensitis fruticum fructibus cum quibusdam:

9no *Cappares* (*Kappern*) licet proprie non fructus sint, sed rudimenta florum fruticis exotici aculeati, in Cypro copiose provenientes. Præstant cum aceto & sale conditi, quibus vis non tam alimenti quam condimenti est. Lapsas ventriculi vires & appetitum instaurant, pituitam detergunt, alvum & urinam movent, hypochondriacis, paralyticis, spleneticis & quartanariis conveniens. Cappares majores proprio succo placent, minorum sapor est a muria & aceto.

T H E S I S X V I.

Agmen vegetabilium claudunt fructus herbarum, inter quos eminent :

Imum Fraga (*Erdbeeren*) ceteris fructibus priora & usu frequentiora, in montibus aliisque umbrosis locis crescentia, vel etiam in hortis culta; Græcis olim incognita. Sunt fructus fragariæ seu trifolii frugiferi dicti, Servio mora in herbis nascentia. Succum sunt vinosum, subdulcem & reficientem, odoris fragrantem, coloris rubri, rarius albi, alimenti tenuis & aquosi. Humectant, sitim æstumque reprimunt, appetitum cient, alvum solvunt, viscera aperiunt, renes expurgant; juvenibus tamen & biliosis magis quam senibus & phlegmaticis conveniunt. Mirum est cum humi nascantur, infectis proxima, nihil virulenti suscipere, nihil alieni saporis. Optima sunt recentia, majuscula, mollia, odora, rubentia, bene lota, primis mensis non ultimis exhibeantur, quia ob moram facile corrumpuntur, in ventriculo imprimis debiliore: salubrius cum vino saccharo & paucis aromate eduntur, nec tamen cum ipso lacte dulci damnamus. Hortorum cultura amplitudinem auxit non virtutem.

2do Cucumeres, quorum nomen late comprehendit omnes fructus cartilagine tectos, & supra terram crescentes, ut ipsas cucur-

bitas & melones : strictiori sensu intelligimus cucumeres fativos esculentos (*Gurken*) quos erudita gula immaturos, parvos, virides, parum ventricosos censet suaviores & innocentiores : adultos, flavos, maturitati proximos plebi relinquit ; his etiam licet crudis impune robustiores vescantur ; pravi tamen succi sunt, frigidi & maxime corruptibilis, valde diuretici & venerem extinguentis, colicam, diarrhœam & putridas febres facile parientis. Moris est discindere in taleolas, falsugine conspergere, deinde succum magna parte exprimere ; residuum oleo, aceto & pipere condire, & assarum carniū esui fociare. Parvulos etiam integros cum anetho, macere, caryophyllis, lauro, aceto condire, & sic gratam oculis viriditatem conservare diu solent : in his, uti minor est corruptibilis humoris copia, ita biliosis & scorbuticis inprimis robustioribus sæpe conveniunt.

3tia *Cucurbitæ* (*Kürbis*), quas oblongas, fulcatas, capitatas, maculosas habemus, frequentioris usus in calidioribus locis, vix plene maturescentes in frigidioribus. Sunt admodum humidæ, insipidæ, fatuæ, flatulentæ, sitim, æstum, acrimoniam temperant, alvum lubricant, modice alunt, nec gravant ventriculum, nisi mora corrumpat. Crudæ alvum magis solventes vix admittuntur ad mensas ; coctæ cum jusculo

carnium in pultem, seu frixæ in fartagine, aut varie conditæ, multum humidi, flatulenti, corruptibilis deponunt, alvum non æque solvunt, calidis siccisque non dene-gandæ.

4to *Melones*, qui sub nomine cucumerum olim latuerunt, a Tiberio appetiti, & quorum odore, Dioscorides scribit, revocari multos a deliquio animi, quod dici nequit de vulgari cucumere; quamvis negent Josephus Scaliger & Isaacus Casaubonus, olim cognitos fuisse melones. Crudi sunt epulum æstivis caloribus gratum, saporis dulcis & jucundi, odoris fragrantis, quod tamen Panarolus principum decretis ab humano usu excludi debere censuit. Diffimulanda non est ex liberaliori usu noxa, multis fatalis, quam luxurians succus, valde corruptibilis per choleras, vomitus & febres putridas minatur. Attamen solidiores dulciorefque moderate exhibiti torpentem æstu ventriculum reficiunt, sitim extinguunt, facile permeant, vias renales detergunt, lotiumque pellunt, inprimis si sumuntur cum saccharo & pipere, & aliquid generosi vini superbibitur. Addimus tantum nocere pleno ventriculo, & adeo parum secundum Sanctorium perspirare, ut quadrans perspirabilium supprimatur. Huc pertinent *Pepones*, referuntur ab aliis ad cucurbitas, ab aliis ut Julio Alexandrino & Andrea Matthiolo ad melones

nostros : veteres avide edebant , vulgares a plerisque censentur succi inertis magis & improbi , vim ventriculi labefactantes.

5to, *Cinara* , vulgo artikokæ (*Erdschofen*) cardui hortensis sive fativæ non aculeati , fructus globosi ex squamis compacti , superius virentes & lignosi , inferius carnosi albidique. Coquuntur cum pingui carniū jusculo , nec nisi miscela aromatum macis inprimis & pipere ex squamarum unguibus & medio disco capitur , quod grati saporis & modici nutrimenti est , ventriculo post dejectum appetitum amici , nec ægrotantibus noxii , non nihil tamen flatulenti ; urinam expellit foetidam , venerem excitat , ad potum præparat &c. Addimus ultimo &

6to *Tribulum aquaticum* seu lacustrem (*Wassernüß*) jam Dioscoridi & Theophrasto ac Plinio , qui panes inde Thracibus confectos scribit , cognitum. Refert fructus aculeatam & cornutam nucem : nucleus albidus & edulis est. Elixatur vel affatur ut castaneæ , saporis subdulcis , alimenti exigui , incrassat , inflat , & raro mensis infertur.

MEMBRI I. SECTIO II.

DE

V I C T U A N I M A L I.

T H E S I S I.

Sanctum illud naturæ institutum, sub quo rerum alentium vires, quæ indigentiae nostræ consulunt, ipso gustu cognoscimus; primos mundi incolas edocere potuit animalia etiam nobis in cibum destinata esse, quæ etiam corpus liberalius sustentant (præ vegetabilibus.) Quodsi quibusdam justum videatur dubitare, primo illo ævo permisum & in usum vocatum fuisse victum animale. Dubitare tamen non licet, illum mox subsequente imbecilliori ævo, ubi fragilior valetudo & proventus vegetabilium post diluvium parcior & infalubrior fuit, non magis voluptatis quam indigentiae & salubritatis causa servivisse. Quod & facile suadere potuit crescens animalium multitudo, & metus, ne horum idololatricus cultus, qui passim evanescere cœpit, magis radices ageret. Sane victus animalis naturæ corporis alendi cognatior, & in eandem converti aptior, cum partes minus alienas & excrementitias vehat, facilius coquitur

& in naturam nostram assimilatur. Agnovit Hippocrates imbecillos cibos esse, quos ager & hortus suggerit, & vitam exiguam præstare. Ita Galenus optimum sanguinem esse ex carnibus bene coctis judicat. Celsus quoque plus in carne (quamvis hic multi panem legere malint) quam ullo alio cibo esse nutrimenti, asseverat. Adde illud Avicennæ, plus noxæ esse ex pane minus cocto, quam carnibus incoctis. Suspecta tamen nobis videri debet ipsa copia animalis alimenti, quia, quo elaboratius est (scil. alimentum) eo citius alcalescit & putrescit: gignitur esu nimio carnum plethora, & febres accendit, ut omnino Prospero Alpino suffragemur, qui exemplo ab Aegyptiis petito, longævitatē a temperatissimo victu animali expectat.

T H E S I S II.

Neque vero ulla carnum salubritas est, nisi constet, a sanis animalibus esse, ferro peremptis, quæ nec morbus consumsit, nec nifus in venerem virosi succi plena reddidit, nec pruina venenatis herbis adspersa, nec venenum, nec ictus fulminis, nec morsus animalium rabidorum læsit aut exstinxit, circa quæ merito vigilant leges, & morbidi pecoris inspectores macellis præficiuntur.

T H E S I S III.

Ætatis quoque & sexus ratione habita salubriores animalium carnes distinguimus : senilia aut labore attrita animalia dant carnes duras , marcidas nec longa coctione emolliendas , exigui , pravi nec sapidissimi alimenti : carnes recens natorum , licet nec coctionem , nec alvi excretionem remorentur , sunt mucosæ nimis , molles , humidæ & excrementis refertæ. Laudamus carnes animalium mediæ ætatis , & præ femellis masculorum , inprimis castratorum , quippe sicciore , calidiores , alimenti magis saporis , firmi & excrementis vacui.

T H E S I S IV.

Nec momenti nullius est ad patriam his vel illis animalibus magis propitiam attendere : ita boves in Anglia , Polonia , Hungaria , Frisia , Jutia ; verveces in Scotia : vituli Florentini : capones Leodienses : & inter pisces , salmones in Rheno , Visurgi & Albi ; cancri ad Oderam ; lupi ad Spream præferuntur , cum patria consideretur. Locorum in est eadem varietas : deterior animalium caro est in locis palustribus , elaboratior & ab excrementis partibus liberior in locis montanis & calidioribus , ita ferarum melior caro est , quam cicurum & domesticorum.

T H E S I S V.

Nec prætereunda est varietas pabuli, quo sustentantur animalia. Valde differt fagina porcorum, quæ nunc fit ex glande fagina nunc quercina, nunc frumentis, nunc pis. Ex glande fagina mollior caro est, ex quercina duriuscula, melior & gratior, ex frumentis pinguior, ex pis stabilior; ex arundine saccharato, quo porci in insula sancti Thomæ nutriuntur, suavissima & delicatissima. Accedit temporum ratio: ita boum caro, dum per hiemem stramine & fœno vescuntur, tam probi alimenti esse nequit, quam autumnopost prægressum melioris alimenti usum. Illud vero inprimis notamus; salubriores esse carnes animalium frugilegorum, quam eorum, quæ ex raptu aliorum animalium vivunt. Medio loco sunt, quæ uterque victus vegetabilis & animalis sustentat. Horum carne paulo parcius & cautius; frugilegorum tutius & plenius uti licet; a mere carnivoris ipse fastidii sensus avocatur.

T H E S I S VI.

Circa ipsum præsentem usum salubriorum carnum præferimus semper recentes, quippe molliores & succulentiores, quæ facilius digeruntur & melius nutriunt, quam vel gelatæ, vel sale aut fumo duratæ, vel in aceto servatæ; ex his gelatæ sunt (Gulis)

in quibus macra & pingua dissecta & mixta, in linteo sub asseribus posito, exprimuntur, & per aliquot menses asservatae, multum succulentae mollitiei, quae in recentibus erat, perdunt. Carnes salitae, humido suo gelatinoso spoliatae parum alunt, sanguinem acriorem reddunt, siccant, sitim, calorem, maciem pariunt, nec nisi tempore hiemali, quippe humidiori, postquam per noctem aqua maceratae, crassiora falsamenta exuerunt, tuto satis in usum vocantur. Moris vero est non alias carnes salire, quam humidas & pingues, maxime suillam & bovillam ac vervecinam, nunquam macilentas, quae instar corii saliendo durescunt; infumatae etiam difficilius digeruntur, paucum & pravum alimentum praebent, exhalante nobiliori, obstructions pariunt, alvum sistunt, sitim creant, & ad morbos chronicos admodum disponunt; servatae in aceto, durabilitatem quidem & friabilitatem accipiunt, & hoc nomine dictis praeferendae sunt, nec tamen pro crebriori usu & spe alendi pares recentibus; quas (recentes) tamen ipsas, ut mollescant magis & tenerescant, non illico mactatas comedere, sed aliquamdiu in aëre suspendere, sique dura valde & fibrosa compages sit, contundere malleis juvat. Secundum dicta bene Oribasius ad mollitiem & friabilitatem carniū, tanquam nutriendis virtutis praestantiora signa attendens: si

utraque adest , ad plenam edere satietatem ,
si alterutra , infra eam , si neutra , magis
restringere usum jubet.

T H E S I S V I I.

Jam omnes speciatim classes victus anima-
lis ingressuri , hoc de iis judicium præmitti-
mus : carnes quadrupedum plus alimenti &
firmioris præbere , & difficilius coqui : car-
nes avium facilioris coctionis & salubris ali-
moniaë esse , nec tamen pari constantia vi-
res sustentare : carnes denique piscium , a
nostra natura magis alienas , alere minus ,
quamvis plerumque non ægre digerantur.

MEMBRI I. SECTIONIS II.

CLASSIS I.

DE VICTU QUADRUPEDUM.

T H E S I S I.

Prima classis hujus victus comprehendit
carnes animalium quadrupedum ex genere
tum bubulo , tum ovillo , tum caprino , tum
suillo. In genere bubulo , ubi prima ætas
vitulum , altera juvenum , tertia taurum ,
bovem & vaccam sistit , notamus :

Imo Carnem vitulinam, quæ humidior, tenerior, & in bonum copiosumque sanguinem converti aptior, parvum digestionis molimen requirit: hinc otiosis, vel debilioribus, vel morbo exhaustis convenit. Afata imprimis ob majorem humiditatem, vel cum aromatibus, aut fragrantibus herbis, aut feminibus cocta. Circa ætatem notamus: vitulum infra mensem dimidium, lentore suo, supra mensem secundum, siccitate sua recedere multum a suavitate & salubritate, quam intra dictum tempus caro ejus habet, solo lacte sustentata. In castratis tamen sub uberibus teneritudo illa ad semestrem vel integrum annum in simili victu lactis conservatur.

2do Carnem juvencorum, quæ vitulina ficiior, bovina humidior, non illaudabile præstat alimentum, maxime in jusculis.

3tio Carnem bovis castrati, nam castratus mitescit ad sagineam & aratrum aptior; hinc, modo per ætatem & labores non nimis sit emaciata & callosa, alimentum dat coctu quidem difficilius, at solidum, firmum ac durabile, rusticis, fessoribus, nautis aliisque robustis & exercitatis præ vitulina conveniens. Infantibus, vel qui sunt vacillantis valetudinis, cautius illa caro detur, quippe ob difficiliorem digestionem infarctus pariens & febres.

4to *Carnem tauri*, qui speciem propagat, illa durior, compactior & graveolens ob coctionis difficultatem & insuavem saporem, crassamque & improbam alimoniam ab epulis honestiorum rejicitur.

5to *Carnem vaccinam*, plerumque annosam, coctu difficilem & crassi sanguinis feracem, quia raro vaccæ nisi effætæ & lacte exhaustæ ad macella feruntur.

T H E S I S II.

In genere ovillo notamus : Imo *Carnem agninam*, quæ olim lautiores mensas instruxit : hodie ut humida nimis, lenti ac viscosi succi, nec facile distribuendi fastiditur. Agni tamen anniculi, & qui in pascuis ficcioribus herbas odoratas decerpunt, sunt sapidioris salubriorisque alimenti & facilis digestionis, maxime pro debilibus & minus exercitatis, qui solidiori nutrimento haud egent. Præstat ex eadem causa assam comedere.

2do *Carnem ovillam* verno tempore ex nutrimento virentium herbarum in altioribus locis capto præstantiorem, æstate deteriore : annosis post frequentem partum ovibus, succus pravus est, lentus & excrementitius, nec facile subigendus : Nauseosa etiam pinguedine vomitum & alvum stimulans. Juniorum victus metuendus non est, licet non plane expers excrementitiæ humiditatis.

3tio. *Carnem vervecis* feu maris ovium castrati, quæ in omni ovillo genere optima, sapidissima, bene & copiose alens & perspirans, inprimis si recte prius præparatur & malleo tunditur, ut tenerescat. Caro annosiorum coctu difficilior est, gravat debilem ventriculum, obstruit, colicam parit & pinguedine offendit. Semper præstat caro anniculorum vel bimulorum, in aëre sicco locisque montanis pascentium & moderate pinguium.

4to *Carnem arietis*, qui dux est gregis ovilis (mas non castratus) & in venerem perpetuo ruit. Merito mensis exulat, tanquam coctu difficilis, alimenti improbi, saporis virosi, odoris foetidi. Aëtio post hircinam pessima dicitur.

T H E S I S III.

In genere caprinorum notamus:

Imo Carnem hædorum, qui ortui propiores diffuunt fere humiditate, nimis remoti aliquid virosi spirant. Lactentes, bimestres aut trimestres, omnique alieni pabuli expertes, dant alimentum tenue, probum & sine molimine digestionis alens: hinc delicatulis & otiosis & præsertim ex morbo surgentibus unanimi medicorum judicio convenientissimum, verno præsertim tempore si assa exhibetur, ubi ceterorum quadrupedum carnibus præfertur. Superat hæc caro

caprinam , uti vitulina bovinam , agnina ovillam , imo superat ficcitate & salubritate , non agninam modo , sed & ipsam vitulinam Averrois judicio , a quo ipse Galenus haud discrepat.

2do *Carnem caprarum* , quas semper morbidas Aristoteles , nunquam febre liberas Varro , inprimis vero epilepticas Plutarchus , & ideo epilepticis infestas Hippocrates tradunt. Ne addam quod veratri (seu hellebori) & cicutæ esu vim venenatam contrahere multis videantur. Quæ licet admitti omni ex parte nequeant ; caro tamen inprimis autumnis sicca , calida , macra , graveolens , pravi , crassi & acrioris succi est , & teste Hippocrate , præ bubula flatu , ructu , choleraeque parit : vere tamen & æstate ob salubrius pabulum melior , odoratio , suavior , si rite digeritur. Firmum dat & diu permanens alimentum , Clitomachi athletæ exemplo. Imo hinc Græcis in deliciis fuisse ex convivio homerico Achillis intelligitur.

3tio *Carnem caprorum* , qui in juvenia castrati mire pinguescunt , nec malam alimoniam impertiuntur , rectius tamen dum adhuc hædi sunt , in cibum offeruntur.

4to *Carnem hircinam* , (est mas non castratus) quæ ob duritiem , foetorem & salacitatem animalis , stomacho ingrata , coctioni rebellis & succi pessimi plane rejicitur.

T H E S I S I V.

In genere fuillo notemus : Imo *Carnem porcillorum*, (*Spanferkel*) lactentium præhumidam , mucosam , excrementitiam , exigui alimenti , & facile dissipandi. Assa caro præstat : hinc totos assatos , incisvis visceribus & aromate refertis , opiparæ mensæ inferunt.

II, *Carnem porcorum castratorum* , quæ mediæ ætatis , glandibus & frumentis pastæ , circa brumam mactatæ , nec macræ nimis nec obesæ , ad gulæ illecebras & corporis alimoniam apprime facit , & Hippocrati caro omnium optima ; Galeno omnium nutritissima habetur. Carni humanæ ita congruit , ut hæc , referente Galeno , cauponum scelere hospitibus loco fuillæ exhibita , nullo vel saporis vel odoris discrimine suspicionem fraudis moverit. Ob glutinosum lentorem caro fuilla coctionem quidem moratur , at subacta , dat constans & mire sustentat robur virium , quod robustissimorum athletarum exemplo apparuit , sub alio victu fatiscantium. Abstineant tamen , seu moderatius fumant fenes , flatulenti , otiosi , biliosi , & qui sunt languidioris ventriculi , quos caro hæc , liberalius ingesta , obstruit , viscidiori sanguine replet , & febrium recidivas parit. Atque hos inprimis spectat illud Sanctorii , non modo non per-

spirare carnem suillam, sed & perspirationem aliorum eduliorum cohibere. Adde carnem recentem facilius coqui, quam sale maceratam, hæc æque quam modico fumo, siccata, multis esu gratissima est. Priscis celebrabantur fumina, succidia, vulvæ; nobis maxime pernæ, petasones & farcimina sufficiunt. Usus liberalior ob succi crassitiam & coctionis difficultatem vim obstruendi, alvum stipandi & caput gravandi habet.

3tio *Carnem verris*, seu porci non castrati, quæ durissima & vitiosi succi vix laboriosissimis ex infima plebe convenit.

4to *Carnem scrofæ* (mater porcorum) quæ foetus causa alitur, & effœta inutilisque, si mactatur, crassiorem dat agrestiorumque cibum & coctu difficillimum.

T H E S I S V.

Ad carnes quadrupedum hodie penitus rejectas, nec nisi annona obsidionumque calamitate gustari solitas pertinent:

Imo *Felinæ*, quæ aëri expositæ, ut virus illud exhalet, ad leporinæ carnis saporem accedunt & cauponum flagitio substituantur.

2do *Caninæ*, a Thracibus olim quibusdam amatæ, maxime catulinæ, quas Diocles ipsis ægris indulgit, & qui castrati & pingues, imo magis etiam catuli lactentes amari solebant.

3tio *Asininae*, quas Hippocrates ait, facile per alvum secedere, quod forte de pullis intelligendum, quibus olim, teste Plinio, tantopere est delectatus Mecænas. Carnem aselli bene habiti carni cervinæ proximam Galenus judicat.

4to *Equinae*, asininis leviores, quæ nec semi-crudæ fastidiuntur Tartaris. Assæ etiam Persarum olim convivia ornabant.

5to *Camelinee*, luxu olim Heliogabali in convivia protractæ; nec tunc insuaves, si Aristoteli credimus, quando cameli a partu ad alteram conceptionem lacte abundant.

Nolim *elephantinam* carnem addere, quæ Trogloditis in usu fuit. Frustra vescimur glandibus, cum abunde suppetant fruges.

T H E S I S V I.

Carnibus domesticorum quadrupedum sub-
jicimus ferinas, inter quas præcipuo loco
sunt; cervorum, damarum, caprearum,
leporum, & porcorum sylvestrium, (seu
aprorum sylvestrium) ex his :

Imo. *Caro cervina* tanquam alimenti pravitæ asininis proxima, Galeno a mensis nostris excluditur, ut crassa, coctu difficilis, obstruens & melancholici (i. e. crassi, pravi,) succi. Alvum stipare Hippocrates, quartanæ gignere Avicenna tradunt. Cuncta hæc (prius tradita) de senioribus facile largimur; nec de libidine incensis

negamus, virosam & infalubrem carnem esse, in fine Augusti & mense Septembri; at hinnulorum & subalonum (Epieshirsche) etiam in trimatu constitutorum, maxime antequam cornua erumpunt, castratorum caro tenerior est, humidior, sapidior, coctu facilior, & salubre non minus quam lautum ferculum: cervulis vero, quas Julius Alexandrinus ait, nondum natos ex utero excindi, mucosus, crudus, infalubris succus est.

2do Caro damarum (Dannhirsch) quæ media inter cervos & capreas, his durior, illis tenerior est. Componit Julius Alexandrinus salubritate hanc carnem cum aprugna; caprearum coctu facilior & tenerior est, aprugna constantioris alimenti. Laudantur & hic hinnuli, a matris ubere rapti.

3tio Caro caprearum (Rehe) quam melioris succi & humanæ naturæ congruentioris, quam reliqua animalia sylvestria Simon Sedi judicat. Cornelius Celsus inter alimenta valde nutrientia refert. Sunt præ reliquis teneræ, temperatæ, grati saporis, boni & copiosi nec coctu difficilis alimenti; humidiores tenerioresque sunt capreoli: scioris ac firmioris cibi caprei.

4to Caro leporina, priscis & recentioribus laudata, modo quod illi armos prætulerint, hi lumbos, seu spinæ mediæ partem callosam. Lepusculi ventre exsecti, vel ab ube-

ribus matris rapti, suaderi solent debilioribus, & ex morbo resurgentibus; verum mucosior hæc caro est, & salubrior bimestris ad octimestrem, leporum inprimis masculorum & montanorum circa brumam; tenera quippe, suavis, coctu facilis, alimenti probi, & ut ajunt, gratiam formæ conciliantis, quæ tamen sine dubio bonæ alimonix effectus est.

5to *Caro aprugna*, quæ cervinam & ferinas omnes bonitate superat, siccior quippe motu, elaboratior ac tenera, carne etiam suilla domestica præstantior, vere præsertim & autumnò, ibi (vere) ob saginam ex novellis germinibus, hic ex glandibus arborumque fructibus. Juniorum caro (*Frischlinge*) tum teneritudine tum facilitate coctionis, suavitate saporis, salubritate alimonix primum inter omnes carnes mereri locum videtur. Annosa durior, lentior, coctu difficilior, non nisi robustioribus convenit. Tempore subationis (si in venerem ruunt) tanquam foetens omnis negligitur.

T H E S I S V I I.

Ad carnes ferinas, quæ ob minorem gratiam & salubritatem raro appetuntur, referimus:

Imo *Carnem cuniculorum* (*Kaninichen*) qui forma victuque cum leporibus conveniunt. Altiles pinguiore & humidiores sunt,

at fucci excrementii & saporis injucundi: sylvestres mediæ ætatis carnem habent opiparis epulis haud negandam, imo leporina teneriorem, candidiorem, sapidiorem, salubriorem & magis nutrientem, nec tam coqui, quam assari & panificiis incrustari solitam. Tenellorum imo ventre exsectorum nimia teneritudo est, & alimentum mucosius: annosorum indurius & lentescens deflectit: senibus & melancholicis vitandum.

2do *Carnem onagrorum*, (wilde Esel) Persarum olim regibus in deliciis. Cervinæ proximam Galenus dicit, imo teneriorem, teste Xenophonte, modo juniores sint. Plinius pullos boni in Africa saporis laudat dictos lalifiones.

3tio *Carnem bubulinam* (Büffel) seu bovis feri, compactissimam, lentissimam, coctu difficillimam, improbi & obstruentis fucci ab epulis delicatioribus merito rejectam.

4to *Carnem sciurorum*, (Eichhorn) quæ assa non insuave præbet venatoribus edulium.

5to *Carnem erinacei* suilli & porcini, dicti a voce & rostro suis vel canis. Caninus prorsus rejicitur: suillus mense Augusto pinguior, fucci tamen semper pravi & acrioris est.

6to *Carnem urforum* illiberalem, insalubrem, coctu difficilem, licet Lapponibus in

deliciis habitam. Catulorum tamen caro æque suavis ac sapida est, quam alia ferina (judice Bruyerino) maxime si aëri aliquamdiu exposita tenerescit, & aromate condita affatur. Ælianus inter cibos suaviores refert anteriores, ob efficientem magis humorem excrementitium. Omittimus *car-nem vulpinam* ob virosū odorem extra autumnum, tunc autem ab esu uvarum pinguiorem, & Galeni ævo laudatam; & Bruyerino teste Galliæ rusticis familiarem qui eam elixare, affare & suaviter epulari solent. Idem valet de *carne taxi*, quam ex simili esu uvarum pinguiorem, tunc Savanarola cum aprugna comparat. Gesnerus etiam ait, in Germania edi cum piris. Nec tango *car-nem leoninam* siccissimam, coctu difficillimam. Barbari tantum prope Caucasum olim cibata: nec *lupinam* semper noxiam. Sed quid non gulæ audacia tentavit? Ipsas enim *glires* (sylvestres nempe) media hieme pinguioribus luxus Ganeonum appetiit. Imo ob hujus gratiam gliriaria struxit Romanorum luxus, legibus deinceps censorum coercitus.

T H E S I S V I I I.

Præter carnes musculosas quadrupedum serviunt victui carnes parenchymaticæ, glandulosæ & linguosæ. At parenchymaticas referimus.

Imo *Jecinora* (*Leber*) succi crassi, ægre conficiendi, & tarde permeantis. Græci ea solebant epiplob involuta mensis inferre; Apicii inventum fuit caricis saginare. In animali tenero ac succulento vitulorum ac porcorum minus sunt insalubria.

2do *Lienes* (*Milz*) succi pravi, ingrati, parum alentis & ægre distribuendi: Suillum Galenus præfert; sed præstat ab omni abstinere.

3tio *Renes*, duros, solidos, coctu difficiles, succi crassi, saporis ingrati, plerumque virosi (maxime in hircis): agnorum tamen hædorum, porcellorum & vitulorum imprimis pinguium renes, nec coctionem morantur, nec succo vel sapore offendunt.

4to. *Corda*, fibrosa, dura, coctu difficilia, attamen si coquuntur, boni alimentî, maxime juniorum animalium.

6to *Pulmones*, coctu faciles, at parum alentes; multis agnini & vitulini in deliciis sunt; nec fastidiuntur suilli concisi in partes, elixati & aromate conditi. Ad carnes glandulosas teneras, friabiles, nec insuaves præter prostatas, thymus & similia numerantur, præcipue:

Imo *Ubera* lacte turgentia, boni & nutrientis succi, si rite digeruntur: ubera suum præferuntur. nec ovium lactantium & juniorum vaccarum laude carent.

2do *Testes*, pravi & virofi fucci, quæ gratiam nullam apud elegantiores inveniunt. Alunt tamen bene subacti & imprimis apro-
rum & porcorum, veluti inter aves gallina-
ceorum. Denique non omittimus *carnes
linguarum*, quæ laxæ, fpongiofæ, fuaves,
facile coquuntur: glutinosum tamen & mi-
nus solidum alimentum præbent. Bona in-
primis est bubula & fuilla, nunc elixa, ad-
ditis amygdalis & uvis paffis, nunc affa,
nunc fale vel fumo macerata. Linguam
vervecinam Parifienses medicos ægris etiam
commendare ex morbo furgentibus testatur
Bruyerinus. Tenerior est agnina, at om-
nes linguæ annofæ rejiciuntur, tanquam
coctu difficiles. Paucis verbis annectimus
partes alias, duras & molles quadrupe-
dum. Ad illas fpectant, tendines, ligamen-
ta, vafa, membranæ, & quæ ex his con-
texuntur, ut ventriculus & inteflina, quæ
omnia, nifi in tenellis animalibus, funt
rejicienda, quippe alimenti exigui, lenti;
craffi, facile obftruentis, ægre fubigendi,
hinc otiofis & languidis metuendi. Sunt ta-
men etiam ex folidiffimis partibus, quæ
efui ferviunt; ut cornua recens nata cer-
vina, mollia, quæ elixantur, in fruftula
conciduntur, in fartagine friguntur, & prin-
cipum epulis apponuntur. Et quæ non de-
licia ex rafura cornu cervi parantur?

In gelatinas ad partes molles spectant :

1mo *Cerebrum*, succi crassi, viscosi, tarde permeantis, nauseam facile excitantis, & hinc aromate corrigendi. Amantur tamen cerebra gallinarum, caponum, avium.

2do *Spinalis medulla*, durior cerebro sed pariter nauseam provocans, nec male nutriens, si digeritur, ex Galeni judicio.

3tio, *Pinguedo*, difficillime conficienda, durioribus hominibus & voracioribus in usum convenit : tonum partium solidarum labefactans, facile appetitum evertens, nauseam pariens, rancescens facile, hinc calidis, cholericisque fugienda.

T H E S I S I X

Præter partes solidas quadrupedum tria attentionem merentur fluidorum genera sanguis, medulla ossium, & lac. *Sanguis*, (ille vitæ thesaurus) ex quo omne corpus alimentum suum accipit, divina lege Judæis interdictus, vix solitarie editur, at sæpe in farciminibus & pulmentis piperatis culinæ servit. Semper crassus est & coctu difficilis, inprimis bubulus; suavissimus leporinus Galeno; caprinus Homero habitus fuit. Nobis porcinus præfertur, & intestinis cum adipe & aromate inclusus, apexa-bones constituit.

Medulla ossium, pinguis, unctuosa, blanda, dulcis, suavisque, tum in cavitate ma-

jorum ossium, tum cavernulis minorum colligitur. Præstat præ omni alia pinguedine, quippe quæ longe facilius digeritur; in acrimonia & doloribus suaviter demulcet, & alvum sicciorem lubricat: liberalius tamen sumta inprimis sine sale obtundit appetitum, nauseam parit; mora etiam & calore rancescit, & calidis, biliosisque sub crebro usu minus convenit. Optima est boum, vervecum, vitulorum & leporum.

Lac, communis gentium victus, egregie alens, & ex chylosa ferofaque parte vi viscerum animalium jam subacta constans, omnis ætatis & fortis homines suaviter sustentans. Pro præstantissimo habetur, si ex animali sano, juniore, leviter moto & salubriter pasto, tribus vel quatuor a pastu horis emulctum, recens exhibetur; saporis dulcis, odoris grati, coloris splendide candicantis, consistentiæ æqualis & moderatæ, digestionis facilis; humectat, mollit, laxat, dolores lenit, corpora reficit tabida, & tot edulia, placentas, pulticulas, liba, spiras, aliaque pistorum opera & panificia instruit. At quoniam lac facilem in aëre corruptionem subit, flatus gignit, vermes fovet, & in acorem & coagulum tendit; præstat eo recens emulcto uti, & in jejunio aut principio cœnæ; acidos cibos aut vina non socciare, & adversus coagulum sale & saccharo præmunire. Adde, lacte sumto ab exercitiis

abstinendum esse, nec inter exercitia, dum sitis urget, avidius hauriendum esse. Sane in iis, qui secus faciunt, maxime lac nocet: debilibus, hypochondriacis, biliosis & cardialgicis parit cum suffocationis sensu, dolores capitis, scabiem, inflationes hypochondriorum, dentium ac gingivarum noxas. Unde Hippocrates noxium lac dixit capite dolentibus, acute febrientibus, hypochondrio tumentibus, & post magnam sitim, magnas evacuationes sanguinis, & biliosas dejectiones. Ait vero Avicenna, vitioso lacte nihil nocentius esse: imo Casparus Hoffmannus censet, inter tot conditiones boni lactis facile nobis ex usu lactis damnum nasci.

T H E S I S X.

Penitus cognoscuntur virtutes lactis ex triplici parte, qua constat, *Imo serosa*, quæ tenuissima: *2do, caseosa*, quæ crassissima: *3tio, cremoracea*, quæ pinguiissima. Varia est harum partium miscela, in variis, quibus utimur lactis speciebus. Notamus vero minus semper nocere lac, in quo serum abundat, quia ad coagula proclive non est, facillime digeritur, promte permeat & distribuitur, alvumque solvit. Exinde colligitur, utrum vaccinum, an ovinum, an caprinum, an asininum præstet. *Vaccinum* est omnium crassissimum, pinguiissimum & sero maxime destitutum, quo si coquendo

orbatus magis, bene tunc alvum stipat in diarrhoea & dysenteria ab acris humoribus nata; nutrit præ reliquis, at ægre coquitur, tarde distribuitur, facile coagulatur, & viscera obstruit. Proximum crassitie est *ovinum*, caseosa parte & pingui abundans, serosa vero carens; hinc nutriens valde, verum ob difficilem caseosi coctionem, gravans ventriculum, & lente descendens. *Asininum* sero abundantissimum, at minimi alimenti est, secedit facillime per alvum, raro vel nunquam coit in ventriculo, imprimis si tantillum salis misces. Salutare podagricis & calculosis, & in abstergendo viscerum ulcere maxime Phthisi convenientissimum: ob vim purgantem sine acrimonia in ipsis febribus ardentibus jam veteres laudaverunt, & inter hos Hippocrates. *Caprinum* est temperatissimum, nec pingue nimis nec crassum, nec serosum nimis, adeoque consistentia & virtute medium inter lac vaccinum & asininum, quod recens emulctum non minus tabidis & hecticis, quam arthriticis, asthmaticis, scorbuticis, hypochondriacis & in fluxu inprimis bilioso salutare est. Quod Varroni, quin & Ætio, lac de bubulo alvum minus solvere dicatur, cum tamen sero plus abundet, non male Discorides pabulo caprarum sicciori & magis adstringenti tribuit: unde & lac calidius & stomacho utilius. Obsoletioris sunt usus lac

equinum & camelinum, utrumque ipso asinino ferocius; illud Scythis olim familiare, & in Phthisi a veteribus laudatum, hoc Aristoteli suavissimum, & admixta aqua calculosis saluberrimum dicitur. Notamus adhuc generatim.

a) Lac in omni specie dilutius esse vere, hieme crassius, æstate mediæ consistentiæ.

b) Humano lacti tanquam omnium temperatissimo in sanitatis negotio primas tribuendas esse.

c) Omne lac primis a partu diebus coqui tarde, ægre descendere, crassos humores gignere, colostrum vocant; hinc pueri colostrati audiunt, qui biduo a partu lac maternum gustant, quod his diebus e mammis evacuari, haud tenellis præberi solet, nisi scopo excretionem stimulandi. Jam de præcipuis partibus fero, caseo, butyro seorsim.

T H E S I S X I.

Serum lactis humectat, diluit, attenuat, aperit, sitim æstumque compescit, bilem corrigit, leni nitrositate abstergit, vini noxam eluit, alvum & urinam movet, eximii usus pro hypochondriacis, melancholicis, maniacis, cholericis, calculosis, scorbuticis, scabiosis, febricitantibus, quibus largior quotidie usus per mensem & ultro suadetur. Veteribus non incognitus, qui mixto pauxillo mellis ab una ad quinque

heminas (hemina est mensura , uncias 10 continens) per intervalla potandas præscripserunt. Secedit vero hoc serum a lacte per ignem & acida ; si huic (lacti) ferventi injicitur cremor tartari , unde vis major alvum movens ; vel succus citri aut limoniorum , aut oxymel , aut manipulus acetosæ , unde vis siticulosis , calentibus & pro usu diuretico opportunior : plus debiliori ventriculo convenit , si vino paratur & tantillum cinnamomi ac nucis moschatae additur. Optimum serum est ex lacte caprino , quod bene mense Majo cum pauxillo sacchari mane bibitur. Copia major plus penetrat ac purgat , minor alterat : ubi vis illi est vis parum alimentosa magis medicamentosa. Ceterum cum fero convenit.

1) *Lac scissile* veterum , in quo per coctionem segregatae portioni serosae colataeque mellis aut oxymellis momentum additur , ventris subducendi causa.

2) *Lac ebutyratum* , quod butyro excusso caseosam partem adhuc vehit , altero die jam secedentem. Refrigerat , abstergit , in siti , æstu , bile , febribus convenit : nimius usus laxat & herniosos interdum reddit.

T H E S I S X I I.

Caseus , cujus nomen & usus a Romanis ad Germanos transit , ex crassiori lactis parte cogitur , omni serosa parte expressa , non

semper butyracea. Optimus caseus est, non
tam recens & mollis, quam mediæ ætatis,
odore & sapore suavis, modice salitus, mo-
dicæ pinguis, medius inter crassum & te-
num, inter compactum & rarum, glutino-
sum & friabilem, ex optimo lacte pecoris
sani & bonis pascuis enutriti, vere inpri-
ris & autumno elaboratus, qui moderate
simtus, languentem stomachum exacuit,
rec sitim nimis excitat, nec alvum nec coc-
tionem nimis moratur, quin & solidum dat
suis & robustis alimentum, viresque auget,
quarum studio veteres Athletæ, antequam
carnibus adsuescerent, caseo victitabant.
Præstant hodie casei Hollandi, Parmenses,
Pacentini, Limburgici. Antiquus caseus,
verminosus, acer, falsus, ficcus, durus,
privi succi, gravat ventriculum, coctionem
moratur, flatus parit, ventrem ad egeren-
dum pigriorem reddit, viscera obstruit, si-
ticulosis, scabiosis, calculosis, biliosis no-
cet, maxime si macilentus sit & veluti pu-
micus, demta omni pinguedine. Pro va-
rietatæ lactis caseos paramus ovillos, vacci-
nos, caprinos. *Ovillus* suavitatem omnes su-
perat, facile coquitur, & melioris est quam-
vis paucioris alimenti, viridem inter pestis
prophylactica Diemerbrœckius recensuit :
Vaccinus, plus alit, at ægrius digeritur &
impeditus permeat : juvant coctionem fe-
mina & herbæ aromaticæ. Laudat Jonsto-

nus caseum Polonicum , tanquam salubriorem , quia ex cremoracea & caseosa parte cum sinapi conficitur. *Caprinus* caseus utroque deterior est & vilior , facile arefcit , nec nisi recens probatur ; ob acrimoniam tamen facilius dejicitur. Olim quoque *equinus* caseus notus fuit , Hippace dictus , Scythis familiaris , & Hippocrati ipsi laudatus , quod multum alat , alvumque detergat. Notamus adhuc caseum quoque ex fero lactis ad ignem cocti paratum , minus ventriculo noxium , sitim sedantem , somnum conciliantem ; at frigidis & nervis laborantibus minus congruum. Ceterum ad caseosa lactis præparata pertinent *oxygala* & *coagulum*.

T H E S I S XIII.

Restat lactis pars oleosa & pinguis , quæ cremoris seu floris aut spumæ nomine sponte enatat in superficiem lactis , palato , imprimis æstare per adpersum saccharum , gratior & innocentior , eam ars multa agitatione a lacte secretam , densatam , ablutam , nomine butyri insignit ; quod barbaris prius quam Græcis Romanisque , imo his ad evum usque Galeni non nisi obscure , & in medica virtute sola cognitum. Transiit a Scythia ad Germanos , teste Conringio , sensimque oleo in cibis præferri ac liberal conditum sale in annuos culinæ usus servari cœpit. Demulcet sua unctuositate , partes ex-

asperatas lenit, acria inviscat, adeoque ipsis venenis resistit; pectori præterea convenit, alvum laxat, renumque vias pro transitu calculi liberat, sed cum pane sumtum bene nutrit, at lente digeritur ac permeat. Copiose ingestum nauseam parit, appetitum dejicit, ventriculi tonum relaxat, in calidioribus acrem rancorem contrahit, biliosis, asthmaticis, scorbuticis, hysteris & scabiosis nocet maxime. Præstat butyrum recens, vere confectum, subflavum, & jucundi saporis, quod alio tempore paratum, candidum inprimis, non est par gratia. Vestustum vero palato adversum, quo tenacius acriusque, eo plus adhærescendo obstruit, & vascula erodit. Bubulum butyrum Galeno, ovillum Dioscoridi pinguius videtur: hoc certe deterius est, & facilius rancescit. Plerique autores ultima mensa usum butyri improbant, prima plus convenire putant.

CLASSIS II.

DE

VICTU VOLATILIUM.

THESIS I.

Secunda animalium classis est volatilium, quæ victum dant sicciorem, quia in majore

ri sunt motu, victuque & aëre ficciori puriorique fruuntur : tenerius, salubrius & coctu facilius inde redundat nutrimentum, minus tamen stabile & copiosum, quam quadrupedum: hinc vero literatis, valetudinariis & vitæ sedentariæ addictis convenientissimum. Requirimus vero in avibus pro majori salubritatis momento: 1) *Ætatem mediam*, (vel paulo inferiorem) nam veterum & effætarum avium caro indomitæ duritiei est, & omnem cocturam spernit. Recens exclusi pulli, excrementitium mucorem habent.

2) *Loca*, in quibus versantur, quæ montana campestribus, campestria palustribus & urbanis (& altilibus) merito præferuntur. Omnis sagina in cavea & otio deterior est, motus sub libero cœlo dissipat excrementitium & probiores succos generat.

3) *Pabulum*, quo fruuntur. Rejicimus aves carnivoras, laudamus, quæ solis frugibus & feminibus victitant, (ut turdus, perdix) deteriori loco sunt, & minus suaves, quæ præter victum vegetabilem pisciculis & insectis insidiantur, (ut anates, anseres.)

4) *Tempus* a venere & incubatu liberum; quia tunc marcescentes palato arrident minus.

5) *Diversam anni tempestatem*: Præstant enim æstate, quæ cerealibus victitant (ut

perdices) autumno, quæ uvis, ficubus arborumque baccis vescuntur: & fane, tantum non omnes, autumno meliores sunt, ut hieme aquaticæ omnes (ut anseres & anates) quia cœlo calidiori spirant aliquid virosi. Speciatim lustrabimus aves divisas in cicures seu urbanas, & agrestes seu feras; utrasque in terrestres & aquaticas.

T H E S I S II.

Ad aves cicures terrestres referimus: A) GENUS GALLINACEUM, ob ova & carnes ægris sanisque commendabiles. Notamus

Imo Pullos gallinaceos, quibus bimestribus ad summum trimestribus & moderate pinguibus & carnosissimis non est innocentior cibus, coctoque facilius, quippe otiosis, valetudinariis, puerperis, promptum bonumque alimentum suggerit. Præstat vero ob humiditatem & teneritudinem carnis, assos comedere.

2do Gallinas, quæ alimentum dant coctum facile, succi boni & multum nutrientis; unde sanguis probus, copia spirituum, vitalis calor, colorque corpori conciliantur. Optimæ sunt annuæ, mense imprimis Februarii & Martii: deteriores annosæ, macræ, glaucientes & incubantes, adde albas, ceu minus vivaces & fœcundas. Laudantur e contrario nigræ, juvenes & mediocriter obesæ, & quæ nondum pepererunt, car-

nis quippe levioris & tenerioris , omnique ætati convenientis. Rectius vero affandæ, velut vetustiorum caro justius elixatur. Sunt etiam castratæ gallinæ , quarum reliquis præfertur caro , ut candidior , melior , friabilior , & coctu facilior. Inane est carnes gallinarum arguere , quod podagram generent , & jufcula , quod alvum stipent.

3tio *Gallos* , qui carnem habent ficcio-rem , durio-rem , palato minus gratam , & coctioni magis rebellem , nisi edantur juniores & ante veneris usum. Jufcula vero etiam vetustiorum gallorum falsuginei saporis , virtute medica aperiunt , flatus dissipant , alvum insigniter solvunt , & in febribus , tremore artuum , inflationibus aliisque morbis impense laudantur.

4to , *Capos* , seu gallos castratos (feminas) quorum caro sapidior , suavior , mollior , tenerior , pinguior , coctu facilior , optime inter aves valenterque alit , & copiam laudabilis sanguinis generat : unde ex contusis capis jufcula , emaciatos , hæcticos , ficos & longo morbo consumptos reficiunt ; & inani metu podagricis arthriticisque negantur.

B) GENUS COLUMBARUM , in quo notamus :

Imo *Pullos columbinos* seu pipiones , carnis humidioris , delicatioris , tenerioris , coctuque facilioris , nec tamen tenelli nimis

sint & pluma nondum tecti, sed qui in prima lanugine volare incipiunt.

2do *Columbas*, quæ in villis & turriculis præferuntur urbanis, vernæ autumnalibus, juniores vetustis. Spreta Arabum sententia, qui columbas fere ex salubri victu expungunt, & febres accendere, succum melancholicum, imo lepram parere statuunt, eas potius cum Græcis carnem habere censemus gallinis & perdicibus proximam, coctu facilem, boni saporis & alimenti, iis maxime congruentem, qui parum sanguinis calorisque ac virium habent. In peste laudat Cardanus; in elephantiasi Aretæus; in spasmis Serenus Sammonicus; alii in torpore veneris.

3tio *Columbos*, carnis siccioris, durioris, coctu difficilioris & obstruentis, in primis si ætas accedit, videntur aliquatenus dictam Arabum censuram mereri.

C) GENUS PAVONUM, qui solennes Romanorum epulas, Hortensio præeunte, ornabant: At raro hodie nostras mensas subeunt. Caro enim formæ externæ parum respondet, gallinis, columbinisque durior, fibrosior, coctu difficilior, & pejoris succi, nec nisi exercitatissimis suadenda. Incorrupta & citra foetorem diutissime perdurat. Mitior juniorum est secundum Avicennam, at etiam prior illa multum tenerescit, si tri-duo æstate, quatrIduo hieme jugulatos pa-

vones suspendis appenso lapide, & aromatibus conditos artocreis includis.

D) GALLOS INDICOS, seu calecutenses, (*welscher Hahn*) quos ex India (seu novo orbe) alii ex Numidia primum venisse volunt : horum pulli duorum aut trium mensium tenerrimi, saporis suavissimi, digestionis promptissimæ, multique & boni alimenti sunt. Galli hisque humidiores gallinæ, si juniores sint, vel mediæ ætatis & aliquot diebus ante cœnam in aëre suspendantur, carnem dant pariter sapidam, teneram coctu facilem, largumque & durable alimentum, vires refocillans, omni ætati & sexui congruens, nec sapore nec fucci probitate ipsis capis cedens. Veterum gallo-
lorum durior caro ægre subigitur.

T H E S I S III.

Inter cicures aves & aquaticas numeramus :

Imo Anseres, quorum caro humida admodum Hippocrati; excrementitia Galeno, cunctis avibus domesticis crassior Simoni Sedi, coctu perdifficilis Paulo (*Aeginetæ*) dicitur. At sane a valentiori ventriculo subacta, multum dat firmumque alimentum, junior inprimis bono pabulo sustentata, aliquot diebus in aëre suspensa, & hieme, ubi minus ægrotant anseres, ad cibum parata. Pullos anserinos, lautum quibusdam epulum,

ob mucosam carnem insalubriores judicamus: longe minus probamus anseres anno vetustiores, ad quos utpote ficciores, duriores, & coctū difficiliores, & improbi obstruentisque fucci restringenda est plerorumque autorum censura, quod anseres febrem, epilepsiam, arthritidem, cardialgiam senilem vel pariant, vel exacerbare & aggravare soleant. Saliti anseres & fumo indurati, coctioni rebelles, alvum stipantes, vasa oppilantes, non nisi robustiorum mensis ingerantur. Adeps sapidior, teneriorque adipe gallinarum; calidior & penetrantior porcorum habetur. At longe plus ipsis carnibus commendantur alæ, collum, jecur, ventriculus, & tanquam melioris nutrimenti ac digestionis, piperatis incoquantur jusculis.

2do *Anates*, quarum caro, cum durior sit, quam anserum, debilemque ventriculum gravet & tarde descendat; minime liquet, quo consilio Cato ægrotanti familiæ has inprimis carnes obtulerit. Hippocrates humidam & excrementitiam vocat carnem anatum. Certe si annosæ sunt & culinarum purgamentis nutritæ merito insuaves & insalubres habentur: ob fucci pravitatem & remoram coctionis maxime debilioribus, colicis & hypochondriacis nocent. Anates juniores in aprico ad aquas pastæ, biduo ante usum enectæ, & in hiemalem cibum pa-

ratæ, & affatæ reprehendi non possunt, & bonum ac durabile alimentum robustis promittunt. Pulli anatum immerito præferuntur, in quibus excrementitii plus est. Inter partes anatum pectus & cervicem unice commendat Martialis; plurimis alæ & jecur probantur.

T H E S I S I .

Carnes avium ferarum & terrestrium magnam plerumque & gratiam saporis & alimenti habent salubritatem. Hic occurrunt:

Imo Palumbes, carnis columbina ficcioris, durioris, coctu difficilioris, quæ alvum stipat, & venerem compescere creditur. Ceterum alimoniam durabilem satis & corpori salutarem præstat, & modo junior sit, inter nostri & prisca ævi delicias locum meruit. Gulæ luxus assas amat & aromate lardoque confixas. Species palumbis, *turtur montosus*, ficcitatem habet modicam, hinc coctionem faciliorem, & alimentum salubrius. Sub sagina delictum fuit veteribus, & antequam cibo fervit, unum certe diem in aëre suspendere, Galenus suadet.

2do Perdix, cujus caro præsertim junior, & aliquamdiu in aëre suspensa, est sapidissima, perquam tenera ac friabilis, probumque ac laudabilem generat sanguinem, otiosis inprimis & imbecillis seu morbo resurgentibus, multum boni promptique alimenti
sugge-

fuggerit. Præstat caro pectoris & alarum, succi bonitate & coctionis facilitate. Autumna pinguis magis & faginata capitur, assalardo & aromate condita cum succo acidiusculo, qui putredinem arcet, merito commendatur. Pulli, qui jam provolare incipiunt, regum sunt epulæ; at caro vetusta & macra, tam facile non coquitur.

3tio *Attagen* (*Haselhubn*) ipsa perdice melior & carior, cujus caro sapidissima, candida, tenera, friabilis, coctu facilis, & liberaliter alens, in quam cum aliis Julius Alexandrinus omnem probi alimenti laudem congeffit. Prodest paralyticis, epilepticis, & arthriticis, caloremque corpori & boni sanguinis spirituumque copiam conciliat; sed non sit domi nutrita. Coqui & assari solet, transfixo lardo, caryophyllis & cinnamomo, vel elixari superfuso liquamine ex vino, saccharo, aromatibus & passulis.

4to *Phasianus*, (*Phasan*) ditiorum mensis vindicandus, fuit sobriis principibus semper deliciarum fastigium. Averrhoes omnialitum generi anteponit, & veteris ævi luxus ita distinxit ut nollet eum in privato convivio comedere imperator Pertinax; nec Severus nisi celebrioribus festis sibi apponere permetteret. Carnem Galenus facilitate coctionis & succi bonitate gallinarum carni similem, sapore suaviorem dicit. Siccior est gallinarum carne, ob motum majorem

in libero & sicco aëre , magis etiam tenera ac delicata est , succique defœcati , potenter alens , vires reficiens , tabidisque , extenuatis & convalescentibus saluberrima imprimis si junior sit & in aëre aliquamdiu suspensa. Veteres ferventis aquæ vapore coquebant , ad majorem gylæ voluptatem. Pulli sapidissimi & tenerrimi rectius assantur.

5to *Vrogallus* , (*Muerhahn*) vix phasianis salubritate cedens , & opiparis mensis inferri solitus ; saporis grati , digestionis facilis , & alimenti durabilis , quod excrementis careat , nec pinguedine abundet. Triplicem carnem in pectore tribuunt , ubi triplex musculus circa os pectoris coit , varii saporis ; primam duriores bubuli ; alteram perdicis ; tertiam phasiani , imo & duplicem colorem , candidum & subfuscum.

6to *Gallinago* seu rusticola , seu perdix rustica (*Schnepf*) quæ sylvestris major (*Grasschnepf*) præferenda ; minor & palustris seu aquatica (*Wasserschnepf*) non æque , caro plus rubet , & succi magis excrementitii est , nec facilis digestionis. Assandæ carni panis tostus subjicitur , ut excrementis & defluente pinguedine imbuatur , quod Sebitius stultitiam gulæ appellat.

7mo *Otis* seu tarda (*Trapp*) avis magna , gravis , in campis agrisque degens. Carnem Galenus inter gruum & anserum carnes me-

diam vocat, his duriores illis molliores. Ita laudarunt Xenophon Villanovanus & alii, quod de juniore otide temporis mora plus tenerescente largimur. Hujus tamen caro, velut a robustis digesta, valenter alit, ita ab imbecillis non nisi parce & timide gustanda est.

8vo *Coturnix*, cujus caro autumnō & hieme succulentior, & assata in primis sapida est, nec insalubris, præsertim pullorum. At Petro Aponensi omnium volatiliū carnibus peior dicitur; cui favere videtur Plinii sententia, coturnices veneno pinguescere, & epilepsia corripī: Nec diffidet Galeni testimonium, helleboro vesci & inde tensiones & spasmos comedentibus gigni, seque ipsum Athenis vidisse ex largiori usu illis correptos: cui simile Ridlinus notat. Inde Rhases, Avicenna & plerique auctores malunt coturnices ex ciborum numero abolere. Certe ob inanem illum de helleboro metum jam Romanorum mensis interdicebantur. Sunt contra qui cum Averrhoë has carnes teneræ substantiæ & boni succi esse, & sanis æque quam ex morbo resurgentibus concedi debere statuunt. Cum quibus veluti vim hellebori, quo ne victitant quidem nostri coturnices, & epilepticos, quibus corripī solent, spasmos merito negligimus: ita ex altera parte haud diffitemur, carnem duriusculam & fibrosam, simulque ex sagi-

na præpinguem largius sumtam gravare ventriculum & coctionem turbare, & viscosos humores in debilioribus gignere, unde frequentes morborum recidivas ex esu illarum natas Julius Alexandrinus testatur.

9no *Turdus*, cui primas inter aves Marcialis tribuit, & quo negat Horatius, quicquam melius dari, forsan ob majus eo ævo saginæ artificium. Tempore vindemiæ uvis & baccis saginati merito appetuntur. Caro est grati saporis, facilis digestionis, probe alimenti; hinc a Mathiolo ipsis quartanariis commendata. Galeni judicio duriores turdorum carnem esse quam gallinarum, perdicum & phasianorum. Repugnare videtur Celsus, qui minores aves, tam firmi nutrimenti non esse, quam grandiores, ipsius exemplo illustrat.

10mo *Alauda*, turdo minor, quæ junior & autumnno hiemeque pinguior, omnium mensis expeti solet, sapida quippe, delicata, bene nutriens, probum sanguinem gignens & coctu facilis: adultiores, vel etiam æstate, vel ingravescente hieme macilentiores, nec palato arrident, nec facile digeruntur, quales forte sunt, quas calculosis nocere in se ipso deprehendit, Hoferus, vel vertiginem, arthritidem contracturas, & varia mala nervorum parere Ridlinus notat.

11mo *Merula*, (*Umsel*) quæ suavitatis saporis, & coctionis facilitate cedit turdo, sed

plerumque cum hoc simul capitur, ob societatem in victu & cantu, Romani etiam simul ut capere sic faginare solebant. Junior merula & pinguis prope ad turdum accedit: caro est paulo sicciore & fibrosa, minus nutrienda, coctionem non nihil retardans & alvum stipans. Galenus tamen inter laudabiles cibos refert, quos ait nec tenuem nec crassum sanguinem gignere.

12mo *Ficedula*, quæ suavior autumnō, & ficuum & uvarum esu pinguescens. Sola avis est ex veterum Ganeonum iudicio tota comedenda: delicatissimum est & sapidissimum edulium: in frigidioribus regionibus raro obvium; promte digeritur, bene & multum nutrit, & imbecillioribus præsertim convenit. Præpollentem pinguedinem piper & aromata coercent.

T H E S I S V.

Dictis lautioribus avium ferarum carnibus breviter alias addimus in minori pretio habendas, ab aliis quoque rejectas:

Grues, (*Kranich*) licet amatas olim & faginatæ & a Celso, quod multi sint & validi nutrimenti, laudatas: ut duras fibrosasque & crassioris succi hodie negligimus.

Ciconiam, coctu difficilem & pravi alimentum, frustra Augusti ævum extulit; hinc merito jam Plinii tempore evuluit.

Struthiones, (*Strauß*) regum Persarum epulis adhibiti, & ab ipso olim Apitio folenter in cibum præparati: carnem pariter habent duram & excrementitiam.

Surnos (*Staar*) licet Galenus inter salubres cibos referat & proximum iis ab Attagene locum designet; laudare non sustinemus, nisi tenellos, tempore vindemiæ pinguiore, & tunc ob uvarum ingluviem minus virosos. Nolumus nisi obiter addere minores aviculas, ut passeris, fringillas (*Fink*) empericas, (*Emmerling*) luscinias (quæ plus voce placent quam carne) cardueles (*Distelfink*, *Stiegliz*) vanellos, (*Ribiz*) galbulas (*Goldammer*) &c. rubeculas (*Rothkehl*) linarias, (*Hänfling*) paros, (*Meisen*) modacillas, (*Bachstelz*) miliarias.

T H E S I S VI.

Circa aves feras aquaticas tum palmipedes, quæ aquis innatant, tum fissipedes, quæ circa loca palustria hærent victumque quærunt, generatim notamus; algam plerumque limum & pisces olere. Ad priores referimus:

Imo *Anseres sylvestres*, qui præsertim juniores præ domesticis carnem habent salubrem, coctu faciliorem & excrementis minus scatentem.

2do *Anates feras*, quarum caro non adeo

coctu facilis , nec valde salubris est , saporis autem sæpe piscosi.

3tio *Fulicas* , (*Rohrente* , *Wasserhuhn*) quæ anatibus minores , conveniunt forma. Ad tollendum gravem odorem , quem spirant , in olla prius aperta elixantur , deinde affatæ conditæque , saporis sunt non ingrati , digestionis non difficilis , alimenti haud improbi.

4to *Mergos* , (*Tauchente*) pede , rostro , victu , locoque anatibus similes , quorum caro tenerior , pinguior inprimis hieme , pisces tamen redolet.

5to *Cygnos* seu olores , (*Schwäne*) speciosissimas avium aquaticarum , mensis quoque veterum , teste Athenæo , adhibitos , faginatoſque , referente Plutarcho. Sane & pulli lautiores etiam epulas instruunt , ita per ætatem dureſcens caro , rubra , nigra & coctioni admodum reluctans , merito fastiditur. Vix pretii est addere *onocrotalum* , (*Kropfgans*) vix ferendi odoris , *urinatricem* coctu difficillimam , *larum* (*Rothgans*) tetræ & impuræ carnis , quibus nemo liberalius educatus vescitur. Ad aves feras *fisipedes* referimus quoque *ardeas* , (*Reiher*) quarum caro dura quidem est & fibrosa , at gruum carne sapidior & tenerior , modo præparando macerandoque pisculentus sapor tollatur , quod & de gallinaginibus aquaticis valet.

T H E S I S VII.

Inter reliquas partes avium edules occurrunt :

Imo Cerebra, quæ mole exigua at sicciora, sunt præstantiora quam quadrupedum. Abest enim unctuosâ illa humiditas, quæ nauseam parit, & stomachum subvertit. Gallinarum hodie & caponum præferuntur, quibus tamen minime cedunt montanarum avium ut perdicum & phasianorum cerebra.

2do Cristæ & barbæ maxime gallinaceorum inter cupedias veterum, teste Plinio, positæ, obtusi saporis sunt, & ob duritiem & siccitatem multum boni sanguinis vix generant : paulo mollior & tenerior est barba præ crista.

3tio Colla & cervices in majoribus avibus iisque elixis, majores & plus carneæ ; in minutis iisque assis duriores & fere osseæ.

Certe difficilior in his coctio quam in carnibus, succus deterior, alimentum parcius.

4to Alæ, quæ in avibus carnosiss & junioribus suaves fatis ac teneræ, in annosis graciles, duræ, fibrosæ. Anserum alas coctu faciles, & ad nutriendum accommodas Galenus laudat, at primas dat alis gallinarum ; harum quoque & anserum elixarum pedes comeduntur, at minus coquuntur & alunt, succique sunt lentioris,

5to *Ventriculus & intestina*, non sunt tenues & membranacei ut in quadrupedibus, sed carnosī, nec injucundi saporis, nec pravi alimenti præsertim in gallinis & anseribus. Intestina vero ad esum fere nunquam admittuntur, nisi forte rusticolarum, in quibus cum excrementis ab Apitiis appetuntur.

6to *Hepata*, boni saporis, & laudabilis alimenti in avibus, maxime caricis, faginatīs, ex judicio Galeni: hepar gallinarum, ut suave & probi fucci Avicenna laudat; suavissimum est anserum, bene & potenter alens, nec coctioni resistens, ingens eorum magnitudo est sub fagina, inprimis si pabula lacte imbuuntur.

7mo *Testes*, in gallinaceis altilibus Galeno laudati ut boni fucci & nutrimenti ac facile subigendi, alvum quoque nec moventis nec stipantis.

8vo *Vropygium*, (extremum sacri ossis *der Sterz*) quod in altilibus & pinguibus avibus maxime gallinis, capis, anseribus gulæ arridet, alimenti tamen adeo laudabilis non est.

THESES VIII.

Restant ex victu volatiliū ova, quibus præcipua vis inest alendi; Vitellus valentioris est nutrimenti, albumen tenuioris, si tepens sine vi ignis æquali aquæ & lactis

portione diluitur. De vitello dubitat nemo; at hæſitant circa albumen, cujus tamen elaboratiſſimo ſucco ſolo, ſub leni calore incubatus, intra breve tempus enutritur pullus, ut nullum par ſit nutrimentum in omni reliqua ætate. Unde & potum Hippocratis ex tribus vel quatuor ovorum albuminibus in aquæ congio conquaſſatis egregia vi alendi, refrigerandi, alvum lubricandi, in febribus ipſis ardentibus commendari legimus. At hoc ipſum albumen, quod omni fere dote ſua cum ſero ſanguinis convenit vi ignis coagulatum, privatur jam illa vi alente. Vitellus fortior albumine cibus eſt, in laudabilem tamen ſanguinem ſine magno coctionis molimine tranſit; ſed quia genium refert ſaponis adoleſcentis, bilioſis & febre affectis haud convenit, (quia calorem auget). Unde miramur Ariſtoteli & ipſi Galeno frigidaæ naturæ vitellum videri.

T H E S I S X I.

Ova ipſa haud parem in tanto discrimine laudem inveniunt: columbarum ova, ut præcalida & ſaporis pravi rejiciunt plerique cum Aldrovando. Anſerum, anatum, & ſtruthiocamelorum ova a paucis appetuntur, neque enim ſunt tam facilis coctionis & bonæ alimonix & grati ſaporis: neque magiſtri coquinæ merito pavonum ova apud Athe-

næum primo loco posuerunt, coctū quippe difficiliora, insalubria, imo ex iudicio Matthioli pessima: perdicū ova inter cibos subtilis alimenti & excrementis fere vacui ac roborantis, præeunte Avicenna, multi laudant: his præferuntur phasianorum ova punctis distincta, quæ ob raritatem uberi proventu gallinarum ova nobis sarciant; quibus tantum non reliqua omnia salubritate nutrimenti & gratia cedunt, & unde infinita ciborum genera, & coquis non modo sed pistoribus ac cupedinariis mira operum varietas nasci solet. De his ovis maxime valet, quidquid autores de ovis referunt; & illud imprimis Plinii, nullum cibum esse, qui in ægritudine æque alat nec oneret, simulque vim potus & cibi habeat. Optima sunt, & cito, bene ac copiose nutriunt quæ a sanis gallinis & bene pastis, nec pinguibus nimis nec macilentis ponuntur; recentia maxime mollia & tremula, quæ ad corpus alendum omnium accommodatissima Galenus censet, siquidem facillime coquuntur, celerrime distribuuntur, & laudabilem sanguinem pariunt. A tremulis gradu tantum differunt forbilia, quippe in his albumen nondum coit, in illis tremulum est coagulum instar lactis cocti: ergo forbilia alunt quidem paulo minus, at egregie fauces asperas levigant, tussim sedant, vocem juvant, semen augent,

alvum subducunt, in sputo sanguinis renum & vesicæ ulceribus profunt: Utraque infantibus, senibus, sedentariis, hæmorrhagia, phthisi, vel alio morbo consumptis pulchre conveniunt, vires refocillant, & longo intervallo præferri merentur ovis coctione induratis, vel in cineribus affatis, vel in sartagine frixis, quæ ægre digeruntur, lente permeant & crassi sunt alimenti. Pessima ova sunt vetera ex parte inania, incubata, pullascentia, pravi odoris saporisque. Minoris momenti res est, præferre albissima pallidioribus, oblonga rotundioribus, post coitum edita subventaneis. Palustrium avium ova plus quam terrestrium de vitello habent.

CLASSIS III.

DE

VICTU PISCIIUM.

THESIS I.

Tertia animalium classis est piscium, quibus magna etiam gratia est, nec multum inferior salubritas. Hos ita in deliciis habebant Rhodii, teste Æliano, ut liberales vocarent, qui piscibus, agrestes, qui aliis cibis uterentur. Unde obsonii nomen, quod

omni cibo cum pane edendo commune erat, per excellentiam ad pisces, Plutarcho referente, transiit, ut idem esset obsonio quam piscibus vesci, utrisque vero guloform nomen esset. Romanorum luxus longius progressus, maxime sub Lucullo, quem Pompejus ideo Xerxem togatum vocat. Hinc Cato dixit, stare urbem amplius non posse, ubi piscis majoris pretii esset quam bos. In qua re religiosiores erant Syri inprimis & Lydii, & pro sanctimonie parte habebant a piscibus velut re sacra & nimis lauta abstinere. Nota est divisio piscinarum in dulces, quæ vetustæ erant & plebejæ, & maritimas, quæ nobiliores & ob ingentes sumtus amaræ dicebantur.

T H E S I S II.

Piscium, quos morbis minus obnoxios, & a peste, quæ armenta ac volucrum greges invadit, immunes Aristoteles judicavit, salubritas neglecta ab Arabibus, & a Rhafi inprimis impugnata, tutelam diu ante reperit in monumentis Hippocratis, maxime Galeni aliorumque veteris medicinæ procerum; eamque confirmat multarum gentium, quæ folis piscibus victitarunt, constans valetudo. Objiciunt adversarii corruptibilitatem piscium, moram in ventriculo, coctionis difficultatem, sitimque quam excitare edentibus solent. Addit Julius Alexandrinus pis-

ces victum medicamentosum esse; igitur a frequenti sanorum usu removendum. Nos corruptibilitatem in recens captis præparatisque non metuimus, at facile coqui, hinc promte descendere, & minus quam reliquas carnes gravare, ex ipsa hac cibi mutabilitate cognoscimus: sitim ex additis salibus vel aromatibus, aut etiam ex vitio ventriculi oriri, facile largimur: At medicamentosam virtutem piscium ullo sensu percipi posse negamus, Hoc sequitur ex dictis; pisces haud dare durabile alimentum, quod Athletas, fossores & robustiores sustentet; at eo plus convenire debilibus, otiosis, literatis & ex morbo convalescentibus, quibus teste Hippocrate, leve alimentum, judice Galeno, optimum sanguinem (i. e. medium inter crassum & tenuem) suppeditent: Unde tum Galenus tum præsertim Trallianus ægrotantibus pisces sæpe indulgent: & secundum Plutarchum mos olim fuit Zenonis, ægros non nihil ad se redeuntes primum refovere piscium cibo; neque vero negamus nimium usum pituita & muco opplere; hinc pituitosis, flatulentis, hypochondriacis non æque convenire.

T H E S I S III.

Speciatim judicium de salubritate piscium nititur *imo Discrimine specierum*. Pisces enim lacustres pejores, fluviatiles meliores, ma-

rini optimi sunt : *Lacustres* quia limosis & inertibus aquis victitant, & minus moventur, excrementitia visciditate graves, magis corruptibiles, sitim excitantes, & infalubres habentur, æstate inprimis ubi stagna ficciora & foetentiora ; velut e contrario lacus ingentes & fluminibus irrigui minus noxæ conciliant. *Fluviatiles* Hippocrati ut graves, Xenocrati ut craffi succi & stomacho noxii fere cum lacustribus conjunguntur. At ob continuum aquæ renovatæ affluxum, alimoniam, & exercitationem meliorem statuimus quidem, pisces in turbidis rivis, quo sordes influunt, hanc censuræ societatem mereri ; at boni succi esse, qui in puris limpidisque fluminibus versantur, maxime anatomi a Tralliano laudantur, qui ex mari flumina subeunt. *Marini* omnibus præstant, quia falsedo maris corrigit illud humidum & pituitosum, quod in reliquis piscibus excedit, ut proinde veteres in sanitatis tutela & lautitiis mensarum solos marinos elegerint. Inter marinos præstant *Saxatiles*, latentes inter saxosa maris loca & parientes, ob mollitiem carnis & friabilitatem, facilitatem coctionis & boni sanguinis genesein. *Pelagii* in fundo maris latitantes, ob solis penuriam & carnis duritiem difficilius quidem coctionis sunt, at magis alunt. Propius ad saxatiles accedunt *littorales*, solidioris quidem carnis, at circa arenosa &

aspera littora, puro fatis & a sole illustrato loco habitantes. Generatim notamus, optimos marinos esse, iudice Galeno, qui in mari puro non quieto sed ventis agitato maxime boreali versantur. Adde squamosos pisces, quippe sicciores præstare non squamosis, quippe glutinosioribus & corruptibilioribus.

2do *Discrimine ætatis*, ob quam seniores, si barbum cum Aufonio excipis, (tibi contigit uni &c.) sunt duriores & deteriores; contra juniores sunt meliores & coctu faciliores.

3tio *Discrimine magnitudinis*, Celsus laudat illos, qui nondum summam magnitudinem attigerunt, magis etiam limitant Salernitani, qui magnitudinem in mollibus, parvitatem in duris piscibus laudant.

4to *Discrimine tempestatum anni*. Ita Xenocrates vere mullos, æstate phagros, autumno mugiles & lupos laudat. Ita vilescunt gammari extra tempus, quo ovis implentur.

5to *Discrimine partium*, supernas præter caput partes sicciores, levissimas sub ventre censent. Laudantur partes ad caudam, quippe motu plus exercitas, & melioris nutrimenti (uti Galenus, Xenocrates & alii censent: Thynnum excipit Plinius. Pingues partes gula appetit, medicina damnat, quia facilius putredine corripuntur.

5to *Discrimine preparationis*, affare humidiores, elixare duriores convenit. Affos edere ex aceto, elixos ex muria, monente Hippocrate. Frixos non nisi firmiter sanis concedit Galenus. Modus condiendi caseo visciditatem auget, coquendi in lacte promovet corruptionem: pisces ficcati & indurati coctu difficiles, & plerumque insua- ves, phlegmaticis tamen vere & hieme concedi possunt.

7mo *Ratione usus*, calidi edantur (frigidus piscis est nequam) & ante alios cibos, & nunquam post magnos labores. Plus panis & potum vini adde victui piscium, quippe putredini plus obnoxii, & hic quidem Crato furfuraceum panem prætulit. Noces aliqui suadent, post pisces sumere, alii ficus, hoc ob vim abstergendi salubre, illud noxium ob vim inviscandi. Generalis piscium salubrium nota est, mollities & friabilitas. Si altera desit parce edere, si neutra abstinere Galenus suadet. Ceterum semper nimius usus piscium secundum Diphylum comicum pituitosos facit & mucos abundantes.

T H E S I S IV.

Pisces veterum tum Romanorum tum imprimis Græcorum in hoc luxus genere peritiorum sunt:

Imo *Lupi* (*Sechte*) teneri , suaves & salubres , boni nec nimii alimenti , Græci milesios , Romani tiberinos , Martialis etiam in lacu veneto lupos extollunt. Optimi sunt lanati ob candorem & mollitiem carnis , & hodie in venetorum macellis laudantur : vi-
liores sunt quos varios vocant (quia cloacas fubeunt). Celsus inter cibos boni succi refert. Galenus tenerem sanguinem gignere docet. Præstant minores & inprimis affi. & in his hepar cum succo aurantiorum.

2do *Murænæ* (*Mural*) maxime ficulæ , quæ Argestrato edulium admirandum dicebantur. Veteres cicurabant & in vivariis alebant. Carnis sunt mediæ inter duram & mollem ; hinc succum dant nec crassum nec tenuem. Præstant murænæ gravidæ ex sententia Horatii ; & in maximo pretio fuerunt murænarum lactes.

3tio *Mugiles* , (*Meerfische*) quos Artedius speciem cyprini gracilis vocat , diu olim in menfarum honore fuerunt , at sensim evi-
luerunt. Argestratus hieme laudat & caput potissimum : Xenocrates pelagios mobiles , acres , & ori gratos appellat , fluviatiles rejicit , sic Aetius ; hodie in Belgio eduntur.

4to *Acipenser*es , in tanto olim pretio , ut Jovis cerebrum dicerentur , & cum tibiis & coronis in triclinium inferrentur. Magna jam bello Punico secundo illorum erat gratia ; eviluit sub Vespasianis , rediit sub

Severo (egregius piscis). Junioris caro candida , delicata , facilis coctu , & bene alens. Ignotus hodie piscis est , sturionem esse censet Aldrovandus , repugnante Vossio (Stör.)

5to *Scari* , (piscis marinus) Græci & Siculi littoris non Itali incola , neque olim neque hodie nisi quod ævo Claudii , ubi principatum inter pisces tenuit , navibus ad- vectus , aliquamdiu mare Italum incoluerit. Caro pinguis non est , neque hinc multum sapida , attamen mollis , tenera , salubris & friabilis , quæ facile coquitur & distribuitur. Galenus inter ipsos pisces saxatiles præfert Scaros , maxime jecinora laudata ornabant , patinam Vitellii.

6to *Mulli* , Romanis in summo honore habiti , (Meerbarben) tanquam cœnarum pompa & caput ; nunquam tanta aliorum piscium pretia memorant , ut maxime apparet in illo certamine Apitii & Octavii tempore Tiberii. Neque vero majores mulli , licet tanti pretii , faciles coctu fuerunt & palato suaves : caro tamen durissima & valde friabilis , teste Galeno , scilicet lentoris & pinguedinis expers. Maxime appetierunt ob hepar & caput , vel etiam ob barbam ex judicio Heliogabali. Nutrit certe præ reliquis piscibus , rite confecta hæc caro. Aristoteles mullum in autumnio , Xenocrates vere laudat , ubi ova parit. Inanes querelæ sunt

Dioscoridis, quod visum lædat, Plinii, quod nervis noceat, Crataroli, quod venerem extinguat. Hodie in mari Tyrrheno & Romano capitur.

7mo *Turdi*, (*Meerdrossel*, *Seepfau*) nobiles Plinii ævo inter pisces saxatiles, carnis mollis, teneræ, friabilis, coctu facilis, succi boni & ægris ipsis salutaris. Laudant Trallianus, Diocles & Diphylus turdi molitiem excrementi expertem.

8vo *Merula*, (*Schlene*) carnis etiam teneræ & boni succi, licet parum alentis. Coquantur facile & descendunt; a Tralliano epilepticis commendantur.

9no *Spari*, cujus multæ species sunt, ut aurata, quam Hikesius piscem omnium suavissimum vocat; Xenocrates tribuit carnem candidam, solidam, boni succi, probæ alimonix & facilis distributionis. Celsus quoque carnem duriusculam laudat, quæ in stomacho non vitatur. Non tangimus hic pisces alios a Græcis maxime ad insaniam expetitos, ut caprum, glaucum, (*Meerstichling*) congrum (*Meeral*) carnis quidem non ingrata, at duræ, coctu difficilis & parum alentis.

T H E S I S V.

Inter marinos hodie apud nos eminent :
Imo *Asellus*, qui varias sub se species comprehendit, nunc duriores, nunc molliores,

nunc majores nunc minores , nunc recentes , nunc ficcatos salitosque. Notamus imprimis asellos maximos , quos olim cum Plinio bacchos dixere ; minores , quos callarios vocant , hodie (*Scheelfisch*) & minores varios & striatos (*Dosch*), cutis lævioris , sine squamis , teneræ carnis , delicatæ , dulcis & friabilis. Sunt omnes pisces pelagii , quorum carnem , etsi minus friabilem ac faxatiliū vocat Galenus , tamen inter cibos bonæ coctionis & alimonix refert , ac minime glutinosos , imprimis si in puro mari degunt. Majores aselli in Scotia maxime & Norwegia capti , nunc saliantur nomine Laperdan , nunc in aëre & ad rupes ficcati , nomine piscis fustuarii (*Stodffisch*) distribuuntur , carnis duræ & coctu difficilioris.

2do *Scomber* (*Maifrel*) squamis carens , in Oceano major , quam reliquis maribus ; ficcior duriorque , at Venetiis potissimum mollis , pinguis & delicatus , qui tamen fucum dat crassum viscidiorēque ; hinc maxime juvenibus & validioribus convenit. Recens magnam habet saporis gratiam : præstat tamen salire & ficare , quod etiam scombris cognatis piscibus thunnis , trachuris & glaucis contingit. Ex horum intestinis sale maceratis , veterum celebre garum natum est , ut præter unguenta nullus alius liquor in simili pretio esset. Seneca vocat pretiosam malorum piscium saniem : Plinius opti-

mum garum ex scombro esse. Miscebant aquam, oleum, acetum, vinum mutato inde nomine.

3tio *Pisces plani*, qui si spinas habent passerini vocantur; suntque plateffa (Schollen) rhombus & solea: si pro spinis cartilagine habent, sunt torpedo, raja & pastinaca. Ex priori classe *plateffa* seu passer (Scholl) tum lævis tum squamosus, abunde nutrit & suaviter. Galenus carnem ponit inter duras & molles mediam. Marinorum caro gratior est, quam eorum, qui ostia fluminum ingrediuntur. Rhombus (Bütt) passere latior, carnem habet candidam, succulentam, suavem salubremque: aculeatus, qui mollioris jucundiorisque carnis est vocatur Steinbütt; Asper & cineritius Sandbütt; ille qui aureas maculas habet Goldbütt. Solea, vel buglossa, ob formam pedis seu linguæ bovinæ sic dicta (Dung) præstantior & passere & rhombo ac delicatior habetur; Rigenfis etiam pinguior (ex insula Riga). Galenus postafellos & faxatiles commendat, & passeribus molliores sapidiorefque & melioris nutrimenti vocat. Aldrovandus duriusculam carnem quidem tribuit, sed hinc durabiliorem: per moram certe tenerior gratiorque cœpit per-dix marina vocari. Ex altera parte, ubi loco spinarum cartilagine sunt, occurrunt *torpedo*, (Schlaf- oder Krampffisch) quæ carnem habet mollem, at insuavem & excre-

mentitiam, plebi relinquendam. Deinde *Raja*, (*Rochen*) cui dura & sicca caro est, si tamen digeritur, quod ægerrime fit, satis nutrit. Denique *pastinaca*, (*Stachelrochen*) carnem habet mollem, crassam, glutinosam, ferini aliquid spirantem, insuavem ac mali fucci.

4to *Clupea*, vulgo harengus seu halec, (*Sering*) qui recens est delicatus, mollis, lapidus, coctu facilis, carnis albæ, friabilis, fucci boni, nec glutinosi; recens elixatur, & cum raphano & aceto editur, etiam in craticula assatur, vel in sartagine cum butyro frigitur; solatium pauperum. Optimi sunt Flandrici, qui a Batavis in mari Anglico ad littora ducatus Eboracensis, circa diem festum Johannis capiuntur, & tunc non licet ante diem decimum a salitura vendere. In mari mediterraneo nulli harengi inveniuntur. Illi, qui in Norwegia circa Bergam (*Drontheim*) capiuntur & saliantur, majores quidem sunt, sed duri, strigosi, & exfucci magis. Sane recens saliti, appetitum egregie acuunt, pituitam detergunt, & Tulpius scribit, sub eorum accessum, sterilem reddi Medicorum messem: est etiam harengus Bothnicus Sueciæ, qui salitus non accedit ad dictos. Annuos & flavescentes, in quibus caro dissolvitur, & pinguedo rancescit, fugere oportet: sitim creant, mordaces humores gignunt, & in scabie, ulce-

ribusque lædunt ; nisi aqua solemter mace-
 rat i mitefcant. Infumandi modum Wilhelm
 Benckel Flandrus reperit : optimi *infumati*
 veniunt ex Anglia , & ex locis circa Enck-
 huyfam (*Strandbucklinge*). Eliguntur gran-
 diores ultima hieme capti & ante falituram
 xeenterati , ac fumo lento ex lignis bonis
 indurati : ficciores , deteriores , durioresque
 recentibus & muriatis , & coctu difficiles ,
 parum alunt nec bene , & craffos & acres
 humores gignunt. Similiter farda in Anglia
 ubertim capta & infumata venditur , nomi-
 ne *Bretling*. Genus pusillum harengorum
 eft engraulis feu encraffichalus (*Sardellen*)
 faliantur truncato capite & ablato felle , fo-
 lique exponuntur , donec caro diffolvitur.
 Excitant languentem appetitum , pituitam at-
 tenuant , alvum & venerem ftimulant. Sar-
 da ab infula Sardinia unde primo venerunt
 & nomen dedit ; apud nos duplex fpecies
 eft. (*Sardellen und Anſchog* , anchoge.)

T H E S I S V I.

Inter pisces marinos fimul & fluviatiles
 numeramus : Imo *Sturionem* (*Stör*) inter
 lentiores pisces maximum & fapidiffimum ,
 plerique cum *Rondeletio acipenferem* vete-
 rum vocant ; alii *Silurum* Plinii ; verius eft
Hicca Atthænei , vel *Suillus* Ifodori , caro
 candida & delicata , craffa tamen duriufcula
 & præpinguis , ægre coquitur & lentos hu-

mores suppeditat, nec debilibus & valetudinariis convenit. Junior tamen & qui fluviiis mollescit, carnem habet sapidam in ore fere liquecentem, facile digerendam & copiose alentem. Laudatur captus in fervore solstitii, nec tamen statim a captura coctus. Præstat mas, vel etiam femina ovis plena. Victui servit tum recens tum sale conditus.

2do *Eperlanum* seu *Spirinchum* (Stint) in ostiis fluminum in Oceanum influentium frequentem & circa autumnum capi solitum. Carnis mollis & friabilis, nidoris tamen pisculenti ferini.

3tio *Lampetram* (Lamprete) anguillæ similem, si caput excipis, quæ vel marina vel fluviatilis est, illa exsucca magis & arida habetur; hæc (fluv.) pingui teneritudine se commendat. Caro mollis, dulcis, glutinosa, dat lentos & viscosos humores, morbis nervorum non convenientes. Major in Alpinis lacubus reperitur: minor fluviatilis Salviano Brücke vulgo Neunaugen vocatur, quia novem fissuras habet in utroque latere ordine oculorum dispositos, per quos suctam aquam remittit. Capitur in limpidorum fluminum littoribus. Moris est torrere, in craticula affare, coquere, incrustare, sale & aceto condire, & leviter salitos fumo indurare, nam conditura corrigit glutinosum. Ballonius mustelam Aufonii

cenſet , plerique murænas fluviatiles Oppiani appellant.

4to *Anguillam* (*Ual*) Romanis contemptam , Græcis tantopere appetitam , ut divinam alii appellarent ; alii reginam voluptatis ; alii Helenam cœnarum , quidam etiam cum Hikeſio ſucci bonitate omnes piſces ſuperare crederent. Caro dulcis eſt , grata , pinguis , glutinoſa , quæ lentore ſuo ſtipat , mora coctionis gravat ventriculum , facili corruptione choleras & febres excitat , noxia inprimis otioſis & viſcido laborantibus. Plerique Medici diſſuadent ejus uſum in cephalalgia , arthritide & epilepſia : Hippocrates in tabidis & hæcticis damnat , ob metum Peripneumonix : imo Galenus nunquam boni ſucci anguillam ait. Non tamen damnamus illas , quæ in limpidis aquis reperiuntur , inprimis qui ſecundo amne in mare devehuntur , & aqua falſuginoſa glutinoſum illud corrigunt , quamvis lacuſtribus minores ſint & macilentiores (tamen meliores). Illa caro (nempe anguillarum) ſatis boni ſucci eſt , & bene digeritur , inprimis ſi multo ſale coquitur , & ſecundum Salernitanos vinum ſuperbititur.

6to *Salmonem* (*Lachs*) ſapidiffimum ævi noſtri edulium ; Græcis olim incognitum. Marinus ſolius Oceani incola eſt ; fluviatilis eo præſtat , in dulci aqua miteſcens , & maxime ad Viſurgim , Albim & Rhenum

captus : ob teneritudinem & suavitatem carnis, quæ dulcis & friabilis, succum dat bene nutrientem & minime excrementitium, ob pinguedinem tamen paulo ægrius coquitur, nec imbecillis prodest, in quibus crassiores succum generat : sale & fumo Servatus multum suavitatis amittit : recens tamen salitus valde a gulosis (ganeonibus) amatur. *Salmorini*, seu foetus salmonum, pisciculi sunt sapidissimi, delicatissimi sine viscositate, coctu faciles, & laudabilem succum ipsis ægris præbentes.

6to *Perca*, (*Barsch*) quam amni & mari communem Plinius vocat : Aufonius mensarum delicias appellat. Marinam salubriorem veteres extulerunt : posteriores fluviatilem maxime rhenanum cum Xenocrate : marina certe salubritate insignis, cedit tamen suavitatem fluviatili, & elixa fere disfluit : fluviatilis carnem habet jucundam, duriusculam, friabilem, succi laudabilis ; hinc utilem cibum præbet ægris, imbecillis, puerperis, at robustis non est durabile satis alimentum. Galenus & præcipui Medicorum laudatissimis saxatilium percas adnumerant : hinc si Rondeletio caro duriuscula, glutinosa & coctu difficilior habetur, id nequit nisi de grandioribus, senioribus & palustribus intelligi. Est etiam *Lucio-perca*, seu nagamulus Germanorum *Sander* carnis albæ, gratæ, mollis, parum glutinosæ & bene nutrientis.

T H E S I S V I I.

Ad pisces fluviatiles & lacustres pertinent
præcipuo loco :

Imo Lucius (Secht) qui, quod aquis dulcibus folis victitet, Latio olim neglectus, ab Aufonio pro ignobili pisce habitus; & a Jovio inter cibos plebejos rejectus: causa secundum Aldrovandum est, quod lucii Italarum insipidiores & viliores sint. Caro ejus in puris rapidisque fluminibus capti, maxime apud Gallos, Batavos, Germanos est saporis gratioris, minus glutinosa, duriuscula, friabilis, excrementis vacua, coctu facilis, boni succi & copiosi alimenti; ejusdem in stagnis paludibus & piscinis capti, caro glutinosa, limosa, peioris succi est, nec annosa inprimis majorum, quippe durior, palato ingrator & coctu difficilior laudari potest. At eo majorem laudem merentur novelli, teneri, perquam delicati & ægris etiam concedendi.

2do Cyprinus nobilis, seu carpio (*Karpfe*) a veteribus pariter neglectus, at a septentrionalibus in justo honore habetur. Caro pinguis, dulcis, mollis, humida & aliquantulum glutinosa, non adeo magnam salubritatem promittit; bene tamen digesta multum alit: seniles, flavi & in stagnis victitantes, obstruunt, pinguedine sua gravant, pituitam augent, frigidis, arthriticis, nephriti-

cis nocent. In reliquis præstant mas femina, majusculus parvo, fluviatilis lacustri, capti inprimis vere usque ad finem autumnii. Marinum dari asserit Plinius, negat Sebizius. Quia præ reliquis piscibus carpio sanguine abundat, exenteratos probe aqua eluere convenit, quin & ob limosum mucorem elixare vino & condire aromate. In deliciis habentur intestina cum hepate & maxime lingua, quam palatum carnosum Aristoteles rectius dixit.

3tio *Cyprinus brevis*, seu charax communis, vel Carassius (Karausd) cujus caro mollis, tenera, sapidior (quam cyprini) & coctu non difficilis nec mali succi. Mas femella, major minori potior est.

4to *Prasmus* seu *brama*, seu cyprinus latus, (Brasse, Schneiderkarpfe) qui olentem saporem in stagnis contrahens, nec facilis coctionis, nec boni succi est.

5to *Barbus*, (Barbe) qui minor barbus vocatur. Grandior melior est & sapidior, & solus e piscibus, qui crescente ætate non fit deterior. Elige fluviatilem rejectis ovis. Caro barbi nostri est alba, mollis, non insuavis, multis spinulis firmata, laxa, spongiosa, viscosa, nec coctu difficilis, nec mali succi. Ganeones labra appetunt.

6to *Tinca* (Schlene) veteribus vel ignota vel rejecta, & hinc Aufonio vulgi sola-

tium appellata. Fluviatilis aliquam laudem meretur, & veluti limosa vada petit, & stagnis plerumque sustentatur: ita carnem habet limosam, mollem, excrementitiam, lentore suo obstruentem, malæ coctionis, saporis viscosi, succi crassi, improbe alentis, & per æstatem nocentioris. (Solent magis affare quam elixare). Aldrovandus tamen laudat fluviatiles Italiæ.

7mo *Thymallus*, (Asch) ab odore Thymi, quem spirat: piscis delicatus, gustu suavis, coctu facilis, carnis candidæ, solidiusculæ, friabilis sine tenacitate, nutrimenti boni. Cum motu assiduo agitetur in aquis puris, frigidis, limpidis, nulli fluviatilium est secundus, nec ægris ob salubritatem negandus.

8vo *Trutta*, seu Forio (Forelle) carnis bonitate & gratia nec delicatissimis veterum piscibus cedens. Duplex ejus species est, ignobilior altera maculas nigricantes habens, carnem albam, mollem, lentam, inspidam: magis nobilior altera, quæ guttas rubentes in cute sistit, carnem rutilam, firmam, sapidam & friabilem habet, bene & salubriter alentem. Æstate suavior caro est, hieme albescit & sapor vilescit. Juniores præstant senibus: lacustres majores sæpe sunt & pinguiore. (Salmonata vocatur, quia ad molem & colorem salmonis accedit.)

9no *Barbocha*, seu *mustela fluviatilis*, (*Quabbe* oder *Altraupe*) ex familia anguillarum, cujus caro alba, dulcis, mollis, glutinosa; hepar suavissimum. Lacustris fluviatili infalubrior est, insuavior & in ventriculo corruptibilior.

10mo *Naso* seu *nasus*, ob labrum superius simum & obtusum sic dictus: carnis mollis, laxæ, glutinosæ, insipidæ, spinis refertæ, sique corrumpitur in ventriculo, facile febres gignentis.

Præstat assata quam elixa; & optima est, quæ in fluminibus maxime in Rheno capitur.

Dictis subjicimus pisces minores nec sapore insuaves, nec infalubres, inter hos sunt:

1) *Cobitis* seu *glabra barbatula* (*Schmerl*) & *fluviatilis mustelarum minima*, cujus caro delicata, solidiuscula facilis digestionis boni succi, ægrotisque salubris. Præstant vernæ & majores. Est etiam *cobitis secundæ aculeata*, (*Steinbeisser*) ignobilior præcedente, quippe carnis tenacioris & minus sapidæ. (*Ballonius delicatum*, *Gesnerus vilem pisciculum* vocat, vere tamen meliorem.)

2) *Gobius* seu *gobio* (*Gründling*) qui *fluviatilis non capitatus* dicitur *fundulus*; est etiam *capitatus*, qui *cottus* appellatur. Caro utraque mollis & glutinosa, illa insipidior, hæc suavior, utraque coctæ facilis & melior

si ovis turget; neutra ob mucaginem valde salubris.

3) *Phoxinus levis* seu varius pisciculus, (Ellritsch) carnis teneræ, suaviter amaricantis, & boni succi.

4) *Perca minor* (Kaulbars oder Stur) seu cernua fluviatilis, carnis suavis, delicatæ ac salubris.

5) *Leuciscus*, (Weißfisch) sub quo varias species comprehendimus, pisciculi plerumque viles, qui ditiorum mensas haud onerant; *albula* seu alburni sunt carnis mollioris, albæ non tam ingratae nec insalubris. *Rubeculi* seu rubelliones (Rothauge) carnem pinguem habent, mollem, spinosam.

T H E S I S VIII.

Restant pisces exsangues, divisi in molles & crustatos; (ἀναιμος & ἐναιμος) mollibus mollioribus quidem & ad externum tactum, sed intus durities: hinc etiam si leves videantur teste Hippocrate, gravant & ægre per alvum secedunt. Pertinet huc:

Imo, *Sepia*, (Bläsfisch, Meerspinne) Græcis in usu, imo deliciis, nec Romanis incognita; licet Diphylus carnem laudet tanquam teneram, coctu facilem, ori gratam, mollientem alvum. Potior tamen est Galeni sententia, qui sepiam coctu difficilem, parum ait in se continere falsi succi, multum

tum gignere crudi humoris; bene tamen digestam satis nutrire, hinc cum condimentis & vino veteri assumere suadet Simon Sethi. Elixæ assæ, gravis non gravidæ præferenda est: major sale conditur. (Ab hac os sepiæ *Fischbein*.)

2do *Loligo*, (*Bladfish*) Athenis olim contenta, & pauperibus relicta, hodie delictum in calidioribus regionibus: caro enim mollior, quam sepiæ, inprimis laudatur, quæ gravis est & parva, quippe quæ citius coctionem admittit: coquitur in aqua & vino addito pipere sale & aromate: major & senior infuavis est coctuque difficilis.

3tio *Polypus*, carnis durioris, nec mollescentis, ut Jul. Alexandrinus ait, nisi diu fustibus contundatur. Cocta tamen caro multum nutrit, & teste Diphilo venerem excitat, alioquin difficillimæ digestionis.

PISCES CRUSTATI, vel fragili crusta, vel duriori testa gaudent. Ad priores pertinent:

Imo *Squilla*, (*Krabbe*) lautus priscorum cibus, saporis dulcis & jucundi, multi & boni nutrimenti. Apicii olim delictum, coctu tamen difficilior imbecillioribus nocet.

2do *Locusta*, falsi humoris particeps, & cum aqua dulci cocta cohibens alvum, ut judicat Simon Sethi, ægre coctilis, at multum nutriens. Archigenes apud Galenum & Celsum laudat stomachicis, quia in stomacho

non vitietur. Trallianus in humoribus falsis & biliosis : Hippocrates pro commodiori lochiorum fluxu laudat : non , nisi viva coquatur in fervente aqua. Præstat gravida & præ elixis assa. Dorion apud Athenæum tria laudat in locusta : exercitationem , bonum edulium & speculationem , quod & gratum sit edere , & manu diloricare , & oculo varietatem partium speculari.

3tio *Astacus* , (*Arabs*) qui fluviatilis dicitur *Gammarus* , & carnem habet suavem , duriusculam tamen & coctu non nihil difficilem , quæ facta tamen coctione liberaliter alit , & humores producit non facile dissipabiles , viscidioresque : hinc in acrimonia humorum , phthisi & tabe confumente laudant. Optimi sunt mense Martii & Aprilis , tum maxime ubi ovis gravidus reperiuntur , & magnis lapillis sub capite ad ventriculum natis.

Astaci marini ægrius coquuntur , tardius descendunt , ventrem cohibent , crassiores succum gignunt. Elixari debent & calidis condimentis corrigi , & tunc in robusto ventriculo subacti abunde alunt.

4to *Cancer marinus* & *fluviatilis* , quorum corpora nec rotunda nec caudata sunt. Majores dicuntur *Majæ* , minores *Pajuri*. Caro dura est , sed firmi alimenti , iis æque ac reliquis crustatis non est tantum falsuginei humoris quam testaceis.

T H E S I S I X.

Inter pisces testaceos (exfanguēs) referuntur :

1) *Ostrea*, (*Auſtern*) quæ non cibos ſed oblectamenta Seneca vocat. Appetebant vehementer Romani inprimis Lucrina; deinde Britanica, ſed maxime Cyzicena, quippe majora Lucrinis, dulciora Britannicis: ſed & noſtro ævo, ubi poſt Britannica Holſatica laudantur, minus Batava & alia: caro mollis eſt viſcoſa, humida, parum alens, lentos humores gignens: cruda & recens ob falſuginem ſucci, ſtomachum reficit, faſtidio medetur, alvum ſubducit, venerem ciet. Frixa, elixa aut aſſa cum butyro & fale ac aromate condita, obſtruit magis & gravat. Phthiſicis tamen prodeſſe creditur.

2) *Mytuli*, (*Muſcheln*) plebejum olim & hodie edulium, coctionis difficilis, craſſum parans humorem; ubi tamen digeritur, bene nutriens, ſua etiam falſugine alvum & urinam movens. Elixī comeduntur cum aromatico juſculo: meliores ſunt, qui locis algoſis, quam qui in arenofis, & inter teſtas figulinas proveniunt, vel circa hiemem rubri & amari inveniuntur. Omittimus cognatas ſpecies, ut *echinos*, quos Galenus ait, imbecilli alimenti eſſe: Trallianus ſtomacho conducere & urinam movere; *balanos*, quos in Ægypto ut teneri, dulces,

jucundi saporis , alimenti uberis , urinam & alvum moventis Athenæus scribit ; *lepadas* seu *patellas* , quæ duræ , coctu difficiles , at elixæ suaviores , leviores & meliores sunt ; *spondylos* difficilis coctionis , sed firmi alimenti , *conchas venerias* , olim quoque in honore & pretio ; *chamas* , quæ multum alunt & succum bonum præbent elixæ , sed assæ indurescunt , Plinius ad caninos refert ; *urticas* & *stellas marinas* , quæ hieme carnis rigidiusculæ sunt cibo aptæ , æstate marcent : Xenocrates ori gratas dicit , assas elixis meliores ; purpureæ lautiorum epulas instruentes , quas in debili ventriculo Athenæus laudat , quia vix corrumpitur. Neque subjicimus piscibus amphibia illa , qualia sunt testudo , castor , lutra , rana &c. in quibus nec delicii multum nec salubritatis est. Sed restat maxime in delectu ciborum magis cognoscere , quæ profint.

T H E S I S X.

Ex his omnibus coctu facilia & difficilia per canones sequentes illustrentur :

Primum Facilius digeritur quicquid est animalium vel vegetabilium cito crescentium , quippe vim æstus solaris brevius expertorum. Ita munera veris ut asparagi & fraga coquuntur facilius præ donis autumnii ut pomis , pyris , prunis , ficibus : ita etiam

inter animalia caro gallinarum, cuniculorum, leporum facilius coquitur quam boum.

2do Utrunque pingua & oleosa ægrius digeruntur, quam sicciora & fibrosa; nam olea post salia reliquis arctius cohærent, & vim coctionis magis eludunt, sua quoque molliæ fibras magis relaxant.

3tio Quicquid ex utrisque candidius prodit, facilius digeritur, quam quod rubri & obscuri seu fusci coloris est; quia minus sale urinoso abundat.

4to Caro animalium gramine & frugibus pastorum præstat præ illa carne, quæ est ex animalibus, quæ vel solis carnibus fruuntur, vel certe utrisque (scil. cum vegetabilibus.)

5to Animalia in pascuis saginata, facilius digeruntur, quia carnem habent promptius digerendam, quam in fagina stabuli.

6to Lac & ova & quicquid sustentat animalia, facilius digeritur quam caro inde nata.

7mo Quicquid exigui & blandi saporis est, melius digeritur & alit, quam quod acris, mordacis & aromatici saporis est.

8vo Caro animalium in aqua, vel aqua & terra simul viventium, ei non par est, quæ in sola sicca terra alitur. Addamus:

T H E S I S X I.

Chylus respondet gelatinis excoctis vegetabilium & animalium ; nempe ex his coctis, quo tenacior gelatina obtinetur, eo tenacior chylus nascitur in homine. Si juscula carnum exhalant, residuum spissum, siccatumque, quoties iterum diluere moliris affusa aqua, senties ægrius dilui, quod ex bovilla quam quod ex vitulina carne inspissatum est. Debiles ita discant, quid sibi magis minusque conveniat.

T H E S I S X I I.

Justam mensuram cibi bene alentis & perspirantis certam nobis reddit idem ab illo sumto agilitatis, imo major refectionis sensus; gravamen in ventre nullum; justa fecum alvinarum consistentia, & corpus a somno non turbulento ad idem pondus sine molestia rediens.

T H E S I S X I I I.

Longævitati favet cibus simplex, blandus, tenax, macilentus & tarde in corruptionem transiens : vita non fortior inde fit sed longior, ob humores minus mutationi obnoxios.

T H E S I S X I V.

Condimenta pro gratia saporis & coctionis adjumento conveniunt parce data debiliori-

bus , non facile robustis ; acres & immutabiles partes per humores & tenera vasa spargunt , emaciant , corpusque , quod stimulat appetitu nimis repletur , gravant.

T H E S I S X V.

Cibi exigui nutrimenti humectant alvum , cito digeruntur , perspirationem de die & nocte augent : his (cibis) cito vires imbecillæ reficiuntur , fortes cadunt. Cibi multi nutrimenti , nisi corrumpantur , stringunt alvum , ægre digeruntur , parum perspirant : his (cibis) vires fortiores constantius sustentantur , imbecillæ (vires) opprimuntur , vel corruptorum vomitu & alvinis excrementis levantur.

T H E S I S X V I.

Vacuo non minus ventriculo parce perspiramus , quam eo multum oppleto. Vacuum redarguit flatus , plenum & coctioni imparem prodit crescens pondus ; ibi perspirationem tardat inopia chyli , hic corruptela cibi. Dimidio plus perspirant corpora bene pasta , & bene digerentia præsertim post liberaliorem tenuioris alimenti usum.

T H E S I S X V I I.

De victu simplici & vario non difficile judicium est : simplex & in omni scena idem , fatiat cito & hebetat appetitum ; varium

delectat, facilius digeritur & prodest: varium ex vario cibo nutrimentum: id quod tamen non probat, magnam in una scena ciborum varietatem (suadendam esse) quam tria mala comitantur; scilicet plus edere, quam satis est: minus coquere; segnius perspirare: copia superat auxilium coctionis. Accedit, quod mixta valentioribus infirma, nunc præcipitent coctionem, nunc retardent: Porro quod insolita ægre digerantur. Lætior tamen in amicorum consensu animus appetit magis & tolerat copiam vigentibus coctionis auxiliis; & mœstus, solitarius & perturbatus nec minimum excessum fert ob consumpta coctionis auxilia.

T H E S I S X V I I I.

Fessus exercitio corporis, haud statim ad edendum accedat, quia post tenuiora motu dissipata digerit & perspirat minus. Certe sic crassior chylus lentescenti sanguini inducitur, & tunc etiam robusti a somno frigus & lassitudinem sentient. Redeunte demum post viginti circiter horas vi coctionis & perspirationis.

T H E S I S X I X.

Tempus cibandi fames præscribit, tanquam optimum peractæ coctionis signum: si tunc nimis differs edere, corruptio interiorum humorum metuenda est, maxime

biliosis, gracilibus, epilepticis. Vitæ domesticæ & cultioris ævi consuetudo bis suadet edere de die, & sic omnino satis intercedit ad digerendum intervalli, etiam pro debilioribus. Si prandium est lautum, cœna sit parcior, & contra; ibi humidior, hic siccior victus convenit. Plurimi pro lautiori cœna pugnant, quoniam tunc animus post peracta negotia serenior, intervallum coctionis longius, internus corporis calor per somnum æquabilius digerens. Illi tamen qui infomniis magis sunt obnoxii, ut vertiginosi, catarrhosi, arthritici, podagrici, epileptici, & quotquot sunt capitis imbecillioris, merito prandent liberalius, cœnant parcius: robusti interponere mane jentaculum, & post meridiem merendam veterum exemplo possunt: languidiores ab his non modo abstineant, sed & ad cruditates digerendas diem subinde jejunii interponant.

T H E S I S   X X.

In modo cibandi præstat mollia ac tenera, ne mora corrumpantur, solidiusculis & durioribus præmittere; unde sunt, qui fructus horæos imo butyrum in fine prandii damnant. Juscula calida, quæ primis mensis more solito inferuntur, siccioribus & inprimis calculosis conveniunt, non æque humidioribus & illa fastidientibus. Pinguia

nunquam sine copioso pane fumantur, nec nisi a robustioribus, quia male digesta & rancescentia flatus tormina, cholera & similia pariunt, inprimis æstuantibus & biliosis. Ceterum bona ubivis masticatio prodest, a qua & sapor & digestio & nutritio melior multum pendet. Adde cum desiderio sumpta etiam deteriora digeri facilius, iudice Hippocrate, quam cum tædio ingesta, quamvis in se meliora. Copia in cibo grato & coctu facili aliquem excessum admittit. Æstate parcior cibus sit, potus liberalior, motus moderatior: hieme parcior sit potus, liberalior victus, motus fortior; ibi (æstate) cibus humidus, mollis, elixus; hic (hieme) siccus, assus maxime convenit; vere & autumnno judicamus ex flatu hiemi vel æstati propriori; & semper inter insigniores mutationes sobrie victitandum est.

T H E S I S   X X I.

Cibus insalubris fit consuetudine salubris, & fere necessarius: contra salubris victus vel nunquam vel raro in usum vocatus, magnum salubritatis suæ momentum perdit. Illi qui primum Indias petierunt, diu ferre cibos illarum regionum non potuerint: ita nec Americani nostra frumenta. Assuetis vero nec ipsa Toxica nocuerunt, ut Mithridati, quale Theophrastus Eresius de quibusdam recenset, manipulo hellebori impu-

ne usis. Habent fane plerumque diversæ gentes diversas epularum delicias : Angli carnes appetunt ; Batavi butyrum & caseum ; Helveti lac ; Itali olera ; Galli fructus arbores ; Hispani raphanos ; Poloni & Russi allium & cepas : nihil in assuetis arguendum est. Notandus vero ille verissimus canon : omnem malam consuetudinem inveteratam in senibus aliisque debilioribus esse ferendam ; quia magnæ mutationis ferendæ capaces non sunt ; imo nec in junioribus & robustis nisi provide & per gradus corrigendam (malam consuetudinem.)

---

*C A P I T I S II.**M E M B R U M II.**D E P O T U.*

T H E S I S I.

Potus non minor est quam cibi ad tuendam valetudinem utilitas , diluit , solvit , miscet , distribuit , coctionem juvat , fluxilitatem humorum conservat , acrimoniam & motum temperat , secretiones expedit , & vehiculum est tum eliminandis partibus detritis , tum nutritiis in earum locum advehendis. Frequentissimi hominum potus sunt aqua , cerevisia & vinum.

S E C T I O I.

D E A Q U A.

T H E S I S II.

Aqua est potus omnium simplicissimus, usu & tempore omni alia potione prior, & licet vili vel nullo pretio ematur, Platone iudice, res pretiosissima. Hodie tenuioris non modo fortunæ hominibus, sed & aliis multis de valetudine sua sollicitis in usu & honore est; eique longævitatē cum Menzelio, visus aciem cum Lockio, fœcunditatem cum Tiraquello, facilitatem digestionis, immunitatemque a consuetis morbis ut podagra, convulsione, colica biliosa &c. tribuunt.

T H E S I S III.

Consideramus aquam tanquam fluidum simplicissimum, quo hinc cum Phœnicibus olim & Ægyptiis Thales principium omnium rerum statuit, tanquam nobilissimum, ob exilitatem partium, ob quas sine lentore fluit, nec nisi igni & aëri cedit, imo subinde penetrat, ubi aëri ingressus non est (e. g. coria). Gravitas aquæ ad aërem est ut, ad 830, in eodem caloris gradu. Illa vero fluxilitas ab igne est, quo igne ad

gradum thermometri 32 decreſcente fit ſpecies vitri duri, fragilis, pellucidi: impatiens omnis compreſſionis eſt; virtutes vero habet ſolventes ſalia & gummata inprimis, & vim ſolidorum relaxandi. Quis mortalium, inquit Plinius, omnes potentias aquæ enumeret? Nos maxime conſideramus tanquam fluidum leniſſimum, quod inter anodyna & paregorica primum locum obtinet, & Hippocrati placidiſſimum acerrimorum dolorum fomentum audit. Mirabile eſt, latere ſæpe aquam in copia ubi nulla ſuſpicio eſt, ut in aridiſſimo polline ſaxorum laterumque: imo ubi pura apparet, nunquam ſine igne & aëre eſſe, imo & alias partes ferre, ægre interdum ſeparandas.

T H E S I S I V.

Magnopere inter ſe differunt aquæ; ratione ſalubritatis in uſu, conſideramus:

Imo Aquam pluviam, ſeu ingens lixivium partium volatiliū, quas aër complectitur. Impurior eſt, quæ cœlo cadit nebuloſo, ventoso, æſtuante, in loca humilia, a multis habitata, etiam purior, vaſe clauſo ſervata, mox contrahit nubeculas ſenſim opaciores cum ſeculento ſedimento & odoris, coloris ſaporisque corruptione. Unica ad ignem ebullitio vel acidi pauxillum inſperſio, præcipitatis ſecibus ſalutarem uſum reſtituit.

2do *Nivalem*, nix sereno & sicco cœlo in loca pura, & ab hominum habitationibus remota per vices cadens & in supremo strato collecta, dat aquam purissimam, quæ tamen ipsa digesta putret, spiritumque fragrantem exhibet. Juvat depurare illam aquam unica & levissima destillatione in vase puro & altissimo, tunc purior aqua reperiri vix potest. Pejor longe glacialis aqua soluta est.

3tio *Fontanam*, ex pluvia natam, ad montium latera decurrentem per rivulos sub terra collectam, & eo hinc altius scaturientem, quo major est optimæ collectionis altitudo: hinc fontes non sunt, nisi in locis montibus vicinis, copiosissimi in vallibus, circa montana loca prorumpunt. Ergo fontana per se purior non est quam pluvia, at per loca silicosa decurrens, & his colata, peregrinas partes, sibi adhærentes, deponit; subinde vero venarum, quas transit vitrioli, martis, aluminis, salium imprægnata dotibus, salit nomine aquarum mineralium medicarum. His aquis superinducti putei arcent quidem loci injurias, at hoc incommodi habent, quod solis radiis minus penetrentur, aër gravior & inclusus incumbat, ipsa aqua saliens, nisi perpetuo auferatur, stagnando corruptior fit.

4to *Fluviatilem*, ad montes pariter natam & concursu defluentium rivulorum auc-

tam mox rapidiori alveo decurrentem versus maria, quæ semper sunt depressiora loca, admittit undique impura multa, & hinc cedit aquis cœlestibus & fontanis; & in do-
liis reclusa pro usu navigantium, cito foetorem & corruptelam contrahit; cursu tamen exercita fit paulo purior, & hinc præstat illa aqua ex magnis & rapidis fluminibus sumpta sub bono cœli & terræ situ.

5to *Lacustrem vel paludosam*, quæ vel le-
vi vel nullo motu gaudens, corruptissimarum partium miscela est, hinc reliquis aquis limosior, ponderosior, infectis & omnis generis inquinamentis repletior, æstate olens, hieme turbida, hinc merito ab omni humano usu tanquam insaluberrima rejicienda, quippe oppilans (i. e. obstruens) viscera, corrumpens humores, & varia mala inducens. Lacustris, in quibus adhuc motus aliquis, præstat tamen ceteris illis paludosis.

6to *Marinam*, quæ ob falem, qui pars ejus quadragesima est, sitim auget, nec nisi pituitosis convenit: fit dulcis ope destillationis & præcipitationis inter varia recentiorum temporum inventa.

T H E S I S V.

Aqua intensius frigida corpori æstuantimultum nocet, coagula parit & inflammationes. Singultum inde natum Timæus;

hecticam Lentilius, phthisin Wedelius, Dyspnoeam, hydropem, lipothymiam alii auctores recensent. Sed falsum hoc est de aqua modice frigida in corpus temperate calens ingesta, quæ roborat viscera, & a multis scopo præservandi omni mane citra noxam fumitur. Quod si aliquando noxa est ex potu nimis frigido, dissipare eam statim convenit motu, calore & sudore, aliisque excretionibus.

T H E S I S VI.

Aqua calida in thermopoliis (Wirthshausen) veterum frequentis usus, subit & solvit promptius, flatus ructusque dissipat, expectorationem promovet, alvumque ducit, acre eluit, convulsiones sedat; hinc Infusa Theæ & similia tot laudibus sæculi nostri extolli cœperunt. Quamvis inter præcipua morborum prophylactica merito ista numeremus; nimius tamen usus flaccida reddit vasa & tonum viscerum labefactat.

T H E S I S VII.

Correctio fit *Imo Moderata coctione*, ut crassum cadat ad fundum, tenue non exhalet. Addunt aliqui coctioni semina anisi, foeniculi, radicem liquiritiæ, lignum assafras &c.

2do Destillatione, qua purior fit aqua, durabilior, (verdirbt nicht so leicht) & minus putref-

putrescens, sed quæ deinceps non fert coctionem. (Man kanns nicht zum Kochen brauchen.)

3tio *Percolatione* per arenam.

4to *Fumo sulphuris*, qui aquas foetidas, turbidasque impuro subsidente reddit limpidissimas.

5to *Pane tosto* iniecto, cui aliquid nucis Moschatæ instratum est.

T H E S I S V I I I.

Scaturiens ad ortum solis aqua præstantior habetur; deinde quæ ad septentrionem emergit; deterior est ad occasum; pessima ad meridiem: Plus tamen simul soli & vicinorum locorum ratio habenda est.

T H E S I S I X.

Saluberrima aqua, quæ in usum humanum revocari debet, his notis sit insignita. Sit:

1mo *Excolor*, insipida & inodora, quam Hippocrates albam, dulcem odoratam vocat.

2do *Limpidissima*, pellucidissima, & ad indicium hydrometri levissima, simulque motu exercita.

3tio *Ad ignem cito calefcens & exhalans*; eo remoto celeriter refrigescens.

4to *Carnes & legumina facili coctione subigens*, & linteorum maculas facili cum sapone connubio extergens.

5to Ab affuso oleo tartari per deliquium vel solutione sacchari saturni in pura aqua dilutis permanens limpida; cum impuriore aquæ statim albescant vel turbidæ evadant. Atque ejusmodi aqua non gravat corpus, permeat expedite, distribuitur velociter, acria cito eluit, viscera depurat, & menstruum vehiculumque fere universale exhibet. Nullus potus robustis & in vigore ætatis constitutis est convenientior, maxime si humores acriores sunt, motus vegetior, temperies sicciior.

T H E S I S X.

Ita omnino possumus aquam appellare primum & præcipuum hominum potum, omnibus hominibus officiis præstandis idoneum, ut reliqui potus magis appellari diluta alimenta deberent. Cheynæus illos quoque, qui carnum esui liberalius indulgent, vegetiores, alacriores, & a doloribus immunes, ultimum inter potus aquæ senium attigisse, scribit, & carnem sic melius digestam: Plus & minus fugacium præbere, quam decuplum liquidi (e. g. vinosi); ut bene omnino sibi consulant, quibus etiam in lautiori familia natis contigit ante virilem ætatem & prudentiam nihil vini nisi parcissime bibisse; unde magis sensus integriores & affectus magis compositi. Notatum est vires coctionis sub largiori vini usu plus languere,

crefcere vero mox furrogato aquæ potu; quandoquidem alimenta funt animalium & vegetabilium fibrillæ, quæ vino perfufæ magis indurantur, maceratæ magis emolliuntur, folvuntur & liquefcunt.

S E C T I O II.

D E C E R E V I S I A.

T H E S I S XI.

Cerevifia, quam vinum regionum feptentrionalium vocant, (quafi cereris vinum) eft potus fermentatus ex frumenti feminibus, hordeo imprimis, aqua & lupulo; odoris faporisque grati ac vinofi, virtutis calefacientis, digerentis & modice nutritis, & in ipfa copia inebriantis. Igitur ratione aquæ diluit, humectat, fitim extinguit: ratione frumenti nutrit: ratione lupuli calefacit & præfervat a corruptione.

T H E S I S XII.

Ratione materiæ (f. frumenti) cerevifia eft:

Imo *Triticea*, quæ colore albicans, plus calefacit & nutrit, feignius autem tranfit, vifcidum auget, viscera facile obftruit, afthma inducit, lotium moratur.

2do *Hordeacea*, quæ magis rubens, fuc-
ci est tenuioris, bene diuretici, & aperien-
tis, minus vero nutrientis & calefacientis.

3tio *Avenacea*, in Polonia & Anglia fre-
quens, flatulenta, alvum stipans, & minus
ipsa hordeacea calefaciens ac nutriens. Omit-
timus *fecalinam*, nutrientem magis, at &
obstruentem magis pectusque opplentem;
aliasque ex milio & oryza, Tartaris hodie
usitatas, a nostro vero usu alienas. Hæc
parcius sumta, dant cerevisiam tenuem, di-
luentem magis & diureticam, & sitim ex-
tinguentem: Liberalius adhibita, dant cras-
siusculam (cerevisiam) digestionem subvenien-
tem, valide nutrientem & inebriantem;
adeoque in victu præsertim duriori & mi-
nus alente convenientissimam.

T H E S I S XIII.

Ratione coctionis & fermentationis, quæ
nunc plus, nunc minus protrahitur, fit ea
in malto seu frumento macerato, prius sic-
cato, deinde & leniter germinante, cujus
farina, adjectis floribus cerevisiæ, fermen-
tescens tenax illud & viscidum vinculum
partium frumenti dissolvit, oleosumque aquæ
miscibile reddit, & flatulentum corrigit. No-
tamus optima semina esse recentia. quæ cito
germinant, nec miscenda veteribus esse, ne
impar sit illa vis germinandi; ideo quoque,
ubi hordeum & triticum miscentur, debere

unius anni esse , & separatim in maltum redigi. In summa æstare & hieme non succedit coctio : æstas accelerat , hiems impedit fermentationem : vere optimæ parantur cerevisiæ.

T H E S I S XIV.

Lupuli , qui non flos sed fructus squamosus est , odor valde & amaricans , adduntur cerevisiæ , ut subdulcem & nauseosum saporem frumenti in amariusculum convertant , lentum gluten partium attenuent , magis a corruptela vindicent , calefaciant & per renes ac intestina promptius ejiciant : copiosius mixti (lupuli) nimiam amaritiam , insuetis parum gratam gignunt , & gravi narcosi caput obnubilant.

T H E S I S XV.

Adduntur & alia cerevisiis :

1) *Scopo bono*, majorem salubritatem conciliandi per odorata aromatica & balsamica, e. g. radices Galangæ , Zedoariæ , Gentianæ , Angelicæ , Pimpinellæ , Helenii , Enulæ ; herbas Scordii , Scolopendriæ , Absynthii , Cardui benedicti , Melissæ ; baccas Lauri , Juniperi ; cortices Citri , aurantiorum , nucem Moschatam , Caryophyllos , Saccharum , Mel &c. Circa quas medicatas cerevisias in Anglia frequentissimas notandum , species odoratas & volatiles in facculo fer-

mentescere cum illis : fixiores coqui , intermediis infundi debere. Ita parant cerevicias pro nephriticis cum succo Betulæ & bacis Juniperi : Angli borraginatas amant , alii alias.

2) *Scopo malo*, addito sale, ut sitim cieant, & copiosius bibantur ; vel admixto hormino & femine Cuculi , unde vis inebrians inter dolores capitis & obfuscationes sensuum ; vel quod pessimum , rabidam ebrietatem letho seu rore marino sylvestri conciliant : nec superstitiosa adjicere culpa vacat (e. g. einen Finger eines armens Sünder ins Faß hängen , damit es gut abgehen möge.).

3) *Scopo intermedio* , pice vel fuligine durabilitatem cerevisiæ acquirendi , cujus tamen sapor inde fit empyreumaticus , vel saccharum piper & zingiber in vasa susceptæ cerevisiæ , ut spumescat , unde flatulenta fit & fermentescens. (*Buttelbier.*)

T H E S I S X V I.

Alia differentia cerevisiarum est :

Imo Ratione climatis , sub quo calidiori nequit bona & durabilis cerevisia parari , hinc regionum illarum incolis vitem potius natura indulsit, (e. g. Hispaniæ , Italiæ.)

2do Ratione loci , ob quem non modo cerevisia inter se , sed & in una subinde urbe differunt , licet una sit præparatio earundem specierum. Fit hinc ut sæpe splendidæ ur-

bes deteriore vicinis opidulis cerevisiam parent.

3tio *Ratione coloris & saporis* quo inter albam seu pallide coloram & inter fuscam seu subruffescentem distinguunt. Prior triticea est ; vel ex hordeo ad aërem siccato , vel utrisque mixtis , parum aut plane non lupulata , substantiæ minus habens , dulcior & plerumque turbida nec durabilis , sed facile acefcens : Posterior clarior , durabilior , plus lupuli & plus substantiæ habet & plus præsidii contra acorem & corruptelam.

4to *Ratione modi* coquendi & fermentandi , alii maltum valde , alii parum germinans eligunt ; alii in tepida , alii in fervente aqua extrahunt ; alii leviter infundunt lupulum , alii coquunt ; alii citius , alii ferius in vasa colligunt : alii in vasa pura , alii in picata. Fermentationem alii celerem alii tardam , alii in apertis vasis , alii in semiclausis instituunt : ubi probe notandum est , fermentationem nimis protractam , cerevisiam vappidam reddere ; nimis cito oppressam , flatu elastico nocere plurimum : nam illi in fermentando halitus , qui arctiori halitu nares feriunt cum vitæ periculo , remanent ex parte in cerevisia , per vires quidem dispersas minus lædentes , at largiori potu inebriantes valde & sensus hebetantes. Illi (halitus) igitur de industria oppressi in ista specie quam designavimus (*Buttelbier*) mo-

tum caloremque gignunt, & in novam vim fermentandi cum vaforum ruptura exfusci-
tantur; dantque cerevisiam gratam & ju-
cunde spumescentem sed valde infalubrem.

T H E S I S XVII.

Enarrabimus aliquot species notatiorum
cerevisiarum, inter quas sunt:

1) *Breihan*, cui nomen est ab autore
Breihan (Hannoveræ anno 1526.) partici-
pat de tritico & hordeo simul (ana) & be-
ni saporis est, male tamen defœcata mora-
tur urinam & dyspnœam parit. Laudari so-
let Halberstadiensis subaromatici saporis.

2) *Brunsvicensis mummia*, hordeacea,
odoris fragrantis, coloris grati, saporis ex
amaro dulcis. Tollius (Batavus) præstan-
tissimam vocat omnium, quas biberit pere-
grinatus: durabilis est & incorrupta, lon-
gissime transfertur, imo suavior inde eva-
dit. Nimius tamen usus caput gravat & oris
siccitatem parit.

3) *Einbecensis*, olim celeberrima (Amste-
lodami adhuc cella Einbecensis nomen gerit)
hordeacea, clara, tenuis, primum subama-
ra, deinde acris & penetrans.

4) *Garlebiensis*, hordeacea, crassa, sua-
vis, flatu discutiens, alvum laxans, vene-
rem excitans. A Meibomio laudatur.

5) *Gustroviensis* (*Gnůsenat*) triticea , crassa , inebrians & spirituosā parte vix vino cedens. (Si calide bibitur.)

6) *Lebigunensis* , sitim extinguit , leni & viscidulo acore vix inebriat , facile per lotium secedit.

7) *Merseburgensis* , pro iis , qui imbecilliores sunt , & viscido laborant , coctionem egregie juvat , nutrit , alvum aperit , excretionem promovet.

8) *Numburgensis* , hordeacea , multi nutrimenti , alvum & urinam bene ducens.

9) *Ratzeburgensis* , (*Rommeldeis*) saporis vinosi , valde inebriantis. (inpr. calide sumta).

10) *Regio-Lothariensis* , (*Königslutter*) (*Duchstein*) triticea , diuretica , arthriticis , podagricis & calculosis salutaris.

11] *Wratislaviensis* , (*Schöpf*) quæ alit multum & confortat , maxime senex ; at quia caput replet & turbida est , multis pro insalubri habetur.

12) *Wettinensis* (*Reiterlin*) diuretica magis , quam nutriens.

13) *Servestana* (*Zerbster*) saporis jucundi , hieme inprimis generosior (ne dicam de aliis , ut *Wurzensibus* , *Eilenburgensibus* &c.)

T H E S I S XVIII.

Cerevisia five calide five frigide pota , si bona est , plus ipso cibo alit ; mala , plus ipso vino & deterius inebriat : bonam dicimus , quæ ex purissimis granis confecta , bene fermentata , modice lupulata , instar vini limpida est , ætatis inter recentem & veterem mediæ , saporis odorisque grati & vinosi , nec nimis acris & irritantis. Si tenuis est virtutis plus diluentis , sitimque restinguentis & diureticæ : si validior , plus alentis & calefacientis. Malam e contrario vocamus e granis vetustis corruptisque paratam , male fermentatam , lupulo vel non , vel nimis imprægnatam , recentem vel vetustam nimis , quarum illa crassior & turbidior , hæc in acidum vergens , qualis colicam , fodam , stranguriam &c. parit & male distribuitur.

S E C T I O III.

D E V I N O.

T H E S I S XIX.

Vinum inter potulenta arte parata antiquissimum , & in maximo honore , si Pythagoræos excipimus , semper habitum ; est succus ex uvis maturis vitis viniferæ ex-

pressus ac fermentatus, continens partes salino oleosas, aquæ miscibiles, & leni mucagine terrestri obvolutas, qui tempestive & moderate sumtus, coctionem egregie juvat, appetitum ciet, alimenta penitus miscet, flatus discutit, calorem auget, vires recreat, spiritus gignit, venerem ciet, animum exhilarat, curas demulcet, somnum parit, senibus agilitatem, eruditis ingenium perspicacius conciliat, inest præterea vis diuretica, renum & mesenterii oppilationes referans, putre compescens, languentis circulationis virtutem intendens, nataeque ab illa fordes coquens & eliminans; ideo frigidis, debilibus, senibus, hydropicis &c. conveniens, & sub legitimo usu naturale cardiacum; velut abusu flagellum cerebri, mors memoriæ, stimulus libidinum, carnificina articulorum appellari solet.

T H E S I S XX.

Vitis vinifera in frigidis regionibus vel non fert uvas vel immaturas; in calidioribus magna uvarum maturitas & dulcedo est. Succus uvarum immature expressus, viridis, acidus, adstringens audit agresta seu omphacium, quo Galli cum aqua & saccharo parant æstiva julapia: ex perfecte maturis uvis seorsim decerptis & caute pressis fit optimum mustum, non æque, si uvæ cum pedunculis & scapis quassant; vilius

adhuc ex totis racemis , prelo pressis cum adhærentibus fordibus. Est & mustum coctum , in quo humidius coctione abigitur : si duæ partes ex tribus coquendo avolant , dicitur sapa ; si dimidium , defrutum ; si pars tertia carenum. Nullum vero mustum, vel vires vini habet , vel sponte in vinum transit. Ars caute & tarde in frigidis locis cellisque & vasis nec oppletis nimis nec occlusis fermentationem dirigit, quæ duo ejiciuntur, scil. primo tartarus, sal vini essentiale , deinde & feces. Æstas sicca ex uvis ita fermentatis dat parum vini & generosi : æstas humida multum vini sed vilioris ac debilioris. Becherus tres vini substantias facit; primam quæ spiritus est, mediam, quæ ipsum vinum , infimam, quæ tartarus, quippe nunquam fermentando plene ejectus. Eminent primum , si vinum cito calefacit & inebriat ; eminent alterum, si nutrit & roborat ; eminent infimum, si alvum laxat , renesque & artus turbat. Vinum secundarium seu Lorum vocant, cujus ortus est ex vinaceis seu recrementis uvarum post pressionem residuis.

T H E S I S   X X I .

Differentia vini pendet : I) *a climate*, sub quo calidiori vina obtinentur , quorum major maturitas & dulcedo digerentis calori

folis debetur ; debilia ad septentrionem reperiuntur.

2) *A Consistentia* , quæ tenuior , dat vina oligophora , (quæ parum spirituum vehunt) imbecilla insipida , quæ nec roborant multum , nec coctionem juvant , nec nutriunt , at facile permeant , sitim extinguunt , lotium pellunt : ubi crassior consistentia , ut in vinis rubris & dulcibus , major vis nutriendi est , at & hærendi diutius & obstruendi.

3) *Ab ætate* , quæ minor , dat dulciora vina , alvum magis moventia , at crudiora & tartaro refertiora ; quæ flatu generant , urinam supprimunt , sensus obtundunt , somnia turbulenta reddunt : vetusta nimis siccant & calefaciunt vehementer , simulque gratiam amittunt.

4) *A splendore & levitate* , qualia vina spirituum abundantia & subtilitate gaudent , bullulasque cum sono in vitro excitant , Frisca olim appellata.

5) *Sapore* , qui austerus copiam tartari & terræ arguit , spirituumque penuriam , unde ægrè permeant hæc vina , (per corpus) morantur in ventre , senescencia tamen pulchre roborant & melius distribuuntur . Acerba plus austeris adstringunt , tarde distribuuntur , excretiones morantur , vitia pectoris augent : acida soluto tartaro abundant , foetida facile gignunt , frigus & flatu pariunt ;

dulcia & pingua grata gustui , sales obvolutos magis continent, & aquæ minus (ut Hispanicum), calefaciunt, nutriunt, asperitatem faucium & pectoris leniunt ; recentiora obstruunt ; generosiora plus acrimoniæ & caloris pariunt, bilisque vitia intendunt.

6) *Ab odore*, qui fragrans & instar aromatis suaveolens lapsas vires reficit. Inodora parum spirituum habent : male odora a pice, resina, vasis vel quacunque corruptione nascuntur.

7) *A colore*, qui limpidus, aquosa vina, excepto canariensi, ruber vim adstringendi, niger vim obstruendi, intense flavus vim calefaciendi notat ; quod fallit in vinis per artem coloratis.

8) *A fermentatione*, sunt vina, quæ vix ferunt fermentationem, nec sine corruptione, ut apparet in multis vinis Italiæ, quæ musta potius cocta, quam vina vocari merentur ; hinc impuriora & infalubriora, nec fermentando defœcata, Itali ipsi vino cotto appellant. Alia non nisi parvam fermentationem ferunt, ut Hispanica & Insulana ; unde in iis dulcedo musti persistit. Tertia classis eorum est, quæ plenam fermentationem sustinent, meliora prioribus, nec tamen nisi in moderatum usum a calidioribus revocanda.

T H E S I S XXII.

Maxime ratione ingredientium considera-
mus primo partem aquosam, deinde spiri-
tuosam; porro oleosam & resinosam; deni-
que tartaream & gummosam. Quas omnes
vario gradu mixtas (partes) vina continent,
& hinc plenius de sua virtute instruunt. No-
tamus:

Imo Vina Insulana (quæ insulis crescunt)
quale est chium, vel in Creta Malvaticum,
saporis dulcis, coloris ex aureo nigri, ex elec-
tis uvis ultra maturitatem in vite relictis:
Analeptica hæc vina sunt (stärken sehr) &
nobilissima, at vinis Hispanicis imo hydro-
melle sæpius corrumpuntur. Carnarienses
insulæ, Palma & Madera dant celebre vi-
num; Itali vino secco appellant (a sicco,
quia uvæ in summa maturitate quasi siccae
sunt): vilius est, quod prope Xeres, His-
pani miscent sub nomine Xeresfereci. Nota-
mus ista vina, imprimis malvaticum abun-
dare spiritu, at & tartaro & parte oleosa &
resinosa, aquæ autem parum præ reliquis
vinis habere.

2do Vina Italica, dulcia & generosa, ut
Florentina rubra & alba, & in Campania
lacryma Christi, coloris rubri, saporis sub-
acris & dulcis. Romæ propinquiora sunt
vina de Albano, (de Oriettò) de monte

Fiascone. Sed vix fermentationem ferunt, quæ spiritus evolvit.

3tio *Vina Hispanica*, pinguiſſima & dulciſſima, at ſemi-fermentata, inter quæ præſtat Alicanticum. Continent vina Hiſpanica plurimum partis tartareæ & oleoſæ, minimum aquæ & ſpirituum, modicum partis oleoſæ & reſinoſæ. Alicantinum tamen, quod craſſum, rubrum, dulce, ſtomachicum, plus habet ſpirituum, nec parum partis oleoſæ & reſinoſæ. Vina Luſitanica admodum calida ſunt.

4to *Gallica*, quæ dulciſſima ſunt in Languedocia & Provincia; fortiſſima in Burgundia & Campania; viliſſima in Picardia. Campana diuretica ſunt & delicati ſaporis, & nullum eſt vinum, quod minus tartari vehit, ſpirituum ſatis, aquam & partem oleoſam modice continet; gratiſſima ſunt Burgundica, tartari & oleoſæ partis parum habent, ſpirituum plus; magis ſpiritu abundat Frontignac, Ermitage plus etiam oleoſæ partis, modicum tartari & aquæ habent. Pontac præ reliquis vinis aquam vehit, plurimum quoque ejus Vin de Grave, utraque vina modice ſpiritus habent, parum tartari & olei. Etiam vulgaria vina Gallica multum ſpiritus habent & aquæ, parum tartari & oleoſæ partis.

5to *Hungarica*, odoris & ſaporis grati aromatici, dulcedo durans eſt, vis diapho-

retica & analeptica; ut, licet copiose bibas, nulli tamen facile languores & dolores capitis sequantur; minoris dignitatis sunt vina Hungariæ inferioris. Præstat omnibus vinum St. Georgii & Tockaviense, hoc multum vehit partis tartareæ etiam oleosæ, resinosæ, mucilaginosæ, modicum spirituosæ, parum aquæ.

6to *Bohemica*, quæ terrestria & calcaria, nec ætatem ferunt. (Ben Neuburg.)

7mo *Germanica*, inter quæ numeramus:

a) *Alsatica*, sulphurea & capiti infesta.

b) *Austriaca*, tartaro quoque fortiori & spiritu plena, ceterum non insuavia.

c) *Franconica*, acida ut plurimum & subaustera, tartaro & sulphure referta. Præstat Würzburgense & Klingenbergense.

d) *Helvetica*, satis spirituosæ.

e) *Moselana*, aquosa diuretica, salubria arthriticis & calculosis, sed non sint ultra annum.

f) *Neccarensia*, quæ cito ætate vappescunt.

g) *Palatina*, ad strata montana vulgo Bergstraß.

h) *Rhenana*, quæ ceteris sine dubio præstant imprimis vetustiora & generosiora, habent parum tartareæ partis & oleosæ resinosæ. Dantur & rubella (rheinische Bleicher.)

i) *Thuringica*, acerba magis & tartarea.
Numburgensia austera & valde turbida :
Misnensia meliora.

k) *Tyrolica*, grata fatis, sed non durabilia.

T H E S I S XXIII.

Artificia vinum tractandi nunc bona sunt, saltem ferenda, nunc mala & noxia. Priora sunt, dum turbida vina clarificant, acorem temperant (creta,) saporem vini Mosellani conciliant (per flores sambuci) corruptionem emendant (per spiritum vini) vel colorare solent (saccharo.) Posteriora sunt, Lithargyrio, marcasita, imo Mercurio sublimato, vel ipso arsenico infecta. Lithargyriata vina rigores, spasmos, tabem pariunt. Cognoscitur Lithargyrii mixtio præcipitatione per extractionem auripigmenti cum calce viva. Vinum sine saturno servat colorem, illo addito, majorem fuscedinem vel nigredinem acquirit. Vinum rhenanum arsenicatum prodit solutio saturni in aqua-forti; Mercurio sublimato infectum manifestat spiritus salis ammoniacus.

T H E S I S XXIV.

Ad multos usus & culinares & medicos vinum impenditur; ibi vina Enulata, Absinthiaca, emetica, aromatisata, Hippocratica, cerasata; hic Essentias, tincturas, Ele-

ctuaria , Extracta , Balsamos , syrupos ingreditur. Sunt in officinis aquæ vinosæ simplices, ut Cinnamomi, Zedoariæ, Melissæ, liliorum convalliorum, Menthæ, corticum aurantium, Citri; vel vinosæ compositæ, ut carminativæ, apoplecticæ, hystericæ &c.

T H E S I S   X X V.

Græcis pro more elegantiorum hominum habitus est, nunquam vinum sine aqua bibere: Barbaris & Scythis tribuebant meracius (i. e. sine aqua) bibere. Apud Athenæum Amphitryoni ab ipso Baccho traditus mos est, vinum cum aqua miscendi (Romani, potum postulantes, hac voce utebantur, misce.) Hinc & in communi templo altera ara posita est Baccho, altera Nymphis. Ad accuratius determinandum hunc miscendi usum, respicere oportet, ægri bibant an sani, juvenes an senes, frigidi debilesque an fortes & calidi? Nec minus æstimare fas est gradum vini nunc generosioris, nunc infirmioris, nunc tempus vel æstivum vel hiemale, nunc ipsam regionis indolem. Inde discimus, dimidiumne aquæ vino adjicere fas sit, an docente Hesiodo, tres aquæ partes infundere uni parti vini, an interdum præstet meracius bibere? Judice Hippocrate, æstate dilutius, hieme meracius bibendum est. Et pulchre apud

Homerum Achilles Phœnici & Vlyssi feni-
bus meracius infundere jubet. Vina nostra
oligophora, ut Rhenanum & Moselanum,
vix patiuntur se dilui.

T H E S I S XXVI.

Omne vinum copia nocet ob vim cale-
faciendi, liquida dissipandi, solida rigefacien-
di, caput petendi, nervis tremores & con-
tracturas inducendi, feniumque accelerandi,
maxime arthriticis, nephriticis, epilepticis
aliisque quibus biliosa est temperies, orgas-
mus humorum, ulcerosum corpus, capitis
gravitas & similia.

T H E S I S XXVII.

Bonum & salubre vinum est, bene fer-
mentatum, ætatis inter recentem & veterem,
consistentiæ inter crassum & tenue mediæ,
pellucidum, frigidum, strepens ac saliens,
(calidum cito fit vappidum) odore fragrans,
sapore gratum, renes cito permeans, noctu
levem sudorem ciens, altero die alvum aper-
tam tenens, & nec dolores capitis, nec
languores relinquens. Infalubre vinum est
ex uvis acerbis natum, vel male fermenta-
tum, vel alia ratione corruptum, turbi-
dum, vappidum, rancidum, nec saporis
nec odoris grati.

T H E S I S XXVIII.

Congeneres potus vinosi sunt plurimi, ita alii ex radicibus Brytum parant, Boeones ex milio & oryza Parabium, Thraces vinum ex frugibus varii generis. Nos notamus præsertim:

1mo *Vinum Palmeum* (*Palm-Wein*) sua-
ve & nimios fluxus sistens, maxime eorum,
qui sanguinem exscreant: At ceterum capi-
ti infestum. Bibunt nempe ex ramis incisis
destillantem liquorem, & quia triduo sum-
mum acorem contrahit, coquendo, defe-
candoque durabiliorem reddunt.

2do *Sidram*, seu vinum ex pomis pirisque
suave at flatulentum & facile acefcens, ex
acidis fructibus calidæ ex dulcibus frigidæ
regiones parant, lege fermentationis, quam
expressus succus subire debet.

3tio *Cyceonem*, seu potum varie mistum,
ex vino, melle, polenta, aqua, imo caseo
& modico oleo: Cinnum romani appellant,
(unde verbum concinnare ortum:) Et ex
novem speciebus *Dodram* vocabant. (jus,
aqua, mel, vinum, panis, piper, herba,
oleum, fal.)

4to *Aquas vite*, ubi vini spirituosâ pars
destillata concentratior, in minori vehiculo
aqueo, vim habet, modico usu, coctionem
juvandi, flatus discutiendi, & hieme inpri-
mis peregrinantibus convenit. Verum lon-

ge major noxa ex abusu timenda est, dum siccant illi potus, sitim inducunt, bilem acuunt, cruda propellunt, solida stringunt, liquida coagulant, & infinita sæpe mala pariunt: Quo pertinet Anglorum Punsch. Omittimus hic illas summæ varietatis aquas vitæ.

§to *Mulsum*, seu miscelam vini & mellis subinde cum aromate; potum certe probum & salubrem, at si ex musto fit, flatulentum & stomacho adversum. Pertinent huc *Metones* quæ ex iisdem coquuntur, fermentescunt, & despumantur; ita se habent *Metohelenites* pectoralis, *zedoarites* stomachicus, *Caryophyllites*, denique *aromatites*; ita habemus *hydromel passulatum* atque alia hujus generis multa.

T H E S I S XXIX.

Omnes dictæ potiones vel frigide adhibentur vel calide: Frigidas olim parabant suspendendo aquam aut vinum in puteo, vel ante fenestras, aëri nocturno exponendo; aut quod pejus, nivem aut glaciem miscendo; aut quos alios refrigerandi modos luxus invenit. Salubrius Nero aquam decoctam & suo vase exceptam immittere in nives docuit: Hodie etiam nitro diluto, probe mixto & agitato, refrigerant; Qualis potus frigidus inprimis in glacie vel nive paratus, licet nimio & intempestivo usu ma-

xime noceat otiosis & debilibus, vel prius excalefactis; imo teste Galeno, crescente ætate articulos nervosque & viscera multis imbecillitatibus affligat, adeoque in prima & ultima ætate ob infirmitatem caloris & virium recte dissuadeatur, calidos tamen (scilicet per se) laboribus exercitatos & in vegetiori ætate constitutos optime juvat, & ab assuetis in senio, imo aliquando in febribus continuari potest.

S E C T I O   I V.

D E   P O T U L E N T I S   C A L I D I S.

T H E S I S   X X X.

Potus calidus; quem præter hominem nullum animal appetere, adeoque naturalem non esse, Plinius ait. Sine dubio ab imbecillis, quos frigidior offendit, valetudinis causa primum excogitatus; Deinde luxui servit in publicis cauponis apud Romanos & Græcos, quod de aqua imprimis intelligendum est. Julius Pollux disputat contra eos, qui, veteres calidam bibisse, putant; & Japponios constat ferventem bene aquam perpetuo potare. Certe mollit calidus potus, eluit, discutit, flatus provocat, coctionem juvat, dolores mitigat, mucum ducit screa-

tus promovet, excretiones auget, & in angore ventriculi, vitiis renum, thoracis & intestinorum prodest. Usus calidæ mire laudat Ætius, & Hippocrates febricitantibus exhibet. Immoderato tamen usu virtutem stomachi solvi jam Avicenna statuit. De usu vini calidi speciatim egregias observationes & curationes exhibet Joh. Baptista Davini apud Valisnieri.

T H E S I S XXXI.

Inter potiones calidas usitatiores primum locum obtinet *Infusum Theæ* cum luxu seculi invecum.

Thea est frutex a Breynio & Kæmpfer optime descriptus, sub nullo alio cœlo efflorescens quam Chinensium, nisi Japonenses addamus, vel etiam Siamenses, a quibus tamen eam non accipimus, (unice a Clinensibus.) Errarunt Pauli, qui Myrtum Brabanticam, Labat qui caprarium, alii qui Botryn Mexicanam vocant. Habet vero hic frutex folia cerasi, flores rosæ sylvestris, fructum unicoccum, bicoccum ut plurimum tricoccum, non vero flores sed sola sola inde colliguntur; & hæc quidem optima sub initium mensis Martii, bonitate proxima sub initium Aprilis deteriora sub initium Maji, & sub hujus finem deterrima: Ubi iterum notandum, in quavis collectione

seorsim decerpi, quæ in vertice sedent, minora quidem at optima; seorsim, quæ proxime sita sunt; iterum seorsim inferiora & tandem infima, quæ maxima quidem sunt at vilissima; idque omne fit sub auspiciis magistratus, nec quicquam ad nos de prima collectione venit, raro de secunda, ut plurimum de tertia. Decerpta Chineses magno furnorum, instrumentorum fervorumque ministerio provide siccant: Japonenses præcipitantius, qui hinc siccata in pulverem minuunt, huncque simul cum aqua infusa imbibunt. Necessaria vero est exsiccatio, quia vim noxiam & stupefacientem recentis germinis dissipat, præservatque a corruptione, & præterea favet complicationi ad transmittendum aptiori. Tres apud nos species maxime circumferuntur.

Imo *Thea imperialis*, folio amplo laxo. (Tea king.)

2do *Thea viridis*, oblongo folio. (Tea Hyson.)

3tia *Thea viridis*, folio minori (Tea singlo.) hæc vilissima uti prima pretiosissima.

At *Thea Boe*, quam circumferunt, habetur pro specie adulterata vilioris *Theæ viridis*, quæ nigredinem a Marte, odorem a rosis, tincturam fuscā ab extracto quodam accepit, impar pretio & viribus. Inter fortes meliores sunt maxime *Thea Becco*, *Thea Congo*, *Thea Chaucum*. Ut de ipsa vir-

tute Theæ dicamus, quam nimis extollunt Bontekoe, Waldschmidt, Koenig; nimis extenuat Pauli &c. &c. Agnoscimus cum Kæmpfero nullum infusum minus gravare ventriculum, nullum æque permeare, sopitosque spiritus excitare, igitur sub moderato usu laudamus tanquam repurgans defecans sanguinis, deobstruens viscerum, referans excretoriorum, eliminans acrium, magnum denique remedium in torpore appetitus, saburra biliosa, calculo, podagra, convulsionibus, somnolentia, ebrietate, febribus &c. Ex testimonio Japonensium nocet in ophthalmia & colica. Certum est ejus abusum creare Atoniam, maxime ventriculi & intestinorum, Diabetem, inflationem abdominis, colicam, imo judice Wedelio, impotentiam virilem, qui tamen effectus magis sunt ipsius aquæ calidæ, cui a Thea tantum accedit vis levis adstringens & tonica, cum odore & sapore grato & aromatico; nec male saccharum additur vel a quibusdam cortex cinnamomi, citri, semen anisi stellati, Lignum sassafras & liquiritiæ, vel similia tonica, imo & lac nutriendi scopo. Si unciam Theæ viridis primum aqua extrahis, deinde spiritu rectificato; aquosum extractum habet drachmas 4. & scrupulos 2, spirituosum scrupulum 1. Si vero spiritu primum deinde aqua extrahis, spirituosum extracti erit drachmarum 3 & quod aquo-

sum scrupuli 4, ita ut fex residuus sit drachmarum 3 & medii scrupuli: Ergo prævalet vis menstrui aquosi, prævalent partes mucilaginosæ, quas aqua extrahit, pauciores sunt resinosæ, quæ dant virorem, vimque adstringendi; oleum vix deprehenditur, nec quicquam falis, quod tamen omnes fere auctores clamant alcalinum esse; nihil horum separari potest. Sunt, qui pro Thea indigenas plantas commendant, cum Hoffmanno Veronicam, cum Gohlio Teucrium, cum Gottfredo Thomasio folia viridia rosarum, cum aliis Melissam, Salviam, Betonicam, Millefolium, Chamæpityn &c. at ille luxus, qui prævaluit in præscriptionibus Theiformibus, nihil adhuc detraxit laudibus ipsius Theæ. Jesuitarum Thee romanum & Botrys Ambrosioides Mexicana, & facile per culturam in nostris hortis germinat. (Nunquam Thea Chinensium crescit in nostris hortis.)

T H E S I S XXXII.

Altero loco inter infusa calida est *Infusum Caffee*. *Caffee* est fructus arboris in felici Arabia nascentis ad altitudinem 20 vel 40 pedum, virentis semper & fructus exhibentis vere, æstate & hieme. Hæc arbor veteribus non incognita jam Rhafi Bunca vocata est, Clusio Buna, Alpino Bon, Rauwolfio Buncho, est Jasminum Arabicum, castaneæ

vel lauri folio , flore albo odoratissimo , fructu rubro ad formam cerasi oblongi , pellicula non carne tecti. Hos siccant ad solem , ligneis machinis agitant & excutiant pelliculas instar paleæ , liberantque nucleos in binas partes dissilientes , quæ seorsim in terram insertæ , fallunt spem vegetationis , ad quam recens & integer pelliculaque tectus fructus requiritur. Ex siccatis ita fructibus & deinde ustulatis paratum suave infusum Turcæ Coave vocant ; nos ad similitudinem aliquam coffee. Sed ex ipsis ustulatis pelliculis Arabes præstantissimum infusum parant , quod sultanicum appellant. In medio elapsi seculi 1650 per Europam innotuit infusum nostrum ope mercatorum ex oriente venientium , cumque arrideret potus , tabernas Parisiis & Londini instruendum. Nostrates rem prosecuti ex consilio Witsii consulis Amstelodamensis ipsas arbores in Javam deinde & Europam transtulerunt , uti Angli in Surinam. Hinc tres præcipue species cito innotuerunt.

Imo *Coffee Arabicum* seu Levanticum , constans parvis & obscure flavescens seminibus.

2do *Javanicum* ex India orientali , constans magnis & pallide flavescens :

3tio *Surinamum* , ex India occidentali , constans modicæ magnitudinis & viridescens coloris seminibus.

Generatim laudamus femina rite siccata & a scoriis repurgata, jucundi odoris post ustulationem ad virorem, qui recentis fructus indicium est, vergentia, graviuscula, haud aquæ innatantia, nec facile rancescentia. Penitius examen crudi Coffee probat, ultra dimidium esse partium terrestrium, quas nec aqua nec spiritus vini extrahit, deinde dimidium residui constare partibus gummoso mucilaginosi. Quarta circiter pars, quæ jam restat, plusculum continet partium resinifarum, aliquid aquæ, paucum & vix demonstrabile sal & oleum. Quodsi uncias 2 crudi Coffee extrahis primum aqua, deinde spiritu vini, prius extractum dat drachmas 5, posterius gr. 26: Si primum spiritu vini, deinde aqua extrahis, prius extractum habet drachmas $3\frac{1}{2}$ alterum drachmas 2, & sic utrinque residuum est drachmæ $10\frac{1}{2}$. Per distillationem ex lb. 1 obtinemus uncias 6 circiter distillati phlegmatici, paulo plus spissi olei & minus capitis mortui, ex quo tamen salis fixi drachmæ 3 eliciuntur. Cum tamen consilio Andry ex crudo Coffee infusum parandi, auscultet hodie nemo. Præstat intueri genium ustulati Coffee: Quarta pars ustulando exhalat ad maximam partem aquosam, cui aliquid accedit ab initio ejus acidi postea oleosi tenuis empyreumatici, suavis odoris. Ipsum ustulatum Coffee, si primum aqua, deinde spi-

ritu vini extrahis (scilicet lb. i.) obtines ibi uncias 7, drachmas 2, & scrupulos 2 hic drachmas 5: Si primum spiritu vini, deinde aqua extrahis, ibi accipies uncias 4 & scrupulos 4 hic uncias 4 utrinque residuum fere æquale erit ad uncias 8. Extracta spirituosæ sunt insuavia & nauseosa, aquosa vero grata & subamaricantia. Igitur infusum abundat gummosis partibus, pauxillum se miscet subtilis olei, omnia penetrantis & facile exhalantis. His si lac & saccharum additur grata mistura emergit nec insalubris, si ustulatio moderate facta in vasis tectis, & extractio per justum cum affusa aqua caloris gradum. Lemery ventriculum roborari, coctionem juvari, viscida & cruda attenuari, cephalalgiam sanari, animum exhilarari, memoriam acui existimat hoc infuso (ebrietatem compesci:) Nec tamen damna ex abusu diffimulat, quæ in eo consistunt, ut obstruat viscera, anxietates, palpitationes, artuum tremores pariat, idque imprimis, si ab otiosis & in loco frigido bibitur. Simon Pauli etiam eo nomine improbat, quod viros credit elumbare. Cheynæus imprimis laudat in ventriculo humido & pituitoso ob vim absorbentem acida & siccantem. Quæ hodie ex rationibus maxime œconomicis substituuntur ustulatæ ex variis frugibus maxime secali parem laudem vix inveniunt.

T H E S I S   X X X I I I .

Gratus præterea palato nec insalubris est potus calidus *succolata*, qui maxime ex nucleis cacao paratur, ab arbore Indiæ occidentalis, quam Avellanam Mexicanam, vulgo cacaotel vocant. Hi nuclei ad formam & magnitudinem ac vires amygdalarum accedunt, & magno numero involucris corticosis, duris, rugosis, fuscis & oblongis includuntur, substantiæ blandæ & oleosæ, saporis pinguiusculi & subamari, odoris nullius. Eligere oportet paryos, integros, ponderosos, pingues, fuscos, vel nigricantes, sapidos & caute asservatos: Negligere magnos nimis ac vetustos, vel etiam mucidos & cariosos. Ex illis siccatis probe ac tostis addito saccharo & aromatibus, massa paratur saturate rubra, in tabellas plerumque quadratas vel oblongas redacta. Americani Cacao Achiotam piper & anisum jungunt, quæ nobis mixtura acris nimis videretur, velut nostra illis insipida. Europæis in more est, præter saccharum & cinnamomum addere filiquas aliquot Vanillæ, odoris suavis, saporis acris & succum inspissatum Achiotæ ex granis rubris filiquarum rotundarum arboris orleanæ & in globulos & placentas formatum. Integrum aliis est addito pauxillo Moschi, Ambraë, caryophyllorum & aquæ Naphæ, majorem suaveolen-

tiam conciliare, quam non omnes impune ferunt. Patet vero ex dictis virtutem medicam potus nostri partim ex nucleis ipsis Cacao, partim ex additis aromatibus & fragrantibus speciebus, partim ex menstruo, quo paratur, nempe aqua lacte vel vino determinandam esse. Ratione fructuum cacao vis magna inest nutriens & demulcens, calidis & emaciatis opportuna, restaurans vires cum constantia, somnum placidum restituens, tussim compescens, exhaustos a labore recreans, maxime si cum saccharo lacte & vitello ovi paratur. Nocet autem copia ob difficilem distributionem & vim obstruendi, quæ abundantiae partium glutinosarum debetur. Metuenda otiosis, obesis, leucophlegmaticis, languidis, calculosis & ad quamcunque obstructionem proclivioribus, contra quæ ipsa mala accessit usus aromatum, & subinde præparatio cum ipso vino, ex quibus omnibus vis major cardiaca, stomachica, aphrodisiaca, carminativa pendet, cum magna eorum utilitate, qui loqui multum, longe peregrinari, vel graves labores subire volunt. Caveant tamen adjecta nimis acria biliosi, epileptici, maxime suaveolentia, qui nervosi systematis vitio laborant.

T H E S I S X X X I V,

Fumus Tabaci, quamvis ad calidos potus improprie referatur, quia tamen ætatis nostræ fere delictum est, quippe quæ fumo non minus suaviter quam potu pascitur. Volumus hic omittere Tabacum quod Barbari Petum vocant, ab Insula Americana Tabago nomen habet; herba nicotiana a primo patrono suo Nicoto audit (anno 1559. innotuit.) Camerario Consolida Indica; Dodonæo Hyosciamum Peruvianum vocatur. Folia habet numerosa, oblonga, succulenta, hirsuta, fibris & venis fere orba; radicem crassam, multifidam, lignosam, intus croceam & amaram; Flores in summo ramo numerosos, luteos, monopetalos, infundibuliformes, quorum pistillus in fructum abit, qui minuta recondit semina. Analysis chemica partes sulphureas & mucilaginosas, præterea acres salinas detegit, illas narcoticas, soporosas, mulcentes, (ut in odontalgia apparet) has vero partim irritantes ad lymphæ secessum, vomitum, & ejectiones alvinae, partim aperientes & abstergentes; hinc interne in asthmate humido, externe in ulceribus, scabie & œdematibus pedum usus non contemnendi. Generatim notamus, prudentiores hac herba modice uti, cujus vis medica ipsa consuetudine infringitur, prorsus autem merito abstinere sicciore,

ne plus ficcentur, biliosos, ne pituita, quæ frenum bilis est, exhausta augeat morbos bilis; pueros, quorum ætati naturalis & utilis humiditas non est temere furripienda; & gravidas denique, quibus vel sternutatio vel vomitus facile abortum pariunt. Tres præcipue species sunt Nicotianæ 1) Major latifolia, 2) Major angustifolia, 3) Minor seu Hyosciamus luteus: optima species (quæ vulgo Canaster vocatur) uncia 1 dat extracti aquosi primi drachmas $4\frac{1}{2}$; spirituosus secundi drachmas $\frac{1}{2}$ residui drachmam 3; vice versa spirituosus primi drachma $1\frac{1}{2}$, aquosi secundi drachma $3\frac{1}{2}$. Extracta spiritiosa sunt fortiora & viridia, & habent in partibus resinosis vim narcoticam & stupefacientem: Extracta aquosa sunt ex flavo fusca & amara; & in partibus gummosis vim habent medicam optimam anodynam, utilem in asthma; Liquida destillata sunt inodora & insipida. Distinguimus vero maxime in pulverem Tabaci ut errhinum & fumum, qui inter apophlegmatismos pertinet. Pulvis vel solus vel gratis odoribus stipatus, prodest pituituosis & catarrhosis, a quibus interdum fumitur, mane præsertim ex cavernulis narium collectum mucum expurgat, torpentes spiritus excitat, tetros aëris halitus arcet. At abusus ficcat nimis, membranas nervi olfactorii indurat, imo olfactu privat, ophthalmiam exacerbat, memoriam debilitat;

pueris ob teneros nervos minatur convulsiones & tenerioribus omnibus facile hæmorrhagiam narium, hæmoptysin & phthisin, gravidis abortum, vertigine idiopathica affectis apoplexiam minatur: Nullis vero plus nocet quam siccis & biliosis, quibus interdum coecitatem imo ipsam mortem peperit. Fumus, quo hodie adhuc multi delectantur, suas habet virtutes, ubi pituita morborum radix est. Hanc enim fundit & excretioni per sputa & alias vias aptam reddit, glandulas imprimis maxillares emungit, & in morbis frigidis, sanguine viscido, catarthis, doloribus capitis, oculorum, dentium ab abundante sero, salubriter, modo modice fiat, usurpari potest. Helvetius ut prophylacticum in Apoplexia serosa laudat: Diemerbroeck in morbis contagiosis commendat: Nenterus in majori fame; Sydenham in doloribus colicis forma enematis; Dolæus suadet obesibus, Simon Pauli hystericeis, alii contra tineas, cimices & curculiones, ulcera tibiæ, furditatem ab excessu humidi extollunt. At abusus maxime in debilitate nervorum & inopia humidi, & excessu caloris lædit vehementer, sitim & famem exstinguit, stuporem & somnolentiam inducit, vim ingenii & memoriæ retundit, jacturam dentium parit, imo aliquando Apoplexiam gignit, venerem tardat, lympham nutritiam rapit, adeoque li-

quidum coctioni necessarium. Ceterum ,
 uti, magna est specierum differentia , dum
 hodie in India orientali & occidentali, imo
 in nostris agris hæc herba colitur; ita dicti
 effectus tum noxii tum salutare magis aut
 minus se exferunt; ubi simul notandum as-
 suetos non esse ab ejus usu severius revo-
 candos. Officinæ habent Syrupum , asth-
 maticis ex pituita utilem , & oleum infusum,
 tumores discutiens & membra paralytica fo-
 vens.

T H E S I S   X X X V.

Subjicimus regulas diæteticas in usu po-
 tulentorum : Generatim notamus , potum
 parciolem parere immeabilitatem & acrimo-
 niam humorum , quippe ad quam illi ultro
 tendunt sub motu , nisi perpetuo accedit
 quod diluit & demulcet : Porro lædere be-
 neficia secretionum & excretionum , febres
 accendere , & siccis calidisque inprimis no-
 cere. Potus justo copiosior fibras ventriculi
 flaccidas , menstruum iners reddit cum mora
 digestionis & corruptela ingestorum , mox
 similem visceribus flacciditatem inducit, vim
 internæ coctionis labefactat, circulationem
 tardat, corpus ad Cachexiam & hydropem
 disponit. Quod si ille potus copiosior ex
 fermentatis sit, inebriat, nervorum tremo-
 res & imbecillitates parit , & post noctur-
 nas inquietudines postero die halitus crudi-

tatum cum nausea & vomitu, torpores & cephalalgias relinquit. Qui nequit effugere necessitatem bibendi, monendus est, ut in initio epulorum parum bibat, ascendat sensim, non incalescat sermonum conflictu, corpus etiam præparet usu amygdalarum amararum, olivarum immaturarum, brassica & aliis oleribus.

T H E S I S XXXVI.

Sumatur potulentorum duplo plus quam esculentorum: si de die sumantur esculentorum lb. $1\frac{1}{2}$, potulenta lb. 3 non facile excedant: tantum sumatur cerevisiæ tenuis & bene defœcatæ vel lb. I vini cum binis libris aquæ, plus bibat, qui assa edit, quam qui elixa, plus post carnes & farinosa & maxime duriora, quam post acida pinguis & flatulenta. Pingues & ad motum ignavi, quantum fieri potest abstineant a potu cujuscunque generis, inprimis valentioris, nihil inquit Cheynæus vitæ eorum conservandæ vel protrahendæ efficacius est quam pertinax ab omni potu abstinencia, maxime obesi hydropi & lethargo sunt obnoxii ex copia humidi. Hinc nihil magis sanat illos morbos, quam restrictio potus.

T H E S I S XXXVII.

Nihil nocentius est ventriculo cibis onusto quam copia vini, licet illam juvare coctio-

nem existiment ; nec enim facilius ipsum vinum digeritur , quam illi (scil. cibi) digeruntur. Duplo plus digeres sub usu aquæ vel cerevisiæ tenuis ; aqua enim convenit omnibus ingestis , vinum indurat multa ; aqua eluit & mitigat acria & salina , vinum exasperat ; languidius esuriunt & lentius coquunt , quibus in cœna vinum in perpetuo usu est , qui mox ipsi sentient , substituta aqua plus esurire & melius coquere. Non spiritu nobis opus est tam fugaci , ut in vino , plus alit & plus spirituum gignit pauxillum carnis bene digestæ , quam decuplum liquidi spirituosi. Felix qui ante virilem ætatem vel non vel parcissime vinum bibit , cui sensus diu manent integri & cupidines moderatæ. Plus etiam nocet potio spirituosorum , quæ aquas vitæ nominant , inprimis nautica illa potio vini vicaria ex spiritu vini & succo immaturorum & agrestium limoniorum cum saccharo & aqua sub nomine Punsch coalescens. Hærent ignea illa & urunt , nec tota avolant & aqua eluuntur. Nihil enim tenacius ignem retinet , quam subtile oleum cum sale solidiori. Succum illi acidi immaturi acri halitu laceffunt , nec fortioris acriorisque cerevisiæ iusta laus est. Illam Nottinghamensium in Anglia minus ferri ait Cheynæus (optimus in Anglia scriptor diæteticus) quam porcinas carnes

pifis incoctas , adeo illam inftar visci lentam, tenax quasi emplastrum præbere.

T H E S I S XXXVIII.

Potum noli cibo præmittere , imo orientem sitim paulatim cohibe , ne torpeat ventriculi officium. Haustus ipse neque herculeus sit, neque parvis & crebris forbitiunculis absolvatur ; ille (herculeus haustus) parit flatus & fluctuationes & omnem digestionem turbat, hic , nisi aquosus sit , cito inebriat.

T H E S I S XXXIX.

Potus frigidus vitetur post exercitium corporis incalescentis , quia vasa , prægresso calore , expansa subito constringit , & statim sæpe inflammatoriam gignit ; vel si fumisti, statim corpus movere perge , & blandis diaphoreticis , calidisque herbarum infusis errorem corrige.

T H E S I S XL.

Potus matutinus, meridianus, nocturnus extra cibi societatem sumtus , sanis & bene moratis nunquam , nisi ex longo consuetudinum errore convenit. Tarde coquentibus concedi meridianus potus potest. Mane indulgemus potulenta calida , ut infusa theæ & aliarum herbarum. Ubivis notandum est, ventriculum solis fluidis plus gra-

vari, quam iisdem cum cibo solidiori permixtis.

T H E S I S X L I.

Inter pocula potui destinata præstant vitrea, quæ & puriora & frigidiuscula gratiam saporis melius conservant. Fictilia ex terra palustri, putri de mineris interdum participante, confecta, similem laudem non merentur. Metallica, si argentea & aurea excipis, aliquid æruginosi sæpius potui miscent, unde gravia symptomata nata, (e. g. vomitus, spasmi). Ligna rusticis relinquimus, quorum rara est mundities. Quicquid vero poculorum est, nec politum satis nec tutum videtur, cœnantes ex uno poculo potare omnes.

C A P U T' I I I.

D E

E X C R E T I S E T R E T E N T I S.

T H E S I S I.

Si primum est sanitatis fulcrum bona alimonia, alterum est non minoris momenti, ab impuris, noxiis, superfluis perpetuo re-

purgari , fit utrumque sub iisdem interni motus beneficiis , quibus partim assumpta coquantur & assimilantur , ut nutriant corpus , & in dispendiis suis reficiant , partim corrupta , effœta , attrita , opportune semper & antequam lædere incipiunt , eliminentur. Patet quanta attentione digna sit excretorum & retentorum doctrina , ne vel in corpore subsistat , quod salubriter ejicitur , vel intempestive ejiciatur , quod subsistere diutius in usum & ministerium corporis debeat. Imo videas imbecillius sæpe valere , qui aëris , alimentorum , motus , somni , aliorumque , quæ ad valetudinis tutelam pertinent , curam satis sollicitam habent : alios minus circa hæc scrupulosos firmiter valetudine frui ; id nempe maxime ab excretis pendet , sine quibus , sollicita licet priorum legum observantia , ad stabilem sanitatem haud sufficit , imo sub quibus integris (excretis scilicet) legum illarum neglectus non raro noxæ expers est. Quid enim damni erit , si illa , quæ per diætæ errorem in sinu corporis mala germinant , sub vigore excretionum cito exulant ? Metuendum parum est , si cito eliminatur , quicquid operam coctionis , secretionis & nutritionis a natura impensam turbat.

T H E S I S II.

Excreta primæ coctionis sunt fæces alvinæ, secundæ lotium, tertiæ materia sudoris & perspirationis. Prima excretio crassa & fœculenta ex subactis cibis residua eliminat; nihil enim assumitur, quod sine fæce & scoriis sit, quod non in se contineat, quæ inepta verti in chylum, excludi ex corpore debeant: altera excretio evoluta sensim per motum vitalem salia & olea massæ sanguinæ, quæ rodere acri stimulo ac placidas circuitus leges turbare incipiunt, sub aquoso vehiculo per renes opportune evehit: tertia excretio fit per cutem innumeris poris tubulisque perviam, tanquam universalis corporis emunctorium, quod minimorum vasorum fluidorumque subtiliora ac nocentiora vitia & ramenta ac tenuissimæ corruptelæ stimulos expellit. Hæ regiæ vocantur naturæ viæ, per quas, quicquid corrupti emergit, provide exturbat. Harum viarum quo plures laborant & nobiliores, eo graviores instant morbi, inprimis febres, quæ plerumque ab excretionibus vario gradu suppressis oriuntur, & vix nisi institutis illis cedunt. Sunt & aliæ viæ per sputa, hæmorrhagias, nata ultro ulcera &c. Sanis tamen non æque naturales & optabiles. Male sibi consulunt, qui excretorios naturæ stimulos ipsi interdum cohibent, &

formæ ac munditiei studio nunc sudores sub axillis aliisque locis largius & cum foetore manantes reprimunt ; nunc rubentis faciei maculis per repellentia incaute medentur , unde dum externæ elegantix litatur , squa- lores ad interiora redundant.

T H E S I S III.

Alvina excretio , quæ primas vias a cor- ruptela & immunditie liberat , & segregat ab assumtis (cibus) quod corpori conciliari nequit , primum considerata in suo bene- ficio est. Bene est , si venter quotidie au- scultat , quem , qui natura apertum habent , haud facile morbis corripit judicat Leonhar- dus Fuchsius , qui non habent , eos capite plerumque laborare , dyspnœa , ructibus , flatibus , spasmis , languoribus membrorum , maxime timere ventrem & circulationem per pressa abdominis viscera lædi existimat. Si forte sunt , qui alvum diu obstructam impune tulerint , hi plerumque illam impu- nitatem , quam tamen perennem sperare non possunt , alterius excretionis crescenti vigori debent , quo , qui carent , a salubri instituto definitis temporibus , mane & vesperi alvi officium requirendi haud temere recedant , etiam sine stimuli sensu tempora illa fervent , & quocunque successu hanc excretionem , donec adsuescant , moliantur : si frustra , tunc aliquamdiu a cibo sicciori

& craſſiori abſtineant , nec niſi mollia & lubricantia cum leni ſtimulo ingerant ; vel ſi etiam ſic nihil proficiunt , ad levia ſubinde purgantia , quæ ſine turbis agunt , ut ſalia digeſtiva , aperitiva , mannam , cremorem tartari confugiant. Incipientibus morbis movere alvum jubet Hippocrates videntibus quieſcere. Sane qui temperanter edunt & carnis modicum , haud facile illo quotidianæ excretionis alvinæ beneficio carent : neque vero hi metuant , ſi aliquando alternis tantum diebus aut ſerius egerunt ; nam qui temperanter edunt , parum etiam fœculenti colligunt , & ſæpe indicium eſt læſæ temperantiæ plus juſto egerere ex ſtimulo corruptelæ ingeſtorum , unde morbi longi & nervini ſenſim oriuntur.

T H E S I S IV.

Quicquid alvo ſecedit nec liquidum nec durum nimis ſit , ſed mediæ , mollis & figuratæ conſiſtentiae , molis multæ , ponderis pauci , vix trientem libræ de die excedentis. Keilius uncias 5 communiter, Sanctorius uncias 6 per diem hac via ſecedere ſtatuunt. Miratur circa hæc Noguez , Keilium minus pondus notare , cum in frigidiore regione major ſit excretio alvina. At patet discriminis ratio , ſi verum eſt , quod Dodartus ſcribit , experimenta Sanctorii in voracioribus facta eſſe. Quibus per alvum

dura & sicca exeunt, his puta vel magnos labores, vel generosos potus, vel jejunia, vel etiam rationem motus peristaltici ansam dedisse; unde chylosa ob longam assumptorum circa lactea moram plenius emunguntur, & parcius est ac siccius quicquid ad alvum descendit. Iis contra exeunt tenuia & copiosa, qui largiter & ultra vires coctionis ingerunt, unde cruda sub stimulo corruptionis velocius dejiciuntur. Hos sua intemperantia citius emaciat, quam alios victus parcissimus. Non obscure docet alvus, quantum & qualem cibum aliquis sumserit, viribus coctionis auscultantem an rebellem; quicquid crudi est irritat sub languente coctione, nunquam alit; qui fibras habent flaccidas & serofos humores, illi etiam sub copia cibi consumuntur; hinc imbecillis nil datur quam lac, ova, tenuia juscula, teneræ carnes, mollia pulmenta, neque id quidem nisi sub fame & moderato motu. Tumor abdomen infantum sub cura matrum & nutricum, hinc emaciantur, sub crudis & copiosis ejectionibus. Laudant frustra temperantiam, qui sedentes diu & libris impalescentes, nausea, flatu, torminibus ventris & capitis laborant, plus eos edisse, quam in illis virium inopia coqui potuit, convincit alvus tenuis & copiosa.

T H E S I S V.

Tempus, quod est inter cibum sumtum & ejectionem alvinam fœculenti ex eo cocto residui, differt sine dubio pro robore coctionis & indole ciborum. Cheynæus crebra experientia se edoctum dicit, hos, quibus nullus dies sine hac excretionem alvina transit, fœculenta egerere ex cibis, quos die tertio ante ingesserunt; hos vero, quibus alternis diebus laxatur alvus, egerere recrementa ex illis cibis, quæ sexto die ante sunt ingesta. Videmus certe temperantes, si aliquando plus indulserunt ciborum, proximis binis diebus valere satis corpore & animo, tertio demum inquietos & tristes capite laborare, inter crebriores etiam alvi dejectiones. Unde illud inprimis discimus, bonos & sinistros effectus, cibis vel pharmacis novissime sumtis sæpe citra rationem imputari.

T H E S I S VI.

Excretio per lotium non minus statum valetudinis illustrat. Sobriorum lotium inter moderata exercitia maxime post somnum est tenue, limpidum, straminei vel subflavescentis coloris cum sedimento albo, levi, æquali, in medio assurgente, quale notat probam mensuram ingesti, bonam coctionem, adeoque corpus pravis humoribus non

onustum. In iis, qui nec arctant potulentia nec extendunt nimis, solent secundum Keilium per horas 24 emittere lotii libras 2 & uncias fere 6; secundum Sanctorium uncias 16, nec multo plus habet Dodartus, (Gallus) pars circiter potulentorum tertia est. Dubites major copia urinæ sit, an materiæ perspirabilis: Sanctorio urina ad perspirabile est ut 3 ad 5, $2\frac{1}{2}$ ad 5: verum Liningii experimenta in America septentrionali ad eundem gradum aeris ac tempestatum quam Venetiis instituta, rem ita limitant, ut hyeme urina ad perspirabile sit ut 5 ad 3, æstate 3 ad 5, autumno 3 ad 4, adeoque fere par ratio sit toto anno vel certe 9 ad 8. Luculentum est calido tempore plus perspirari, frigido plus mingi.

T H E S I S VII.

Secedit varie urina ab indicio suo salubritatis. Viscera debilia & torpor coctionum, unde cruditates, pituita, frigus, apparent ex urina tenui, ex colore, nisi a potulentis sit: spumosa quoque debilium urina est, quæ agitata diu spumam servat, quia in ea omnia sunt viscidiora. Potest talis homo adhuc sanus videri, at instabilis illa sanitas est & ruenti proxima: urina crassa rubra, saturata notat vehementiam interni attritus & penuriam vehiculi attrita evehentis: celerior crassi separatio bona est, pejor

lenta , pessima nulla. Talis in acutis summa cruditas est , sine signo coctionis. Si separatio fit per sedimentum , hoc crudum dicitur , si refert farinam crassam , peioris ominis si squamas , pessimi si furfur. Crocea urina ictericos notat , viridis & nigricans atrabilarios , pinguis cum membranula oleosa cærulea variegata scorbuticos , foetentissima gangrænas internas , infusa vires pene succumbentes.

T H E S I S VIII.

Plus affligit excretio suppressa lotii , quam alvi , hinc natura alvum raro solvit , illud vero lixivium oleorum & salium alcalinæ acrimoniæ proximorum crebrius longe per diem ejicit , quippe mora nocentius , nunquam parca urina eluendis corruptis & acrioribus in sanguine sufficit ; hinc si parcius exundat lymphæ acrior retenta , erodentes defluxiones , doloresque artuum vagos & fixos parit , nunc tremores nervorum , convulsionesque. Plena Ischuria brevi febres accendit , & delato ad teneram cerebri fabricam stimulo , per vertigines , sopores , convulsiones , denique apoplexiam ad mortem ducit. Magna hinc cura omnibus incumbit , maxime senibus ac debilibus , ne lotii excernendi stimulos supprimant , quippe senesim ignaviores & in paralyfin tumentis vesicæ , hydropem , tabem & alia mala desinentes

nentes. Cui igitur urina plus minusve subsistit, is non cunctetur surgere & modice ambulare, qui situs motusque secretioni renum momentum addit: utetur quoque, si opus, iis, quæ renes facilius permeant, fragis, asparagis, oleribus, infuso theæ, decoctis acidulatis, fomentis etiam specierum diureticarum hypogastrio admotis, clysteribus, nitrosis &c. at vix hæc, nisi pejor gradus suppressi lotii exigit. Minus de his sit sollicitus, cujus parcior urina, vel penuriae potulenti debetur, vel aliarum excretionum augmentis.

T H E S I S I X.

Excretio nimia lotii lædit per jacturam liquidi, immeabilitatem residui & tabem, quæ corpus alimento suo defraudat, velut interdum lac celeri & spontaneo coagulo ferum fundit; ita multorum sanguis ob imperfectam in suis partibus miscelam liquefcit facile, & hoc secessu aquosi, ut in hysteriis fit, relinquit stases immeabiles. In aliis contra tam tenax miscela est, ut parum sub majori etiam motu mingant vel fudent. Prior status facile in Diabetem transit, cujus una species aquosum insipidum, inodorum per vasa reiralia spafmo constricta; altera turbidum, crassum, chylosum per eadem (vasa) nimis relaxata eliminat. Patet hic celerem tabem sequi, ibi certe cras-

sius remanere & simul acrius, quia nulla fere dilutio fit, hinc cum siti, quæ omnem crassitatem & acrimoniam comitatur, obstrui vasa, anxietatem ab infarctu, febres & alia mala congeneris naturæ nasci. Minus vero metuimus, si copia lotii tunc est a copia potulentorum, vel usu diureticorum. Licet constet, illorum quoque abusu laxari vasa renalia, & tonum secernentis organi perverti, ac sensim fores iisdem malis aperiri. Justius excusamus profluvium copiosi lotii, si oritur diminutis aliis excretionibus per alvum, sudores vel perspirationem.

T H E S I S X.

Sudor non est excretio naturæ in perfecto statu sanitatis, (nemo perfecte sanus sudat, ait Sanctorius;) nam raptu promiscuo cocti crudique œconomiam corporis turbat (certum ad tempus) sanissimi inter magnas corporis exercitationes vix sudant, debiles ad minimum motum, imo in ipsa quiete lecti, ut phthisici, qui nunquam nisi repressis sudoribus convalescunt. Oritur autem fudor vel a copia humorum tenuiorum (perfecte sanus non habet copiam humorum) vel laxitate vasorum cutaneorum, vel vitio motus, nunc languentis nimis nunc intensioris; nempe languens motus, viribus fractis, nequit attenuare satis, vel aliquaquam sensibili forma expellere: unde fudor

frigidiusculus relaxatis extremorum vasculorum sphincteribus. Motus vero intensior rapit etiam aliena ad partes corporis relaxatas, sub tali secessu ferofi inspissat sudor, & immeabili humore relicto inflammat. Neque vero negamus: in febribus inprimis acutis sæpe cum levamine & crisi sudores diffluere, quod satius sit corpori, ab infesto crudi humore, qui aliter non cedit, tanquam majori malo si remanet, liberari, vimque fieri extremis meatibus pro transitu distentis: Male alioquin perspirationi succedit, vel se sociat sudor.

T H E S I S X I.

Summum in repurgando corpore præsidium sanitatis est perspiratio insensibilis quo major illa est, eo plus valent coquendo attenuandoque corporis vires, & ab excrementitiis liquidis, quæ licet tenuissima, plus crassis ponderant & nocent, tanquam majori onere liberant. Omnia corpora in quibus viget bona perspiratio, non egent facile venæ sectione & purgantibus. Male, dum de evacuatione sensibili nimis cogitamus, præsidium insensibilis emittimus; citius tutiusque imminens morbus ex læsa perspiratione, sub qua ille incipit, quam læsis functionibus, inter quas jam adolevit, aut ex vita antecedente, multum sæpe neglecta, cognoscitur. Eo plus autem reten-

tum perspirabile lædit , præ aliis retentis sensibilibus evacuationum , quod tenuior ibi sit & diffundi aptior vis lædendi , & hinc natura fœcibus alvinis & lotio amplam satis moram in corpore , at perspirabili constanter exhalanti nullam indulgeat , facile in graves morbos irrumpit retentum perspirabile , nisi paulo post perspiret auctius , vel sensibilibus evacuationum commoda non nihil levent : nimirum perspiratio materiam expellit omni excretioni alterius generis communem vel propriam ex corruptis liquidis tenuioribus & detritis partibus solidis , quæ quidem posterior expulsio per aliam quamcunque vix vere compensatur.

T H E S I S   X I I .

Corporis perspiratio non est omni hora diei æqualis , quippe a cibo parcior , post coctionem cibi & miscelam chyli cum sanguine attritumque a circulo vitali largior , post consumptionem & distillationem parcissima. Sanctorius ad libras 8 circiter assumptorum computat perspirabile intra horas 24 ad libras 5. In Italia adscendit plerumque ad uncias 50 ad 60 : in Britannia intra uncias 31 ad 41 : in Batavia intra uncias 46 ad 56. Ita Keilius ingesta ad perspirabile computat ut 8 ad 4. Sanctorius ut 8 ad 5. Tempore sumti cibi major est actio ad officinam coctionis ,

hinc minor motus ad locum perspirationis, post peractam coctionem vascula cutis turgida copiam habent perspirati meabilis, at deinde cum velocitate & fluiditate humorum decrefcit perspiratio. Hiemalis perspiratio minor est æstiva, & longe quidem hæc excedit judice Keilio; nocturna perspiratio duplo major Sanctorio habetur quam diurna, minor interdum Keilio & Gortero. Sane in calidioribus regionibus diurna cedit nocturnæ, hæc illi in frigidioribus. In multis hic litem dirimit somni mensura & tempus: nam qui statim a cœna dormiunt primis horis septem, perspirant parum; si hora undecima ad horam matutinam octavam dormiunt, incidunt in tempus maximæ perspirationis. Semper discrimen perspirationis est pro aëris temperie, corporis robore, assumptorum copia, exercitationum gradu; quo remotiores ab impulsu cordis sunt partes, eo exhalant debilius, nisi vel majores succurrant motus musculares, (ut in extremis) vel fomenta applicentur, a quibus tamen in impuro corpore etiam cruda alliciuntur & restagnant.

T H E S I S XIII.

Lædunt maxime perspirationem:

Imo Dolores, qui spiritus in opere excretionis cutaneæ necessarios partim consumunt, partim aliorsum derivant.

2do *Unctiones* cutaneæ, cutis meatus ob-
stipantes, & quibus olim a balneo nimiam
perspirationem cohibebant. (Athletæ ante
luctum balneo & post illud unctione ute-
bantur.)

3tio *Frigus*, maxime nocturnum & dor-
mientium; quia siccando stipandoque hali-
tus reprimit, & cutaneos meatus noctu plus
patentes, coarctat. Robusti tamen plus in-
ter exercitia hiemalia perspirant, quia ver-
sus vasa externe constricta fortior attritus;
hinc major ob consumptionem in iis alendi
necessitas.

4to *Jactationes* inquietæ in lecto, quæ
corpus relinquunt turbata coctione, crudis
onustum.

5to *Naturæ* opus in aliis occupatum,
sub coctione ventriculi & viscerum minus
perspirat corpus, maxime a victu viscidiori,
uti e. g. ostrearum, quæ non tantum per-
spirant minus, sed & aliorum ingestorum
perspirationem impediunt. Ita naturam
avertit alia major sensibilis evacuatio, in-
primis alvina, quam siccare cutem Hippo-
crates ait. In diarrhœa quoque & vomitu
semper perspiratio parcior, & maxime ali-
quot horis ab usu purgantium & emetico-
rum. Refero huc viribus privatam natu-
ram, ut in morbo, senectute, vel post in-
tempestivam venæ sectionem, vel post omis-
sa consueta exercitia corporis, vel etiam

sub oneroso amictu. Refert etiam hic Sanctorius nimiam robustorum abſtinentiam a coctu. Atque a dictis cauſis cavere jubet diætetica; dum natæ exinde noxæ læſæ perſpirationis in partes tum principes corporis, tum miſiſtras redundant. Circa organa reſpirationis tuſſim ab adiapneuſtia (i. e. læſa perſpiratione) natam fruſtra negat Keilius. Nata etiam hinc alia mala ſunt (a ſuppreſſa perſpiratione) in capite apoplexia, in corde palpitatio, in hepate polyæmia, in utero ſuffocatio, in articulis arthritis & podagra, ulcera denique livida, ſtigmata gangrænosa, inprimis tunc læduntur hydropici, in quibus lymphæ extra vim circulationis & perſpirationis poſita largius reſtagnat.

T H E S I S XIV.

Augetur perſpiratio, Imo *Ab oſcitantione & pandiculatione*, quarum illa auctam pulmonis, hæc muſculorum actionem notat: illa (oſcitantio) liquidi nervei a cerebro, hæc (pandiculatio) ſanguinis in venis extremorum lentioris majorem ad cor derivationem indicat.

2do *A balneis*, quæ cutem laxant & excretoria dilatant; hinc ad ſiſtenda alvi profluvia ſuadentur. Poſtulant tamen ſimul cautionem in præparando perſpirabili, ne

crudis & ad perspirationem ineptis extrema oppleantur.

3tio *Ab exercitiis*, quæ simul præparant perspirabile, & actionem cordis, si languet, ad extrema intendunt.

4to *A diaphoreticis & theriacalibus*, quæ ad vasa cutanea moderato usu determinant. Ceterum perspiratio provide aucta dissipat salubriter attenuata, & tumores discutit, sæpe in lentos scirrhus transeunt, maxime hypochondriacis medetur inter frequentia balnea & victum humidum, quæ iusta est incolarum in calidis regionibus medela.

T H E S I S X V.

Utraque evacuatio sensibilis & insensibilis tollit quidem copiam, & pristinum pondus restituit effectu tunc salutari, si cocta cum levamine exeunt, h. e. inutilia corpori & inimica; effectu autem noxio, si cruda rapit, h. e. corpori adhuc utilia, ante exhaustam salubritatem suam: illa evacuatio (quæ cocta ejicit) reficit, hæc debilitat, uti fit in evacuatione sensibili, per sudores viscidos, sputa tenacia, lotium crassum sub diminutione virium: idem fit in evacuatione insensibili, quæ in vario animi corporisque statu turbulentior ac cruda simul auferens fatigat corpus & exhaurit, ut minoris tum ponderis tum virtutis evadat. Momenta sunt conferenda coctionis & expulsionis. Dubium

non est, posse nimis intendi perspirationem motu & calore; hinc allici cruda in locum perspirabilium, vires nimia consumptione cadere, duritiem & scirrhus extremorum ab infarctu crassi post tenuia dissipata nasci, surgente jam febre pro resolutione & expulsionem, cui, qui torporem inducit, aut drasticis pugnat, ægrotum majori periculo exponit. Semper hic notandum est, non unice noxium & superfluum eliminari, sed & utile ac corpori longioribus ministeriis salutare.

T H E S I S X V I.

Patet, limitandam esse laudem perspirationis, quia tanta dispendia, quæ Sanctorius ad uncias 40 una nocte numerat, dubio sæpe successu reparantur; hinc ii, in quibus reparantur, in magno quidem sanitatis vigore persistunt, at & in majori periculo versantur inter causas, quæ sæpe in vita humana perspirationem lædunt. Tutius valet corpus, quod minus perdit, nec tantis eget suppetiis. Qua non virtute coctionis opus, ut, quæ sic pereunt, sine vitio restituantur? Hinc boreales populi plus valent, qui perspirant moderatius: Major ut plurimum in frigido climate agilitas est, fides valetudinis & virium constantia. Semper debiliores sunt, qui frigori, vias cutaneas coarctanti, non adsuescunt. Frigore Reaumur prorogavit vitam insectorum, &

spem illam ad vitam humanam applicat. Plus vitæ nostræ æstas demit, quam hiems. Opus est ut perspiret cutis, non ut in tepidario sit, & rivos humorum vitalium cum viribus effundat. Ipse Hippocrates imbecilliores vocat, qui valde, robustos, qui moderatius perspirant; ut adeo salutaris perspiratio limites postulet. (Sit sine defraudatis viribus.)

T H E S I S XVII.

Inter has regias sensibilibum & insensibilium excretionum vias, non sunt prætereundæ viæ, quas natura interdum, licet lege non tam perenni, aperit. Ipse huc sanguis pertinet, qui per dilatata vasa ex variis passim corporis locis cum commodo elabatur, per ipsos aliquando poros cutaneos, per canthos oculorum & alia insueta loca, ob plethoram expansa, & ubi excretionem levantur, iterum collabentia. Viri & feminae bene & sub moderato victu valentes, post terminum incrementi singulis mensibus sensu quodam lassitudinis & aucti ponderis laborant, & egent excretionum subsidiis: Feminae quidem magis sedentariæ tunc per fluxum menstruum levantur: Viri in quibus vita exercitata superfluum magis dissipat non infrequenter per majorem certis mensibus diebus lotii fluxum, ut Sanctorius notat, interdum etiam per hæmorrhoides levare solent.

T H E S I S X V I I I .

At velut retenta lædunt, quæ excernenda erant, sic pariter lædunt excreta, quæ retinenda erant, hoc ut ratione alvi, lotii, sudoris vidimus, ita hic attendi videntur:

Imo *Excretio nimia sanguinis*, quia vires prostermit, pallorem relinquit, spirituum secretionem & munera lædit; quid enim horum non pendet a sanguine? Deficit tunc utrumque motus instrumentum *πνεῦμα καὶ αἷμα* (spiritus & sanguis) labascit vigor omnium coctionum, accumulatur cruda, crescit vasorum inertia, collapsus majorum vasorum tumentibus minoribus & languente circulatione.

2do *Excretio nimia salivæ*, lædit primæ coctionis commoda; par erat deglutire illam & subigere ingesta, ipsum quoque inanitum ventriculum vi saponacea detergere: Deinde sanguini cum chylo remixtum elaboratius menstruum nova in ore secretionem præbere. Mala excreandi consuetudo, ex penuria liquidi tam demulcentis, solventis & lubricantis, sitim parit, siccitatem atramque bilem. Unde Hippocrates dixit, melancholicos vel fieri vel esse sputatores.

3tio *Excretio nimia bilis*, quæ læsa chylopoiesi ignaviam alvi parit & tumorem abdominis, sequuntur debilitas, frigus, pallor mictus pallidi lotii, leucophlegmatia,

sequitur corruptela, ingestorum spontanea, cui bilis non resistit, (quod & de excretionem nimia lymphæ pancreaticæ & intestinalis valet:) Pessimæ hinc sunt Diarrhœæ, quæ cineritiæ vocantur, & per quas lymphæ salivalis, gastrica, pancreatica, mesenterica, hepatica, perditur, sequente siti, siccitate, marasmo, dum sanguis jam immobilior stagnat, & corpus marasmo (atrophia) exhaustum occumbit.

4to Denique *Excretio nimia seminis*, cui comes est lassitudo, major siccitas, imo tabes dorsalis & convulsio ob affectos nervos, imprimis huc referunt dolores membrarum cerebri & maxime sensuum hebetudinem, fatuitatem, ubi sola spes est in bono alimento, moderato exercitio cum pediluviiis & cautis frictionibus.

C A P U T I V.

DE

M O T U E T Q U I E T E.

T H E S I S I.

Non minoris quam cibus potusque ad sanitatem momenti est motus cum alterna quiete. Præceptum divinum in sudore vul-

tis panem comedere, non pœnam tantum peccati irrogatam, sed & legem fanitatis sub iusta exercitatione comprehendit: Neque enim sobrie vivere sub iustis etiam excretionibus sufficit ad fanitatem, nisi proba exercitatio accedit.

T H E S I S I I.

Quæ motus in corpore origo sit, & cur certa tantum ejus species mentis imperio auscultet, non facile ex cognita musculi fabrica filum mechanicæ demonstrationis præbet? Nec opus est ad aliam quam solas mutui commercii inter animam & corpus leges a conditore primum stabilitas & sola observatione cognoscendas respicere.

T H E S I S I I I.

Ita tamen non omittimus in scrutinio musculi ratione motus voluntarii fibras minimas cylindraceas figillatim membrana propria, conjunctim communi tectas & in fasciculos collectas ab arteria & nervo pervadi. Illa (scilicet arteria) in minimos ramusculos, tenuiora per gradus fluida vehentes, sensim divisa, abire multis videtur in fibrillas musculi longitudinales, velut nervus propaginibus suis in transversales. Id certe liquet, tam arteriam quam nervum ad motum illum muscularem necessario requiri, cum alterutro vase ligato pereat ille motus,

liberato restituatur. Ita etiam liquet, vim illam novam, quæ naturali influxui in arteriam & nervum pro motu muscolari voluntario supervenit, a superpondio liquidi nervei in æquilibratas musculi vires sub instinctu voluntatis vero similiter pendere. Neque vero ille motus secundum Baglivium undulatorius est, ut patet ex mollitie carnum, & contorsionibus inflexionibusque quippe quæ suffocant motum undulatorium, nam chordæ laxæ non tremunt sed tensæ.

T H E S I S IV.

Omittimus hic motus naturales & externos ab actione cordis arteriarum & viscerum, vel mistos, uti sunt respirationis & maxime motus corporis, vel ab interno nixu voluntatis, vel externo impulsu natos. Ratione noxæ & salubritatis consideramus: Utrunque attendimus ad motus nunc moderatiores, nunc languentiores; nunc vehementiores: Ad motum voluntarium moderatiorem pertinent oscitationes, pandiculationes, ambulationes; ad vehementiorem, saltus, cursus, vociferationes, inflationes (tubarum) ponderumque elevationes &c. (ludere pilis, exercere, digladiari;) ad motum externum moderatiorem pertinent frictiones, gestationes vectionesque in lectica, rheda, aut cymba; ad vehementiorem equitationes, (motus in gyrum) & alia: languentiorum

hic nunquam commendamus, nisi in excessu interni motus, ab ipsis morbis nato.

T H E S I S V.

Motus moderatus, qui humores intra vasa contentos alterna nec tamen violenta ratione comprimit & relaxat, ideo imprimis prodest, quod partes liquidorum a mutuo contactu constanter divellat, perpetua situs mutatione cohæsiōem molecularum impediat, fluxilitatem fervet, sine impedimento distribuat & trajectu per vasa figurata crude humores mutet, (crudi vocantur, qui adhuc habent naturam ingesti) coctos ad indolem inquilini humoris redactos, regulæ circulationis & functionibus suis obeundis obsequentiores reddat cum augmento naturalis caloris, digestionis, secretionisque. Certum est, cum talis motus corpora repurget, lentescētes intra vasa humores attenuat, ad excretionem sensibilibum & insensibilibum præparet, semper exercitatis sanguinem elaboratiorem esse quam quiescentibus, spiritus copiosiores, vegetiores & magis elasticos, vires robustiores, perspirationem salubriorem, corpora mole & sensu leviora, hinc non plus præsidii in morbis chronicis quam a motu pendere, qui vel solus digestionē vitiatas & Cachexias multas tollat, diluentium & solventium actionem egregie juvet, imminentes morbos arceat, quicquid

impuri inflammati ingreditur cito expellat ; & omni medicina præstantior optime sanitatem corporis & vigorem animi conservet. Seorsim nota , motum alterum , qui voluntarius est , (ut ambulatio) plus spirituum consumere , at etiam humores plus assimilare ; unde nova spirituum genesis. Alterum , qui externus est (ut frictio , vectio) absumere minus spirituum , at & minus assimilare humores ; unde Sanctorius ad perspirationem non æque laudat vectiones quam ambulationes.

T H E S I S VI.

Docet labor hominum , quid singulis artubus roboris accedat. Quibus alia membra gracilia sunt , iis tamen torosa & nervosa illa fiunt , quæ exercentur , quam firma crura & femora iis sunt , qui lecticas portant , quam firmi lacerti , quam lata pectora iis , qui remigia tractant ? Cuivis membro exercitio copiosior & elaboratior sanguis , spiritus subtilior , plenius nutrimentum , vires firmiores accedunt. Ungues sæpe resecti promptius recrescunt , capilli crebro tonsi firmiores stirpes emittunt.

T H E S I S VII.

Motuum salubritatem intra hos limites concipe :

1mo Ut ultra lassitudinem levem vel exortum levissimi sudoris haud facile prosequaris. Recte Sanctorius, qui sudores hic cavent, iis juvenilem faciem diu promittit.

2do Ut nunquam eos statim sumto cibo sed digesto ordiaris: Nam hic corpus bene & cocta perspirat, ibi male & cruda.

3^{tio} Ut motus solitos præferas insolitis, adeoque ambulationem reliquis omnibus. (Sanctorio saluberrimi motus signum est, bene peracta prima & secunda coctione, bis in die ante cibum ad consuetum pondus redire.)

4to Ut lente & paulatim motum omnem incrementum permittas, qui propterea sit ab initio levior & debilior, in progressu celerior & expeditior, sique fieri possit, æqualiter per omnes partes corporis diffusus, & cum oblectamento animi conjunctus. Adde nunquam calentes ab exercitio partes subitam refrigerationem admittere debere. (Etiam hoc adde, optimum motus tempus esse mane & vespere, dum tepet aer frigidiori propior.)

THESIS VIII.

Sigillatim nota, Imo Motum matutinum plus extenuare, caput levare, alvum solvere, spiritus agiliores reddere, præsertim obesis torpidisque convenire.

2do *Motum vespertinum* ob aërem sub crepusculo frigidiorē & impuriorem, iis, qui imbecillæ valetudinis sunt caute capiendum esse.

3tio *Motum æstivum* majori per poros patentiores consumptione citius debilitare, quem inprimis sub sole metuant infirmi & catarrhis capitisque doloribus obnoxii.

4to *Motum hiemale* tectis corporibus multum prodesse, negligentius tectis instare catarrhos, febres, pleuritides & alia mala.

5to *Motum vernum & autumnalem* ortui ulcerum favere, in corporibus impuris, (ob serum acre, motu ad exteriora pulsum, hieme latens) qualem Schreckius vidit, qui post ambulationes vernas horis matutinis copiosas semper in pedibus maculas accepit.

6to *Motum ante pastum* excitare appetitum, dissipare superflua, excretiones per cutem & renes juvare, & reparandi chyli necessitatem augere. Hinc Hippocrates laborem voluit præcedere cibum. At notemus, aliquid intervalli inter hunc motum moderatum & ipsum pastum requiri, ut calens corpus & non nihil defatigatum redeat ad pacatiorem motum. (Monet Sanctorius, corpora a motu illico pasta, gravari ingestis, & minus perspirare.)

7mo *Motum a pastu* qui calorem & spiritus a ventriculo ad exteriora avocat, non solum

impedire coctionem, sed & crudum adhuc chylum præmature in sanguinem rapere, inprimis litteratos, qui metu mali hypochondriaci intempestive post pastum moventur, scabie & abscessibus affligi.

8vo *Motum insolitum*; ut in rheda, lectica, navi, facere nauseas, vomitus & coctionem turbare donec adsuescant. Ubi simul bene observamus, adsuetos etiamsi senes & invalidos, melius ferre exercitia, quam inassuetos, licet juvenes & robustos.

T H E S I S IX.

Non minor noxa est immoderati motus, quam moderati salubritas. Immoderatus enim actionem solidi in fluidum & attritum mutuum nimis augens venas evacuat cito; hinc cordis & arteriarum actionem nimis intendit, tenuia dissipat, corpus emaciat, pingue, articulos musculosque suo motu lubricans & demulcens, ipsamque medullam ossium exhaurit, cum sudoribus coctum & crudum expellit, contenta circa officinam chyli rapit velocius intro ante absolutam coctionem, quæ motum moderatum requirit. Notamus inprimis circa fluida, quod gelatinosum exuat naturam balsamicam, & salia in iis antea mitia & involuta reddantur acria, volatilia, urentia, alcalescentia; unde corpus ad celeriores putredinem disponitur. Præ reliquis vero fluidis agitata

bilis pejus & celerius corrumpitur. Pronum præterea est intelligere dissipata tenui parte humorum, crassius magis figi, & vi caloris motusque magis compingi; hinc necesse est, infarctus maxime inflammatorios inprimis circa lateralia distenta nasci cum pulsu duro, siti æstuque. Pejor vero motus in cacochymicis est, ut hydropicis, empyicis, tabidis, in quibus sæpe imprudenter suadetur: Unde vero patet, obrui magis corrupto humore & per interna debiliora vasa ruente, pulmonem & reliqua vasa velociori & majori impetu transferri, unde anxietates ad suffocationem, infarctus minimorum, tremores, rupturæ, hæmorrhagiæ. Circa solida etiam adhuc integra illud notamus, obliterari minima & senium præcipitari, quod in universali fibrarum rigiditate consistit, hic præmature aucta. Vita hinc laboriosa, judice Boërhavio, musculos fere totos in tendines, hos in cartilagines; hæc in ossa mutat. Valet illud vulgare in reliquis unam horam in excessu motus facere posse, quod sævissima pestis.

T H E S I S X.

Circa hæc notamus, corpora compacta, musculosa, phlegmatica facilius ferre motum, quam mollia, gracilia & in affectus moestitiæ & timoris prona. in his enim jam olim Hippocrates frictiones & palæstras vi-

tuperat. Plus etiam cavere magnum motum debent hæmoptoici, herniosi, calculosi, hydropici, tabidi, procidentia uteri vel intestini laborantes, qui omnes facile a magno motu in mictus cruentos & dolores lumborum incidunt, veluti etiam podagrici hinc paroxysmos suos accelerant, vel remittentes exasperant. Maxime vero motus nimius nocet sub spirante vento; nam velut a vento perspiratio inhibetur, sic a motu retentum perspirabile magis accrescit, quod tamen de otiosis magis quam adfuetis valet.

T H E S I S XI.

Post motum magnum & immoderatum maxime cavendum est:

1mo Ne statim edas & multum, quia cibus, qui tam cito non restituit amissum, gravat ventriculum suis jam adminiculis coctionis magis destitutum, expresse nempe tenui reliquis compactis: Pauxillum tamen edere, quod bonum & eupeptum est in hoc statu corporis suppetiis egente, non plane improbamus.

2do Ne post talem motum ingredi aquas & natare velis, quia crassa in extremis jam hærentia frigore magis figuntur & lethales subinde obstructions pariunt.

3^{tio} Ne aërem vel potulenta frigida admittas, quippe æstuanti ex motu corpori valde noxia.

4to Ne coeas cum femina , quia ad coitum requiritur corpus abundans viribus non exhaustum , & aliis dispendiis jam ferendis impar.

E contrario convenit in motu immoderato versari mox in aëre moderate calido , bibere Infusum Theæ vel Theæ formæ , aliquid etiam cibi tepidi eupepti & acidiusculi ingerere ; inter hæc vero quiescere imo etiam dormire , ita intra horas 12 sequens coctio & perspiratio damna motus facit. Sunt etiam qui usum spiritus vini post majores motus suadent , clarissimus Berens fartam in castris valetudinem suam tribuit , quod post equitationes & magnos motus prius potu aquæ vitæ anisato usus sit , quam potu ordinario. Quod nec nos improbamus si caute & modice fiat. (Sistitur vis sudandi per spiritum vini.)

T H E S I S XII.

Alterni motus & quietis magna necessitas est , utriusque nimis protracti magna noxa. Si solum infantem in utero excipimus , semper ex situ corporis diu eodem nascitur immobilitas , velut Anchylosis , si diu membrum flexum tenetur. Partes per se contractiles , ne nimis cohæreant crebro motu extendi debent. Quod velut in motu jam determinavimus , ita nunc in quiete. In morbis quidem acutis etiam protracta quies convenit , at in plerisque chronicis eo magis

nocet, ob vitium inde natum lentæ circulationis, quæ (lenta circulatio) retardat distribuenda, retinet expellenda, corrumpit retenta. Ad ipsum motum partes ineptiores reddit: Nam ut fluida ad concretionem per se prona, lentorem inde ac stasim, sic vasa laxitatem & inertiam, juncturæ articulorum immobilitatem accipiunt, & accumulatis cruditatibus corpori majus pondus animo major pigrities & stupor nascitur, spirituum secretio & influxus minuitur; unde obstructions liquidorum in lateralibus vasis & cellulis, ubi minor vis propellendi cum frigore & lentore oriuntur. Cum enim totum corpus vasis & cellulis constat, facit minor in his elater, ut partes in se lentiores, velut medulla, pinguedo, mucus in ejusmodi celluloso contextu magis accumulentur. Patet in his corporibus catarrhos, rheumatismos, calculos, scorbutum, scabiem, podagram, malum hypochondriacum &c. crebro nasci, quæ mala fere nunquam exercitatos invadunt.

T H E S I S XIII.

Exercitia corporis & animi merito sunt conjungenda. Hæc etiam magis (exercitia animi,) licet insensibili ratione consumere, quin & nimia animi exercitatione acui quidem ingenium, at corpus vehementer debilitari constat; hinc ægros merito in morbis

maxime acutis, ubi motus corporis inhibendi sunt, ab actione mentis avocandos esse, tantum non omnes inculcant medici. Ita consumunt severiora studia, at reparare non credantur. At ex altera parte verum est, nimia quiete animi plus quam corporis nos debilitari. In qua re uti varia contra Santorium monet Gorterius, ut magis cuncta momenta sibi convenient hoc notemus:

1mo Moderatam actionem mentis augere cerebri motum & liquidi nervei secretionem, & multa quidem in functione sensus motusque dissipare, sed sine noxa corporis.

2do Immoderatam mentis actionem consumere nimis, reliqua hinc fluida magis figare & solida relaxare.

3tio Actionem mentis cum voluptate intensiorem non æque nocere, quia tunc intensius reparat amissum, unde longævitas subtiliorum eruditorum, uti Malebranchii, Neutonii aliorumque, quorum nemo est, qui non in examine veritatum ex voto proficiens sentiat, totum simul corpus sub alacritate animi vigere.

T H E S I S X I V.

Virium magnitudini & agilitati per varia corporis exercitia studuit ars gymnastica veterum, inprimis Græcorum, ubi ut Anacharsis dixit, vix oppidum fuit, in quo gymnasium non esset. (Erat locus exerci-

tii, a γυμνός nudus, quia plerumque nude fiebat. Ad levia exercitia referebant:

Imo *Discursum stadii*. (erat mensura 600 pedum majorum ab Hercule demenforum, alias 1200 pedum.)

2do *Saltum in sublime* per certa spatia. (ad plurimum 50.)

2tio *Jactum disci*, quem formæ molaris & molis plerumque ferreæ projiciebant.

4to *Jactum jaculi* ad certas leges.

Ad gravia referebant:

Imo *luctam*, quam inuncti ceromate & pulvere conspersi mutuo complexu & nixu corporum inibant, vel manu manum, fronte frontem premente.

2do *Pugillatum*, quo pugnis cædebant, sive nudis, sive cæstibus, quos vel coriacei nodi vel laminæ æreæ armabant.

3tio *Pancratiū*, quo licebat se complecti, prostertere, volutare & cædere; unde Athletarum robusta corpora, quæ ut talia persisterent, certo vitæ genere utebantur. Usū medicinæ gymnasticæ Herodicus invexit, quem Plutarchus ait primum mortalium fuisse, qui gymnasticam cum medicina conjungeret, ita ut per motum corpora a morbis vindicare voluerit, non sine gravi Platonis censura, qui credidit, ita magis foveri morbos quam tolli. Satius est, seorsim considerare consuetarum apud nos exercitationum noxam vel utilitatem,

T H E S I S X V.

Inter motus ab impulsu voluntatis pendentes referimus huc:

Imo Oscitationem & pandiculationem, quæ fit a somno maxime in torpidioribus, ex quibus illa motum per pulmones, hæc motum per extrema intendit.

2do Ambulationem, quæ maxime naturalis & saluberrima motus species, lenissimoque sanguinem in extremis hærentem motu muscolari, superatis valvulis ad cor vegetius pellit, & sub crescente interno motu cruditatibus stomachi, obstructionibus alvi, torpori animi medetur, perspirationem auget, & dolorem pedum ex nimia quiete natum sanat. Fiat in locis apricis, serenis & ruralibus potius, quam super strata lapidea, nec nimis breviter & inæqualiter, nunc subsistendo, nunc regrediendo, nunc progrediendo, qualis motus plus fatigat. Literati adsuefcant huic motui, cautius illi, qui crure debili laborant.

3tio Cursum, qui motus velocior & vehementior, caput inprimis lædit, & commotos humores retento spiritu sursum pellit puncturas sinistri hypochondrii gignit, maxime post cibum turbat coctionem, pura impuris miscet, & secretiones impedit: diu continuatus nulli non nocet, maxime herniosis & rene affectis, plethoricis etiam

& omnibus infuetis, quorum denique sanguis vel crassior vel vasa teneriora, unde infarctus inflammatorii vel hæmorrhagiæ. Caveatur imprimis cursus per acclivia vel vento adverso, quorum ille plus fatigat ob nixum corporis, hic magis figens sanguinem per pulmones transeuntem, parit affectum peripneumonicum vel pleuriticum. Cursum circularem nec robustissimi equi per semihorulam ferunt: fit in cursu circurali vertigo, & caput, oculi, pectus & crura offenduntur.

4to *Saltationem*, quæ moderata prodest vesperi corpori resecto, minus ante meridiem; immoderata quassat nimia jactatione corporis contenta, coctumque & incoctum expellit: nam nixus ex retenta anima urget vasa ventris, & sanguinem venosum ad cor nimis pellit, arteriosum sistit. Caveant hic maxime senes ob debilitatem cerebri, herniosi ob majorem tensionem peritonæi, gravidæ ob metum abortus, phthifici ob stasim pulmonalem, quin etiam saltationes ad podagram disponant, observante Valentino, & iis, quibus vena recens secta, fatales inde hæmorrhagiæ natæ. Laudatur a multis subsaltatio in equis ligneis modo moderate fiat. Tripudiatio sine saltu convenit cum deambulatione & coctum perspirabile moderate expellit.

6to *Natationem*, quæ vesperi tutior est, mane patentiores perspirationi meatus majori frigore & cum periculo magis obstruit. Laudat Cheynæus immersionem in aquas frigidas olim a Deo per Mosen imperatas, quod triplici nomine profit:

1) Dum oscula meatuum cutaneorum crebra ablutione a fordibus liberat, quæ exitum præcludunt.

2) Quia inde pendet circuitus humorum major per minima.

3) Quia robur expulsionis cutaneum crescit, (& aditus ingressuris externis vitiis negatur): unde inprimis suadet Cheynæus commodo ædium loco frigidaria instruere, & omni biduo vel quatruiduo se immergere per æstatem & hiemem; & putat talem locum æque utilem esse domus partem quam cubiculum. At merito illi abstinent, quorum ventriculus impura colluvie onustus est, caput dolet & viscera morbosa mole occupantur, inprimis illi, qui articulis musculisque teneres & spasms obnoxii, cum nihil frigore nervis sit infestius. Inprimis abstinere fas est a pastu vel a motu majori (prægresso) quo penetrant crassiora in capillaria, & jam superveniente frigore figuntur: nil autem plus prohibet perspirationem, quam frigus cum humiditate, maxime in corpore nudo, & aquis valde gelidis. Diemerbroeckius pro insigni cautela habet, tem-

pore pestis & febrium malignarum nunquam uti natatione. Inter hæc quoque in sanis damnamus morem se præcipitandi in aquam, qui casus vehemens quassat corpora & sæpe frangit vascula, cum satius eo tempore sit prehenso fune impune in frigidarium descendere.

T H E S I S XXVI.

Exercitia varia, pilis ludere aut conis, sagittas jacere aut discum, vexilla agitare, ligna findere, terram fodere, digladiari, colluctari & multa his similia, quæ plenius intelliguntur ex motu nunc quarundam nunc omnium partium corporis composito plus minusve violento. Pilæ parvæ lusus Timæo pro optimo motu habetur, cum in eo caput, oculi, collum, pectus, brachia, crura adeoque totum corpus agitetur. Lusus cum globulis eburneis in tabula convenit iis, qui magna exercitia non ferunt; palæstra robustiorum exercitium est. Sane firmant, nisi excessus sit, omnes illi motus musculos, ferenant animum, favent perspirationi, pectus superfluis liberant, modo caute debiliores iis utantur. Videas vero, quomodo laxos etiam & imbecillos pueros, qui robore egent, natura reddidit exercitationum tam avidos, ut domi se continere iis supplicium sit: sic nempe fibræ ad præstitutos

terminos expanduntur , vegetoque motu firmantur.

T H E S I S XXVII.

Ad motus voluntarios pectori speciatiim conducibiles referimus :

Imo Sermone ipsum & contentionem vocis. Ipse Hippocrates hanc exercitationem vocis a cœna valde commodam vocat : & Celsus prodesse ait imbecillis in vitio cotionis , ut clare legant , deinde ambulent. Plutarchus utile vocat hoc ipsum non ad sanitatem modo , sed & quod principibus corporis membris & vitalibus majus robur & verum vigorem conciliet , calorem viscerum augeat , vasa expurget , & coire humores impediat. At quamvis velit , hanc exercitationem vocis nos nobis familiarem reddere ; damnat tamen magnam vociferationem , quæ rupturas gignit & convulsiones , quod maxime notandum iis , quibus corpus gracile & collum procerum est , & pronitas in hæmorrhagias.

2do Clamore , quo plerumque cum animi motu conjuncto corpus nimis incalescit & commovetur. Suadebant veteres quidem clamores stomachicis , ægre coquentibus , acidum ructantibus , vomientibus , pica laborantibus : & multa circa artem vociferandi notabilia apud Oribasium occurrunt. Qui tamen capite dolent , nec legere nec lo-

qui nedum clamare debent, inprimis anhel, & pectore affecti, ob concitatio-rem illuc fluxum. Nata subinde est sub clamoribus cum ira inprimis & rixa ruptura vaforum vel etiam hernia.

3tio *Cantus* pro aëre modulando, dum longa sit & arctata aëris exspiratio, premuntur viscera ventris, & musicis hinc sæpe urina cruenta nata, vel etiam hernia.

4to *Risus*, qui modicus prodest subtristibus & melancholicis ac thorace & capite languentibus; (Pechlinus bonas observaciones habet) effusus & in cachinnum solutus arteriam asperam & violenter etiam caput concutit ac spiritus dissipat. Phthifici & hæmoptoici convalescentes eo risu iterum in sputum cruentum & vomitam lethalem inciderunt, infantes in convulsiones, gravidae in abortum, vulnerati in aneurisma, quidam in strumas colli inciderunt. Risus suppressus non semel hæmoptysin excitavit.

T H E S I S XXVIII.

Inter motus ab impulsu externo pendent-tes referimus :

Imo Frictionem, quæ sive manu fiat sola, sive pannis asperis, sive etiam vi medica imprægnatis (e. g. fumo succini, mastichis, bacc. juniperi &c.); facit damna torpidioris motus vitalis & caloris interni, succos crudeos coquit, stagnantes propellit, & extrorsum

urget ad loca perspirationis, idque sine dispendio spirituum, qui ad motum hunc artificialem non ita consumuntur, velut ad muscularem. Bene ante frictum solventia ingeruntur, alioquin valet illud Sanctorii, frictiones in iis, qui crudis succis referti sunt, perspirationem potius impedire. Id quod Gorterius de fluidis inflammatoriis concedit, de crudis aliis negat, quorum lentor, per frictum ad extrema propulsus, hæere cum infarctu potest, nisi dicta jungantur. (Cum vero apud omnes morbos largior perspirationis post frictum effectus sit, hinc utique omnes in Chlorosi, Leucophlegmatia & Cachexia fricare convenit. Nos ita conciliamus, nullum frictum sine vi dissolvendi & præparandi ad perspirationem humoris esse, sed salubriori effectui sub præmissis externe solventibus.)

2do *Vectionem* in lectica, cymba vel rheda, quæ lenis & aëre sereno admissa, inter saluberrimos motus pertinet, actionem aëris in pulmonem auget, & successione ad terram plus fluida ad solida impellit. Maxime prodest vectio senibus, infirmis, obesis, convalescentibus & pedum vitio laborantibus: præferri in eo ambulationi potest, quod minus fatiget, & minus spirituum consumat, in eo autem postponi ambulationi, quod ad vegetiorem perspirationem non æque disponat, nisi diu continuetur. Sed dicta

dicta maxime valent de vectione in lectica & cymba, namque vehementior est in curru, multum æque atterens solida interdum etiam nocens ac equitatio succussans, incocum enim perspirabile expellit, renes offendit, & calculosis Ischuriam & mictum cruentum parit, nauseam quoque & vomitum insuetis excitat, maxime hypochondriacis post pastum. Caveant ab ea, qui solidorum fragilitate laborant & aucto impetu humorum facile læduntur, ut hydropici, herniosi, hæmoptoici.

3tio *Navigationem*, quæ vel in mari vel fluminibus vel stagnis fit: ex his posterior minus commendari potest ob putridos halitus, quos inspiramus. Molinus (Venetus) longævitatē suam inter alia tribuit, quod nunquam exercitii causa gondolis usus sit, ob austrum maxime a mari spirantem & plus illa putrida excitantem: salubrior in fluminibus est, saluberrima in mari, ubi tamen ex ventorum & fluctuum crebriori lucta interdum vomitus, vertigo, nausea & capitis debilitas oriuntur, maxime in insuetis. His vacua incommodis, prodest marina navigatio admodum phthificis & cachecticis, aliisque qui sunt dubiæ valetudinis, ob quam olim moris erat, teste Celso, ex Italia in Alexandriam navigare, partim ob blandam corporis succussionem, partim ob climatis mutationem.

4to *Equitationem* : quæ plus quam reliqua exercitia stases solvit , calorem vigoremque parit , sensus acuit , spiritus roborat , stomacho conducit , spinam erigit & perspirationem maxime partium supra lumbos auget. Baglivius pro optimo remedio contumacissimorum morborum laudat. Fullerus ait in rheumatismis & podagra raro fallere : Pechlinus in quartana : Sydenham & Stahlius ipsis phthificis commendant , & Cheynæus equitationi ubivis palmam tribuit , quia sub minimo labore viriumque dispendio juvat ; hinc crebram equitationem in puro & sicco aëre pro quotidiano usu iis commendat , qui ægre cibos coquunt , & qui capite laborant. Aristoteles , libidinem tunc crescere ex frictu partium genitalium & incalescentia putat. At teste Hippocrate ob eundem frictum Scythæ ex diuturna equitatione impotes evasere. Hæc vero beneficia sunt equitationis tolutantis non succussantis , quarum illam ut saluberrimam Sanctorius censet , ita hanc infalubrem , nec forte nisi de hac sola intelligi potest , quod Oribasius equitationem thoraci infestam dixerit , (inprimis sine ephippiis .) Ab hac non minus quam illa priori longiori abstineant , quibus viscera non integra sunt , vel tenera nimis , vel qui fissuris & mariscis ani , cluniumque ulceribus callosis laborant , nec minus calculosi & scorbutici , quibus inde mictus cruentus ac-

cedit, denique infirmi omnes vel inassueti. Ex equitatione maxime intelligitur utilitas venationis, quæ ut universas corporis vires ex æquo exercet, animum oblectat, corpus frigori & calori assuefacit, ita præter ea, quæ equitatio præstat, concentu musico, latratu canum, obtutu ferarum fugientium &c. majori ardore incalescit animus, & sensus excitantur, cum nervorum musculorumque magna contentione; nec minus inde patent peregrinationum commoda, ubi quædam vectio, ambulationum, equitationum vicissitudo est, & aeris, aquarum, objectorumque perpetua mutatio non injucunda intercedit.

T H E S I S XIX.

Multum in eo momenti latet, ut hæc motuum præsidia in spem roborandi corporis, opportuno semper tempore & per gradus applicentur. Languentissimos subinde sine fame & actione sensibili sola fere frictio juvat, quam fas est in summa debilitate per lentos gradus toti corpori maxime circa spinam dorsi, abdomen & artus majores applicare, & pannis quidem siccis, fumo accensi succini similive imprægnatis, in lecto vel ad caminum lignis aromaticis (seu odoriferis) calefactum. Proximum est sella portari & oscillationem subinde in fune suspensio pati. Sequatur vectio in rheda tecta &

260 *Caput quartum de Motu & Quiete.*

lente progrediente, sensim in aperta vel in navicula, idque tantum aliquot horis ante pastum, inter hæc levis & lenta ambulatio fiat per pavimenta lignea; his sensim crescit actio in corpus, appetitus cibi ac perspiratio & nutritio: denique licebit ambulare per arenas & strata lapidea, imo pedetentim per acclivia & declivia, sed nunquam ultra gradum lassitudinis: in fine ad durandum corpus equitationes & alia exercitia fortiora, ut saltatio, pilæ lusus, digladiatio convenient. Nihil perniciosius est, quam nescire gradus roborandi per motum corpus. Ceterum infirmi omnes, literati, sedentarii statuta exercitationis tempora non magis negligant, quam tempora somni aut pastus. Qui non nimis occupati sunt, arripiant omnem movendi corporis opportunitatem, maxime ante prandium pro acuendo appetitu & ante somnum pro digestionem promovenda.

C A P U T V.

D E

S O M N O E T V I G I L I I S.

T H E S I S I.

Vigilias , in quibus vitæ usus maxime consistit , multi sine somno optabiliores censent , qui vias providæ naturæ non satis considerant : sunt etiam , qui somnum laudant ut partem non solum vitæ , sed & meliorem : alii ut interliminium vitæ & mortis considerant , & damnant ut publicanum , qui medium vitæ nobiscum dividit , unde studium veterum natum est pugnare cum somno sed futile & noxium , quod vi corpori illata , breviorē vitam reddit & magis calamitosam. Errant omnino , qui studium (veterum) in somno coarctando nimis laudant. Fabula apud Photium est , Trogodytas olim caruisse somno ; nec laudandus multum lusus Ulpii Marcelli , qui a Commodo in Britanniam missus , voluit quasi semper vigilans admirationi esse militibus suis. Sunt qui pro hoc scopo instruxerunt lectulis calculos littoris , vel spinas , & laudarunt alii nocturna horologia , sphæram Aris-

totelis , aut globulorum Alexandri in pelvim ruentium strepitum ; alii meram aquam , vel serum lactis , vel tenues potus aptos crediderunt ad repellendum somnum. Sed bene notat Boerhavius , se inter funesta amicorum experimenta didicisse his vitam præcipitari.

T H E S I S II.

In vigiliis major est pro exercitio sensus motusque voluntarii functionum animalium vigor ; ad eas dum vegetior motus determinatur , languere magis videntur reliquæ functiones vitales & naturales iudice Sanctorio. Necesse vero est has ipsas functiones animales ob majora sensum spirituum dispendia elanguescere & debilitari inter hæc signa , ut sensus major sit gravitatis , siccitatis & sitis , in quo statu opus erat somno , qui attrita reparat , fibris in statu vigiliarum tensis quietem dat , cibis tunc ingestis digestionem parit , & inter hæc subsidia novum spirituum com meatum pro vigiliis conciliat.

T H E S I S III.

Elucent ubivis providæ naturæ præsidia ; per vigilias nata dispendia proprie reparantur a cibo , cibi coctionem majorem promittit somnus , cocti distributionem pro-

movent vigiliæ. Natura ad hanc triplicem corporis indigentiam attenta exhaustis famem excitat, ut corpus novo alimento repleatur, repletos ad somnum reddit procliviores, somno relictis voluptatem vigilandi agendique restituit, id quod leges corporis uberius illustrant, cum chylus in sanguinem ingressus & per calorem internum rarefactus expandat majora vasa cum pressis minoribus, quæ in cerebro destituta liquidiori parte sensum motumque animale suspendunt, adeoque ad somnum invitant, quo ipso relaxantur vasa, & humoribus tritu jam æquali circumactis & solutis patet rursus in minora ingressus & redit vigor organorum sensus motusque.

T H E S I S IV.

Placidum septem horarum somnum duplo plus quam in vigiliis, imo aliquando plus quam in exercitio violento, si paria temporis momenta spectas, & in plerisque quidem uncias 40, imo in robustis uncias 50 dissipare, sententia est Sanctorii. At Gorterus (in Batavia fuit, ubi perspiratio alia quam in Italia) ultra uncias 16, Keilius ultra uncias 12 exhalare negant. E contrario statum tum vigiliarum tum maxime fortis exercitii longe plus quam somnum disbergere arbitrantur. Sane non per omnia assentiri Sanctorio licet, nisi de corpore per-

fecte robusto & sub calidiori cœlo versante, largiterque cœnante, & paucas excretiones sensibiles habente : illam perspirabilium copiam intelligat ex parte etiam non tam ad majorem levitatem corporis, quam sensum levitatis respici. Certum vero est, corpus a somno sentiri levius & alacrius, non modo, quod multum noctu perspiret, sed quod inprimis a munere sensus motusque voluntarii, adeoque a magna & debilitante sensum nervorum tensione requiescat, & solo vitali motu sanguinem ad novum spirituum proventum disponat, viresque sine solita consumptione reficiat. Hoc adde a somno perspirare cocta cum levamine & incremento virium, in vigiliis cruda cum defatigatione.

T H E S I S V.

Agilitas mentis & corporis a somno perfecto optime nos docet corpus illa nocte bene perspirasse ad minimum libras tres; nullo jam laborare secretionum & excretionum vitio humores nostros in medio tunc gradu esse inter nimiam vel tenuitatem vel spissitudinem, sensum levitatis augmento virium debere, quas e contrario motus fortior muscularis plus minuit, & hinc sensum ponderis relinquit.

T H E S I S VI.

Dormire sine somniis salubrius est quam dormire cum somniis; quia ibi tranquillior

circulatio, melior coctio, validior perspiratio, hic vero (cum somniis) si inprimis inter somniandum terror, metus, tristitia excitantur, turbata est circulatio & dissipatio spirituum fit a virium jactura & crudi accumulatione.

T H E S I S VII.

Sanctorio perspirationem nocturnam largiorem sine sudoribus quam cum sudoribus statuenti obloquitur pariter Gorterus, qui omnino plus subtrahi inter sudores, licet sine sensu levitatis majoris existimat. Hic vero non male notat Noguez, vasorum perspirabilium simul sumtorum diametrum, superare diametrum sudoriferorum, adeoque horum excretionem non æquare excretioni eorum, inprimis si cogites tumentibus sudoriferis comprimi vasa perspirabilia in ambitu & excretionem eorum inhiberi.

T H E S I S VIII.

Quoties a somno oscitatio fit, quæ motum per pulmones, & pandiculatio, quæ motum per venas in extremis repletas intendit, bene corpus perspirare & copia materiæ perspirabilis gaudere censemus, ob quam una hora plus dissipat, quam tres aliæ horæ teste Sanctorio; nempe quia in dormientibus placidior est circulatio & simul æqualior & vis muscularis, quæ in vigiliis pro-

pulsionem per venas juvat, quiescit; patet tunc venas ab actione arteriarum tantum impleri & distendi, hinc commode fieri, ut in evigilantibus rediens musculorum actio constringendo & relaxando venas interjectas nova vi urgeat, unde cor refluxum celerius sanguinem pariter in arterias fortius impellit, & exinde in loca secretionum & excretionum, quæ hinc secretis liquidis turgida coctum perspirabile largius eliminant.

T H E S I S IX.

Mensura salutaris somni in plerisque sanis esse potest pars tertia diei sive octo horæ ex viginti quatuor. Laxiores utrinque terminos ab horis sex ad novem cum Joanne Daniele Horstio non improbamus, infra sex horas vix sufficere somnum, supra novem nimium esse cum Joanne Bevrovicio judicamus. Inter quas horas plerisque placet septem, olim Augusto familiares: aliqui, inter quos Caspar Hoffmannus procliviores sunt ad horam detrahendam, alii ut Guido Patinus ad horam adjiciendam. Veteres Germani, ut Tacitus scribit, somnum in diem extrahebant. Varia occurrunt, quæ in hac somni mensura coarctanda vel amplificanda attendi debent, ut temperies corporis, ætas, vitæ ratio, nunc otiosa nunc exercitata, vel aliarum causarum incidentium potestas. Generatim illud Hippocratis notandum, somnus & vigilia, si modum excedunt, mala.

T H E S I S X.

Ratione temperiei plus merito indulgent somno, quibus caput magnum, vasa angusta; minus, quibus ampla sunt vasa. Hi Aristoteli non sunt somnolenti, illi propensiores in somnum; nempe ibi ab angustis vasibus ad mollia & dilatabilia cerebri, quæ omnium minime resistunt, eo plus ruit sanguis, quo amplius in majori capite spatium est; unde & plethorici pariterque obesi cito & in profundum somnum incidunt; nec tamen obesis nimis permittendus est somnus, cum magis pinguefaciat. Temperies strictior & aridior plus etiam eget relaxantis & humectantis somni munere: Laxior vero humidiorque plus inde relaxatus, enervatur & viscidis obruitur, nec tamen in iis ob lentam coctionem rescindi nimis debet. Cholericis largum somnum Guido Patinus eumque a pastu Plempius commendat: sanguineis ut victus sic somnus plenior sit: Melancholici, quibus parcus cibus & lenta consumptio est, carere somno diuturno possunt.

T H E S I S X I.

Ratione ætatis, *infantes* longo somno indigent, ut iis, fere sufficiat in vigiliis tertia pars dici. Laxa quidem eorum corpora somno laxari magis necesse est, at hæc laxi-

tas, ut incrementum capiant, iis amica & naturalis est, modo quæ implent & nutriunt, ne debilem vim coctionis copia gravent, parco & crebro offerantur. *Puerilis* ætas omni gradu aliquid somno detrahat. *Virilis* in tanto virium reparantium vigore brevissimo somno reficitur: Crescente paulatim ætate, cum jam lentior coctio sit, prorogetur somnus, sed maxime in senibus exsiccis & rigidis, in quibus somnus, iudice Galeno mollit, humectat & dispendia spirituum cohibet. Sine dubio maxima somni salubritas est, ubi omnia lente coquuntur & reparantur. Hinc vita senum vocatur somnus, quia vero hic nimis interruptus est, de die etiam convenit.

T H E S I S X I I.

Ratione vitæ magis vel minus exercitatae plus vel minus somni ad perdita restauranda requiritur. *Adulti* in vita exercitata sub profundissimis somnis optime coquunt, cito reparant, &, ut Galenus ait, pravi etiam cibi noxam corrigunt. At magnæ animi commotiones plus exhauriunt & fatigant, quam magni corporis motus; ibi vero necessarius somnus, ob perennem stimulum, qui remanet, ægrius capitur. *Eruditi*, quibus cerebri & nervorum functiones maxime serviunt, ob consumptos spiritus & enervatas coctiones longa somni refectione egent.

Hinc olim Musis & somno in communi ara sacrificabant, quod crederent, non majorem amicum Musis esse quam somnum. *Otiosi* corpore & animo inter tam pauca ignavi corporis dispendia nec cibi nec somni multum, plus beneficium exercitatæ vitæ postulant.

T H E S I S X I I I.

Incidunt & alia, quæ somni salutaris terminos mutant: Ingesta solubilia, cum nec moram in ventriculo nec longam coccionem requirant, etiam somno protractiori non egent: Crassiora & tenaciora, velut ultro ad somnum invitant, ita retineri ejus ope & coqui ulterius debent. Post magnas evacuationes, vel etiam computationes opus pariter est luculentiori somno. Hieme & æstate par quidem necessitas est, amissa fluida somno reparandi, & blando illo ac æquali circulationis motu dissolvendi, hoc tamen discrimine ut *Imo* Hieme nocturnus somnus plus protrahatur, æstate meridianus alliciat.

2do Æstivis noctibus parcus, hiemalibus largius corpus perspirat, quod hic stragulis tectum solertius laxiora habet oscula cutis, unde & Sanctorius utiliore hieme somnum censet. Adde corpus multum die æstivo perspirare, hinc nocte non ita abundare materia perspirabili. Hieme & vere longissi-

mos fomnos ipse vocat Hippocrates. (Infecta quædam per totam hiemem dormiunt, ut hirudines &c.)

T H E S I S XIV.

Somnus matutinus a peracta coctione, quæ circuitu æquabili trituque iterato tenacitatem vincit, perspirationem dat maximam, & secundum Sanctorium una hora totam libram perspirabilium dissipat: Non peracta coctione ne quadrantem quidem, nempe per coctionem crescit partim copia perspirabilium, partim vis expulsionis, hæc vero (vis expuls.) languet, illa (copia persp.) deficit læsa coctione. Inde est, quod proximis horis a fomno, quippe optimæ perspirationis, lædere sumta alimenta vel medicamenta ac perspirationem divertere (diminuere) censeat Sanctorius. Rem ita limitat Gorterius: 1) Diaphoretica eo tempore omnino convenire. 2) Mitia purgantia non statim lædere perspirationem. 3) Fortiora purgantia urgente necessitate prudenter data, plus urgere, quam momentum mutatæ ad breve tempus perspirationis; non sunt talia scrupulose nimis in corpore pravis humoribus oppleto, metuenda.

T H E S I S XV.

Somnum protinus a pastu captum, plerique coctioni inimicum judicant, ob tritum

& miscelam in officina chylicationis debiliorem. At mora cibi, quam somnus gignit, in primis viis ideo salutaris videri debet, quod plus menstrui solventis & spirituum citra metum, ne motus muscularis avertatur, misceatur ingestis, adeoque hæc longiori intervallo & plenius & efficacius dissolvantur. Laudat Sanctorius somnum ut opportunior horis circiter 4. a cibo, ob naturam tunc minus prima coctione occupatam. Quæstio hic incidit de somno meridiano an suaderi & quibus possit? Nos probe gnari alios illum bene, alios male ferre. Consuetudini, quæ magnos sæpe errores diætæ impune fert, multum quidem tribuimus: At rationes nunc salutaris nunc noxii effectus his limitibus circumscribimus.

Imo Languidioribus, in quibus nimis longa ingestorum mora tendere in corruptionem posset, moderatum a pastu motum convenire: Somnum, qui laxa jam corpora plus relaxat & viscidum accumulât, haud protinus, licet ad eum proclives sint, capiendum esse.

2do Agilioribus, in quibus ingesta se cito nimis subducunt coctionis adminiculis, imprimis si ante cibum se nimis exercuerint, brevem somnum certe quietem licet ad eum minus proclives sint, prodesse. Verba hic notamus Boerhavii (§. 770,) qui, nocere iis somnum ait, qui præ ceteris in eum pro-

clives sunt , his prodesse ; qui in vigilias proni.

3tio *Siccioribus* , ut Senibus imbecillis æstate inprimis brevem, teste Hippocrate, interdiu somnum convenire , ne corpus ab anni tempore reficcetur. Celsus suadet , longis diebus meridiari, potius ante cibum, sin minus post illum. Senibus statim a prandio convenire Riolanus docet.

4to *Post ingesta crassiora* , velut ultro ad somnum invitant, ita hujus ope retineri & subigi diutius debere. Prodest inprimis post prægressum somnum turbulentiore, & hinc imminutam perspirationem somno a prandio allicienti nos committere, quo perspirabimus multum, & levitas capitis corporisque agilitas succedet. Cum e contrario omnis somnus noxius, gravitatem corporis & torporem relinquat.

T H E S I S XVI.

Coctio , quæ in somno & quiete fit, opponenda est digestionì, quæ fit in motu & vigiliis , ibi (in coct.) sedatior motus segregat partes similes , hic (in digest.) rapidior (motus) miscet omnia & fortius distribuit; ibi restitutio virium est, hic consumptio : Hinc longævum Sanctorius vocat, qui bene coquit & bene digerit. Nempe ut coctio mutat indolem magis humorum , quam locum ; ita digestio locum potius quam indo-

indolem. Justa est ad hoc discrimen attentio, uti constat in lassitudine a somno, quæ pariori influxui spirituum debetur: Nam si in genesi horum (spirituum) vitium est, medetur coctio somni, si in distributione, digestio medetur per vigilias & motum muscularem. Hæc enim nos instruunt in morbi progressu, si dicta lassitudo non cedit motui, collige penuriam ipsam spirituum, quæ vel est a consumptione nimia prægressa (e. gr. in re venerea) vel a cruditatibus & corruptela ingestorum. Utrunque somnus juvat (nam reparat spiritus) ibi vero simul blandum alimentum, hic inedia potius (ubi vitia ingestorum sunt.) Ceterum etiam favent somno:

Imo Stomachica, ut Diacydonium, quia ad organa chylopoietica plus inde spirituum allicitur, minus ad organa motuum.

2do Volatilia, quæ ad caput determinant pro majori spirituum secretionem ut modicum generosi vini.

T H E S I S XVII.

Somnus inquietus, qui plerumque morborum reliquias sequitur, vel novorum ortum antecedit, solitæque perspirationis partem supprimit, nocere solet, partim ob quietem organis sensus motusque animalis negatam, partim ob impeditam spirituum & laudabilem humorum genesein, consumptorumque

reparationem, id nisi sequentium dierum restitutio facit, febris imminet vel aliud malum, quod si a tali somno carnes sint frigidae, & febricula succedit, debilibus mors, robustis longitudo morbi metuenda est. Turbat vero somnum & cum eo perspirationem, quicquid æquabilem per vasa circuitum lædit, inter hæc maxime sunt:

Imo Affectus animi, qui vim influentium spirituum turbant, nunc augent, nunc minuunt, nunc sistunt, simulque hæc vitia in ipsam circulationem transferunt.

2do Corruptela cibi, qua ob consensum cerebri & ventriculi nil magis somnum turbat, statim, ut Sanctorius docet, sub corruptela illius cibi duo mala emergere, cohibita perspiratio & vigilia, quæ a stimulo corrupti somnum magis arcent.

3tio Frigus ad partes noctu negligentius tectas admissum, maxime ab aura austrina, quæ plus lædit, quam magnum frigus in vigiliis. Hinc sudor frigidiusculus a somno non solum teste Sanctorio perspirationem inhibet, sed & iterata vi podagricos reddit. Retentum perspirabile tum acrimonia, læsa etiam partium superiorum perspiratione, caput petit, brachiorumque dolores & lassitudines ciet.

4to Mutatio lecti soliti, vel agitatio in consueto (lecto) nimia, hæc plus veloci cursu corpus agitat, illa insomniis turbat,

& eo plus lædit, quo major est ab insolitis mutatio.

T H E S I S XVIII.

Somnus salutare suos limites, temperiei, ætatis aliarumque conditionum, quas recensuimus, excedens, ob languidiorem jam motum per vasa relaxata, qui iis antea strictis & motu vigiliarum compactis humoribus proderat, dum justo diutius durat, fit sensim ex salutari noxius, & solutos humores nimia quiete iterum inviscat, & inde corpus laxius, debilius, frigidius, ponderosius evadit, & ad motum & perspirationem minus habile. Id clarius constat si cogitemus :

1mo Vigiliarum motu densari humores dissipata parte tenuiori.

2do Per subsequenter somnum remittere illam vim dissipandi & reliqua densandi, ideoque humores intra relata jam vasa placidiori motu dissolvi.

3tio Ipsum hunc placidiorem motum diu durantem per relaxata vasa necessario sensim torpere nimis, & humores iterum, ut Sanctorius ait, impingi i. e. spissescere : Nam spissitudo tam a nimio motu est, tenuibus excussis, compingente, quam a nimia quiete, in qua sponte cœunt humores, quorum partes non perpetuo divellit motus a mutuo contactu. Ita maxime caput repletur, ce-

rebrum gravatur, & dum in somno circulatio fit tantum per vasa corticis pressi minores cuniculi incipiunt coire, & dum, docente Lowero, in somno plus sanguinem arteriæ vehunt in cerebrum, lentius venæ revehunt, dispositio ad ipsam Apoplexiam nascitur. Ita generatim notamus, qui diu dormiunt, spissitudinem humorum accipere cum infarctu capillarium, figi excrementa, aggregari in lateralia; unde torpor, caput grave, sensus hebetes, obesitas, aliaque partim recensita mala, quæ debilitant, relaxant & vires suffocant. Ubivis regula est, somnum non prodesse, nisi ubi coctione opus est, & in inopia spirituum: Esse enim somnum quietem motuum voluntariorum, ut eorum organa ab exercitio & attritu languida recolligant vires & vigiliarum dispendia refarciantur.

T H E S I S   X I X.

Peccant in se maxime infirmi, qui, nocturnum tempus vigiliis, diurnum somno transigentes, naturæ ordinem pervertunt. Convenit vigilantibus in suis negotiis lux diei & commercium hominum, quibus de die maxime inter se res est: Convenit dormientibus silentium noctis & cessans hominum in negotiis suis strepitus. Semper opportunum infirmis est blando & puriori diei calore & lumine uti, nullum vero iis

(infirmis) nocentius tempus est, quam quod aëris injuriis exponit horis proximis ab occasu solis. Pestifera inprimis vespera est post intensos calores æstatis, ubi putres, corrupti, noxii halitus, quos sol attollere, coquere, miscere per diem poterat, jam sub vespertini cœli frigore in nos recumbunt, & graviter offendunt. Hinc & minus sibi nocet ebrius, qui mature lectum petit, quam sobrius vigilans, & ipsa studia in seram noctem protrahens. Bene sibi consulunt infirmi, qui æstate inprimis paulo post occasum solis cubitum eunt, & tepido fotu lecti contra pericula illa & aëris offensas se muniunt. Cum præterea certum sit, corpus plus refici somno paucarum horarum ante mediam noctem, quam intra geminum tempus post illam.

T H E S I S X X.

Amica Musis aurora est, sub qua vigent animi facultates absoluta coctione & refectione a somno viribus ad obeunda debita ministeria: Obtusior a pastu mentis acies est. Igitur literati debiles fugiant lucubrationes, & primo mane potius experrecti studiis invigilent, & post leve jentaculum fere ad meridiem pergant; tunc ubi horam impenderunt levi exercitationi post brevem quietem ad prandium accedant: Post illud tempus non nimis intendant animi vires, dent po-

tius locum hilari colloquio vel grato exercitio, nec cœnent largiter, nec statim a cœna largiori cubitum eant. Sufficiat illis in cœna olusculum, pulticula vel similis cibus coctū levis & mole exiguus, idque aliquot horis, antequam cubitum eunt, tunc blandus refocillat somnus, qui nimis gravato ventre semper gravis est, inquietus, interruptus, non reficiens, sub quo (scilicet somno) intrant cruda per laxiora jam vasa lactea simulque morborum femina. Sic hypochondriaci luunt errores victus infomni nocte; ita hystericæ se volutant, nec nisi summo mane capiunt somnum & fessæ per diem ac moestæ vivunt, repetere tamen errores solent, cum cœna vel modica vel nulla melius sibi consulerent. Non male debiles cubitum ituri potu aquæ utuntur, vel pauxillo vini Hispanici cum triplo aquæ, aut pauxillo feri calentis, quod perspirationem juvat. Inter hæc bene est justo tempore surgere, ne stragulorum calor & molities nimis emolliat fibras & enervet. Surgens e lecto utatur puro aëre, sub quo vegetius circumaguntur humores; corporis somno reflecti situs erectior, motusque levis augent perspirationem: Recedunt noxii vapores noctis. Novus sol exortu suo exhilarat & vigore novo implet.

T H E S I S XXI.

Vigiliarum motus fortior propellit ad extrema, in somno debilius. Ibi (in vigiliis) extrema strictione resistunt magis, hic laxiora resistunt minus; ibi (in vig.) materia ad diaphoresin minus præparata, hic (in somno) copiosior est & solutior.

T H E S I S XXII.

Vigilia nimia consumit spiritus, tenera nervorum stamina atterit, coctionem & nutritionem in somno maxime peragendam turbat, & inquietudinem parit, ob quam deinde, qui multum vigilavit, licet hinc torpidior, non possit dormire. Notavit Boerhavius hanc quoque inquietudinis speciem, quæ a perpetuo meditationum exercitio infirmitatem parit animæ ad sua munera procliviatem, & inter constantia pervigilia summos sensum nervorum dolores, vix optimæ deinde medellæ cedentes.

T H E S I S XXIII.

Vigiliæ insolitæ & perseverantes inter se differunt. Insolitæ vocantur, quæ plures horas consueto somno eripiunt: Perseverantes sunt insolitæ continuæ, quæ plures noctes nullo vel exiguo somno transeunt, & tum pondus corporis tum sensum ponderis augent iudice Sanctorio. Debebat Sanc-

torius sensum potius ponderis quam pondus ipsum corporis in utroque statu agnoscere, nisi simul ad ingesta tenaciora respiciat. Illud autem bene monet, justum somnum horarum septem immoderatis vigiliis supervenientem, ad libram circiter augere perspirationem. (Quam alius somnus 7 horarum.)

T H E S I S   X X I V.

Corpora, quæ exhalant & imbibunt quicquid boni vel mali habent, sæpe ad se mutua sub lecti communione transferunt. Si corpus infirmum ac senile sub iisdem decumbit stragulis cum corpore vegeto & juvenili, alterum sub spoliis quæ hañt reficitur, alterum sub dispendiis suis marcet. Ita David senex frigidus & languens accubitu puellæ sanæ & vitalibus succis abundantis ex ipso consilio medicorum fomitem caloris & novarum virium quæsit. Sic constat de sene quodam Germaniæ principe inter duas amabiles puellas cum lucro virium & sanitatis dormiente. Vicissim constat in scabie, lue venerea, peste & aliis morbis endemicis, multos quidem sub ipso in vigiliis contactu & commercio, at citius graviusque sub societate lectorum inquinari.

T H E S I S   X X V.

Præstat pro statu æquabilioris circulationis decumbere in latus membris leviter in-

flexis & contractis, & capite plus elevato quam pedibus. Nempe corporum (dormientium) situm declivorem postulat facilius tunc sanguinis ab extremis ad cor reditus, hunc enim de die impulsus arteriosi sanguinis & actio musculorum accelerant: At ille debilius est in dormientibus, hæc etiam cessat; hinc, nisi decliviori illo situ juvetur venosi sanguinis reditus, duo imminent incommoda, colluvies feri & diminutio caloris vitalis. Constat, illis, qui de die exercitiis non vacant, aut nequeunt vacare, facile pedes vesperi tumere, mane ob beneficium declivioris per noctem situs detumescere; nec frigidi nisi pedibus noctu paululum erectis commode dormiunt. (Notat decubitus supinus in dorsum morbis acutis exhaustas vires, ob quas muscoli non amplius sustentant corpus, & est malum signum.) Nec vero situs capitis in dormiente nimis declivis sit, alioquin sanguis & serum lentius a capite revehuntur, & pressio tunc cerebro nascuntur vertigo, tremor, tumor faciei, torpor sensuum, incubus & alia mala. At qui capite altius decumbunt, hi ex somno breviori agiliores resurgunt. Maxime caveant nocturni compotatores ab illo decliviori situ capitis, quia sic lotium minus promte vesicam subit, hæc etiam impleta, dum nixus lotii in cervicem (vesicæ) noctu minor est, & spirituum ministe-

ria languent, sentit minus excretionis stimulos & redundans intro serum, nisi mane diarrhœa vel sudore ejicitur; caput superne obruens parit sæpe paralyfin, hydropem cerebri, lethargum imo apoplexiam, observante Richardo Lowero, qui ideo suadet potatoribus lectum non prius petere, quam maximam potulentorum partem lotio excreverint, idque ut citius & largius fiat, laxare vestes vel exuere sed caute. Tangimus adhuc quid supinus dormientium situs in dorsum habeat incommodi. In homine erecto cui caput super reliquum corpus eminet, moles cerebri in cerebellum decumbit, forte tamen velum duræ matris vim suspendit, sinus laterales magis declives sunt, & utrinque obliqui antequam in venam jugularem terminentur. Non dormiet situ supino, si collum occipite altius est, quia sanguini in venas jugulares ascendendum sit potius, quam ut inde defluat. Hinc retardato certe motu aggestus sanguis gravat, distendit, arrodit sensim vasa & premit, redundans in cerebrum ad medullæ oblongatæ nervos stasi sua laceffit, unde hydrops cerebri, vel a sero accumulato paralyfes, somnolentia, lethargus &c.

T H E S I S XXVI.

Stragula, quæ dormientem tegunt, ejusmodi sint, ut in moderato & æquabili

calore, qui coctionem probe tuetur, corpus fervent. Sunt illa nunc plumata nunc textilia villosa, pellicea pannosa (*Matrasen*) ista hieme, hæc magis æstate conveniunt; nec tamen temere semel assuetis mutanda. Stragula imprimis hieme densius incumbant debilioribus, robustioribus levius æstate, nec robustissimis tamen impune est in calidissimo etiam aëre dormire nudos.

T H E S I S XXVII.

Cubiculum dormientibus sit amplum soli & aëri pervium, non ut sæpe moris est, angustum in umbra latibulum, in quo inclusus aër & corporum effluviis brevi inquinatus gravat respirationem, nec sit excalefactum nimis, quod stupefacit, sensus habet & respirationem in declivi situ per se jam difficilem reddit difficiliorem; nec sit præhumidum, quod ad lethargum disponens crebro suffimento ex odoratis eget.

C A P U T' VI.

D E

A N I M I P A T H E M A T I B U S.

T H E S I S I.

Res est abstrusa & difficilis actionem corporis in mentem, mentis in corpus definire, nec systemata, quæ id moliuntur, nunc influxus phyci, nunc causarum occasionalium, nunc harmoniæ præstabilitæ, omnes hic difficultates facile expediunt. Modum nescire, qua lege conditor res tam diversas pro mutuo commercio conjunxerit, docta ignorantia est, & sufficit in luculenta observatione legum pro mutua actione stabilitarum acquiescere. Ita discimus præsentem statum animæ cogitantis & pari ratione præsentem motum corporis protinus mutari, quoties ibi objecta externa agunt per organa sensoria, & hic quoties animæ nutu motus musculares qui hinc voluntarii dicuntur, succedunt. Notamus vero, id fieri interventu maxime nervorum & in his contentorum spirituum, quibus integris subsistit illa actionum communio, læsis læditur, destructis perit. Quin & notamus, spiritus

in omni ministerio animi tam proprio quam communi requiri, determinari, consumi. Unde Apoplexia, ubi actio animæ, sublata spirituum in cerebro secretionem, perit: Paralyfes, ubi motus voluntarius ob vias secretis & determinatis spiritibus haud patentes, aboletur. Ipsa vero docet profunda meditatio plus spirituum inde viriumque quam a fortissimo corporum exercitio consumi.

THESIS II.

Generatim notamus circa consensum motuum animi & corporis, si animus vel tranquillus sit vel torpidus vel iusto commotior, respondere corporis motus nunc moderatiores nunc languidiores nunc vehementiores. Hinc minime errant, qui summum sanitatis præsidium in animo tranquillo ponunt, in quo corpus etiam iusto vasorum tono & salubri humorum fluxilitate præditum viribus gaudet, præsentem morbum facilius tolerandi, imminetentem præcavendi. Neque errant, qui torpentem animum chronicorum maxime, commotum nimis acutorum morborum causas continere, fovere & excitare putant, & recte consulunt, qui animi affectus sanguinem, velut ventos aërem ventilare persuasi, nunc eos in languidioribus excitant, nam marcescere corpus & otio perire sine animi motu, recte Sancto-

rius docet , nunc in commotioribus reprimunt , ne motus sub justo limite salubris , in turbulentum & noxium deflectat.

T H E S I S III.

Oriuntur affectus partim ab anima ipsa , partim corpore , ibi vix medicinæ locus est , nisi per adminicula rationis , vel potius affectus contrarios , hic ipsa diathesis corporis corrigenda est , ob quam multi a levi causa vehementer , alii a gravissima causa parum vel plane non commoventur. Patet affectuum a corpore origo a venenis philtris morfu Tarantulæ , ubi timidi evadunt , iracundi & furiosi , vel ab atra bile taciturni , mœsti , morosi , meditabundi. Sæpe non pendet a nobis quid cogitemus , solus cibus potusque submergere potest divinæ auræ particulam. (Aliter sobrius aliter ebrius cogitat.)

T H E S I S IV.

Non unus est sed varius pathematum status , pro ratione affectorum nervorum. Habent nervi vim in vasa sanguifera , nunc aucto nunc diminuto spirituum motu sanguinem mox celerius mox lentius agitant. Videntur nervi instar laqueorum arterias complecti , & e. gr. in ira vel gaudio urgere sanguinem alterno concussu in mœrore & timore sistere & remorari. Ita jam Wil-

lius notat , nervos circumligare vasa , & hinc pulsum ab animi affectu luculenter mutari. In alio affectu intensa nervorum actio, in alio oppressa apparet , neutra salutaris , ibi ob actionem justo intensiorem & sæpe inæqualem , hic ob inhibitam nimis & sufflaminantem , ibi cor , arteriæ & muscoli majori agunt virtute , fortius subigunt humores , propellunt velocius , distribuunt plenius , hic (in affectu contrario terrore , timore , metu , pudore &c.) cor , arteriæ & muscoli , in sua actione segnescunt , humores ex lentore motus spissescunt , stagnant , secretiones inprimis per perspirationem lædunt.

T H E S I S V.

Vehementes affectus animi sanis etiam , in quibus neque plethora , neque cacoehymia peccat , infestos pro frequentissima morborum causa agnoscunt omnes , ob quam valere magis videmus animalia , quæ affectibus minus tentantur quam homines. Semper plus nocet nimius motus animi , quam nimius motus corporis , quia hic aliquos tantum nervos motui muscolari fervientes , ille totum nervosum systema in ipso ortu afficit : hic inter consumptiones præparat humores ad novum a somno spirituum proveniunt , ille tantum consumit , non reparat ; hic abrumpi ex arbitrio potest , ut vires som-

no & quiete refoventur, ille pergit irre-
 quieto stimulo nervos ac cor irritare, som-
 numque, qui medela est, non admittit.
 Hinc Sanctorius docet, corpus quiescens
 animo commoto plus perspirare & pondere
 diminui, quam corpus commotum animo
 quiescente: nec male concludit, licet Gor-
 tero minus favente, turbatum corpus, quod
 animum alterare cœpit, facilius ad quietem
 redire, quam animum. Sane perseverans
 affectus, coctionis vitia, quæ in cachexias
 tendunt, præcipue gignit.

T H E S I S VI.

Non hic omitto magnam animi in cogi-
 tando contentionem, seu longam meditatio-
 nem, quæ, omnem interni sensus actionem
 occupans, consumit spiritus, quorum ma-
 teria ob motum vitalem & muscularem in
 illa præparanda tam necessarium & tunc lan-
 guentem ægre restituitur, & hinc literatos
 ob defectum sensum spirituum viriumque li-
 bris inpallescere & enervari mirum non est.
 Meditatio cum mœstitia longe plus minuit
 vigorem corporis, & humores satis elabora-
 ri & ad secretionem imprimis perspirationem
 inter motus tam languidos bene disponi
 prohibet. Perseverantes diu meditationes,
 ut magis dissipant mobilia, ita reliqua plus
 figunt, inviscant, refrigerant, retinent
 excernenda, obstructions chronicas pariunt,
 crassos;

crassos, tenaces ac melancholicos humores accumulans. Patet etiam cur ita consumptis spiritibus, nec restitutis motus cordis & cerebri torpescat, & Sanctorio iudice, cordis palpitaciones curatu difficiles, & frigiditates capitis invincibiles superveniant. Nec inde patet minus, quid melancholia sit, quippe longæ & mœstæ imprimis cogitationis effectus. Imaginatio præterea quælibet ut eam notat ab actione objectorum firmiter impressam cum magna spirituum determinatione, eorum solitos antea motus mutante, ita mirabiles subinde in loco quo fixius hæret mutationes observantur. Lanzonus (Italus medicus) dolores in brachio vel pede natos post spectatam iis locis in alio venæ sectionem. Wagnerus ortos in alia parte tumores, ubi in aliis nati incisique essent: Timæus (von Guldensee) in proprio capite genitos dolores ad similitudinem hæmicranie in alio examinatæ: alii similia referunt, quibus maxime gravidarum historiæ.

THESIS VII.

Consolatio animi pericharia, hilaritas, gaudium, lætitia vix nisi gradu differunt & considerantur tanquam affectus animi præ reliquis salutare, quo nervorum actio intenditur, & spirituum in nervos influens virtus augetur, & systole ac diastole cordis

excitata humores vegetius circumaguntur, subiguntur, assimilantur; secretiones melius procedunt, spiritus copiosiores & puriores gignuntur, superfluum & noxium expellitur, maxime perspiratio viget, pondus corporis levatur. Ad hunc affectum disponit omnis evacuatio cum levamine, inprimis perspiratio cocti cum augmento virium, nec minus subsidia coctionum, unde edulia quæ facile coquuntur, aperiunt & bene perspirant, lætificantia appellantur. Pertinet huc cœlum ferenum ficcum & alia, quæ, ob spiritus puriores & robur a perspiratione salubri expectandum, reddunt functiones corporis expeditiores, cum quarum sensu conjuncta est hilaritas, quæ inprimis mœrori superveniens plus dissipat accumulata; præterea salubrior est lætitia aliis moderatis affectibus mixta, quam sola; veluti mixta corporis exercitia, itidemque meditationes circa res varias occupatæ melius feruntur. Ceterum ut moderata lætitia tantum superflua dissipat, & cum augmento virium, & moderatis corporis exercitiis usu salubri convenit, imo ex parte horum salubritatem superat: ita immoderata & nimis diu protracta, non modo superflua, sed etiam utilia dissipat, plus atterit & exhaurit quam naturali actione restituitur, unde lassitudo & gravitas ad sensum, ob nimiam illam agitationem & spirituum consumptio-

nem vires dissolvuntur, somnusque, in quo nervos jam nimia actione rigidos relaxari oportebat, impeditur. Propterea Sanctorius lucri cupidos, licet voto potiantur, vetat ludere, ob metuendas ex gaudio noctes infomnes & amissam cocti perspirabilis nimiam copiam. Multum quoque improvifum gaudium nocet, ob subita motuum augmenta & validiorem nervorum actionem a præcedente quiete pejorem; quippe jam cum periculo propelluntur liquida, vasa dilatantur, imo rumpuntur. Ex qua ratione Gorterus ortam vidit Hæmoptoen, & Fernelius ipsam mortem in senibus & languidis. Prævisis autem gaudendi causis, corpus pedetentim disponitur ad moderatiores motus ex gaudio oriundos.

T H E S I S V I I I.

Mœstitia nervorum robur ac actionem debilitat, spirituum humorumque motum tardat, solida laxat, fluida inspissat, coctionem & secretiones infirmat, excernenda retinet & corrumpit, & perspirationem imprimis cohibens ponderosius corpus redditur ad statum & ad sensum. Probat pallor & pulsus debilis languidam circulationem, prodit odor fudoris, lotii &c. corruptelam retenti, arguunt anxietates tumoresque circa hypochondria imprimis stasim inviscati humoris & congestionem intra va-

sa debilia cum duritie expansa. Hinc sensim in mœstis notantur anorexia (i. e. defectus appetitus) aepsia , febres inprimis quartanæ , calculi , hydrops , scirrhi viscerum maxime mesenterii , hepatis & lienis , suppressiones lactis & mensium , sudores frigidi sæpe lethales , ipsa etiam pestis , iudice Rivino , corpus denique ignavum , flatulentum , a levi motu protinus lassum , ingenium hebes , iudicium vacillans. Plus nocet mœstitia , dum cubitum itur , ubi solida magis relaxata propellunt segnius , unde altero die ob læsam perspirationem ponderosiores fieri Sanctorius docet. Disponit etiam sanos ad mœstitiam impedita perspiratio , nunc ab aëre cœnoso , nunc majori crassitie humorum , qualem sæpe cibi inducunt ; ut fit per legumina , carnes pingues ingrassantes maxime in debilibus & infirmis : inde enim , quia ægre & cum molestia functiones in corpore onusto & viribus privato succedunt , sensus mœstitiæ oritur ; at oritur etiam sub magna jactura perspirabilium cum lapsu virium. Perseverans mœstitia , cujus plerumque effectus est melancholia , exacerbat omnia , & ob retentum crassius perspirabile frigidas carnes parit. Metus cum sine mœstitia non sit , nec spes sine lætitia , intelligitur & metus & spei sub conjunctione per varios gradus mœstitiæ vel lætitæ nunc noxa nunc salubritas.

T H E S I S I X.

Terror subito magis quam mœstitia figit (humores), motum spirituum humorumque ac tonum solidorum labefactat, unde tremores in graves sæpe spasmos desinentes, palpitationes cordis, deliquia animi, anxietates præcordiorum, pulsus debilis, extremorum pallor & refrigeratio, stases sanguinis circa majora vasa ob languentem vim impulsus, coagula lactis & similia oriuntur. Suspensus vigor motuum & secretionum facit, ut appetitus paulo ante maximus cadat, flatus primas vias debilitatas occupet, sub ortu variarum congestionum, salubre quod figitur, corruptelam subit, insalubre quod figitur, morborum contagioforum, in quibus nihil magis terrore læduntur, qui mentis sunt imbecillæ, timidæ, suspicacis, corporis debilis & mollis & humorum mobilium ut pueri & feminæ. At convaluisse passim terrore legimus, arthriticos, podagricos, quartanarios, herniosos, hydrophobos, & imprimis eos, quorum non sisti hæmorrhagiæ poterant. Anceps tamen & invita hæc medicina est, nec corrigit mali causam, sed actionem ejus suspendit, hinc vix nisi prudentioribus imitanda.

T H E S I S X.

Ira, cum sit mœror ex illata injuria & cupiditas vindictæ, attendimus, quid prævaleat, ille mœror an cupiditas vindictæ. Prævalente

mœrore sistuntur motus, fiunt coagula, maxime circa hepar, ubi in calculos concrevit bilis, facies pallet, extrema frigent, cor palpitat, lingua balbutit, tremunt artus: prævalente studio & spe vindictæ crescit motus cordis & arteriarum, agitatio humorum, secretio spirituum, secretorum in musculos impetus, functionum vigor, velocitas humorum, rubet facies, splendent oculi, pulsus & respiratio insurgit, fitque levitas corporis ad stateram & sensum, dum leve non solum, sed & ponderosum perspirat. Certum est, raro mœstitiam & metum, plerumque vindictæ desiderium & spem in ira prævalere. Unde Aristoteles olim dixit, iracundi non metuunt. Ira modice exæstians languescens fluidorum motum in phlegmaticis, paralyticis, podagricis subinde salubriter intendit: at vehementior (ira) instar exercitii immoderati nervorum robur frangit, liquidiora dissipat, epilepticis, scorbuticis, cholericis, vulneratis insignes noxas parit, ut febres, hæmorrhagias, convulsiones, erysipelas, apoplexiam ipsam, dolores pulsantes hypochondriorum, ictus & similia. Nullos autem humores motus ex ira natus celerius afficit quam bilem, cujus tunc in duodenum copiosius pulsæ corruptela cum doloribus spasticis fixisque circa umbilicum, flatibus, vomitus, amaritiem in ore, anxietates præcordiorum & alvi vi-

tia generat. Crescit iracundorum noxa haustu vini & spirituosorum aromaticorumque, maxime aucto simul corporis motu. Unde patet, cur Hippocrates frictionem & palæstram in cholericis vituperet.

T H E S I S X I.

Cupiditas omnis, five in amore, five odio consistat, ibi in nifu potiundi boni, hic in nifu arcendi mali versetur, majorem habet spirituum humorumque motum, vario tamen gradu sub miscela fortiorum affectuum, tunc enim spes potiundi scopo, & metus illo excidendi comitentur omnem affectum odii & amoris; fit inde (affectus) nunc in lætitiā nunc mœstitiā pronior. Amator ille apud Tulpium ad auditam repulsam obliguit. Alter apud Cornarium ad latus asidentis puellæ amatæ, rupta frontis vena multum sanguinis effudit. Utrique vehementer amanti contrarium obtigit, dum ibi luctus & terror oppressit motum, hic ad rupturam vasis intendit exundans gaudium. De cupiditate seorsim agemus.

T H E S I S X I I.

Contra orientes quosvis affectus, optime vigilat vita sobria & negotiosa. Intemperantia ad turbulentos humorum motus disponens, fons est etiam perturbationum animi. Hinc Pythagoræi a carnibus abstinu-

erunt, quod animi affectus iram & concupiscentiam alere crederent (non per se, sed per artem culinarem). Otium non minus latentem pravarum cupiditatum fomitem excitat. Dubium non est, qui cum vita sobria & negotiosa mature sociant præcepta & exempla virtutum, seque crebro adspectu affectuum cum dedecore & damno emergentium præmuniunt, inde tentari minus. Verum affectus jam natos reprimere longe difficilius est: vix enim objurgando, imperando, ratiocinando satis cohibentur. Vix satis præbent auxilii:

1mo Subtrahere objecta affectum moventia: quicquid enim non alitur, sensim extinguí solet.

2do Contrarium animi affectum excitare, adeoque alium jam spirituum motum inducere: ita meticulosus audaciam, iracundis metum, amantibus pro amore odium parare.

3tio Cogitationem ad alia objecta convertere, ad lulum, venationem, peregrinationem consortia amabilia. Fuerunt, qui firmiter defixi in alia cogitatione vicerunt ipsos dolores calculi, podagri, dentium. Huc spectat præ aliis

4to Musicam adhibere, qua nihil magis pacare nervos, sopire animum & ab affectu liberare visum olim est Asclepiadi. At interest scire, an illi, quibus consulere

cupimus , musico concentu delectentur , & quali inprimis (tunc sæpe sopitur animus) : nam sine hoc selectu in multis parum proficimus.

5to Perspirationem promovere , qua imminui immoderatos affectus Sanctorius docet , maxime eos , qui lædunt vigorem perspirationis & aliarum excretionum , ut tristitiam & terrorem. (Inde etiam est , quod suadeant urinam & alvum ab omni statim nato pathemate solvere.)

6to Denique caute medicina uti. Tutissimum est post natum affectum ab omni cibo solido ac potu inprimis ac aëre frigido cavere , corpus quiete refovere , infusum Theiforme perspirationi favens bibere. In ira etiam venam secare vel alvo exonerare biliosa , quæ in corruptionem vergunt , sæpe convenit. In terrore ipso etiam cardiaca quædam fumere (e. gr. aquam cinam. c. pauxillo salis volatilis.) In lentis affectibus laudatam a quibusdam temulentiam cum Joanne Bohnio rejicimus , nec in mœrore vinum generosum nisi valde modicum suademus.

CAPUT VII.

DE

VENERE SEU EXERCITIO VENERIS.

T H E S I S I.

Semen humanum , quod veteres a cerebro & spinali medulla derivabant & multi a singulis corporis membris segregari putabant , est humor ultimæ perfectionis a corpore virili sano nec juvenili nimis nec fenili (elaboratus) ab arterioso sanguine mirabili testium fabrica secretus & per multa septa intermedia in cavum aliquod , quod corpus *olorinum* vocant , congestus , per Highmori dorsum currit & excurrit (flexuosa via) ad epididymidem , hinc vase deferente ad vesiculas feminales tendit , denique retrogrado motu per vasa ejaculatoria in urethram hiantia (in oculos capitis gallinaginis) effunditur. Semen hoc ab utraque arteria spermatica , quæ ad utrumque latus ex aorta emergit , in minimos ramulos floculosque , ubi tunicam nerveam testis perforavit divisa , post tot resistentias superatas secretum , comprehendit incredibilem animalculorum copiam , in nullo alio liquido humano occurrentem , ut hinc a multis pro

rudimento foetus habeantur, quia semper sunt in femine prolifico, non femine ad prolificandum inepto, velut juniorum seniorumque, vel etiam gonorrhœa infectorum (vel alio vitio feminis). Et quia in solo femine sunt etiam aliorum animalium. Denique quia cum iis forma primi viventis in ovulis inprægnatis convenit. Præstantiam feminis evincit, quod sub ætate illa, qua vis generandi incipit, mutantur corpora & virili robore instruantur. Si nimis effunditur, debilitentur extreme, si non amplius segregatur, ut in castratis, effœminentur. Wharton ait vigecuplum sanguinis e corpore sublatum minus enervare quam simplum feminis: imo hoc magis secundum Avicennam, quam si tantum sanguinis quadragies effundatur. Certe humor, quo elaboratior est, eo plus evacuatus debilitat.

T H E S I S II.

Quemadmodum voluptas ex victu ad sustentandam vitam, ita voluptas ex coitu utriusque sexus ad procreandam sobolem ingenita est. Probi haud magis ad sensum voluptatis quam naturæ attenti moderate stimulis illis obediunt, qui a vasis femine copioso turgidis & organa generationis irritantibus pendent; non autem illis, quibus mens ipsa sibi libidinum fomitem inter lascivas imagines instruit. Magna hic abstinencia vix un-

quam lædit debiles , robustis interdum tumorem testium parere , perspirationem cohibere & graviora mala inducere creditur ; quasi semen in loco secretionis tenue , in loco collectionis lentescat. At resorberi secretum semen cum vigore corporis & noxam ex illo retento coargui raro posse , castorum hominum constantior valetudo & durabilior venus evincit. Facit interdum acrior victus , ut sub intempestivis stimulis retentum semen ægrius retineatur. Bene Sanctorius suadet , calidis & robustis ad coitum propensioribus , temperare sibi tanquam a nimio exercitio. Ita enim agiliores fieri , & melius perspirare. Hinc certe solida manent molliora & flexiliora , spirituumque jactura & lentor humorum præcavetur.

T H E S I S III.

Salutaris est coitus moderatus a stimulo naturæ non lascivientis ingenii natus :

I) *In juvenibus* , qui in mollitie vasorum , robore muscutorum , copia virium facilius ferunt ejusmodi dispendium , hoc etiam , an excitari functiones animales ob motum , naturales ob expulsionem superflui , vitales ob lætitiā in coitu comitem , ut Sanctorius censet , fas est cum Gortero dubitare.

2) *In robustis* , in quibus non plus perditur quam reparatur.

3) *In salacibus hilaribusque*, quorum quo major est coeundi cupiditas, eo fertur facilius.

4) *In assuetis*, qui semper minori noxa evacuant, quam retinent: aliter natura se habet resorptioni, aliter evacuationi assueta.

5) *Cum muliere valde amata*, ob consolationem animi, quæ majorem nervis fibrisque vigorem inspirat.

6) *Ratione temporis a somno*, ubi corpus agile est, coctis humoribus refertum spiritibus abundans & salubriter perspirans.

7) *Ventriculo vacuo*, certe in opere coctionis minus occupato.

8) *Verna maxime tempestate*, ubi corpora fere omnium animalium plus vigent, tutissima vere venus est, Celsus ait. Signa opportuni coitus sunt: nulla inde lassitudo, nec mutatio ponderis, quod signum est salutare post omnes evacuationes, & notat valere vires & supervacaneum ejectum esse. Addimus speciatim urinam bonam, quæ nullum in coctione vitium, agilitatem, quæ integrum vigorem motuum animalium, facilem perspirationem, quæ liberum inprimis per pulmones bene constitutos fluxum sanguinis declarat.

T H E S I S I V.

Insalubris est immoderatus coitus, maxime 1) *In debilibus* omnibus, qui minus

spirituum conficiunt, & quorum proinde vires minus restituuntur post illam jacturam humoris, quæ robustos etiam debilitat: lædatur coctio, minuitur perspiratio, pondus corporis augetur. Pythagoras olim quæsitus a quodam, quando cum femina coeundum sit? tunc inquit, si voles de ipso coitu debilior fieri.

2) *Senibus*, quos vel moderatus coitus, monente Sanctorio, frigidiores reddit & ponderosiores. In iis debilitas virium, quæ non plus conducit, quam ad proprium corpus sustentandum facit, augetur omni dispendio. Abstinentium iis ab omni validiori motu corporis est, maxime illo, qui cum jactura tam elaborati humoris conjunctus est.

3) *Junioribus*, ætate non satis confirmata, illo enim præmaturo feminarum complexu vitam brevem fragilemque reddunt, & incrementum corporis suspendunt. Veterum Germanorum robur tardæ veneri adscribitur, quod pares ac validi miscentur. Lex Lacedæmoniis permisit anno ætatis 25, Ægyptiis anno 35 matrimonium inire.

4) *Siccis, calidis, macilentis*, quibus etiam adultis rarior militia convenit in castris veneris: nam humectatio & flexilitas corpori tam necessaria, a coitu multum siccante, lædatur, & in his corporibus maxime bilis exasperatur. In macilentis plus caloris est,

& a calore major exsiccatio, hinc & ebriosis dissuadenda venus.

5) *In magna musculorum tensione constitutis*; ita stantes coitu magis debilitantur; negat quidem Gorterus situm vel stantis vel decumbentis tantopere differre; at palam esse fatetur, fatiscere spiritus in uno opere, si pluribus impenduntur.

6) *Statim a cibo sumto*, a quo subigendo non sunt præsidia coctionum avocanda, ne cruda maneant ingesta & oppleant corpus. Dum est coeundum, inquit Sanctorius, parum vel nihil comedere; dum est comedendum, contra.

7) *A motu*, quo etiam magis quam a cibo lædit coitus: nam a cibo vires adhuc sibi constant, licet in aliud opus intentæ; a motu vero exhaustæ vires deficiunt, in quarum penuria nova causa infirmans magis metuenda est.

8) *Æstate*, in qua magis quam vere & hieme coitus fugiendus, quia debilior æstate coctio minus restituit perdita. Celsus venerem nec æstate nec autumno utilem censet, tolerabiliorem tamen per autumnum: æstate, inquit, si fieri potest, in totum abstinendum. Hinc quoque in locis calidioribus plus semper resolvit venus & citius terminatur. Idem monendum de omni tempestate calida & humida, quæ plus relaxat & enervat solida. Addimus signa insalubris

coitus : nempe somnum a coitu laboriosum, (turbulentum Müdigkeit) qui notat plus coitu ablatum esse , quam somnus coquit & restituit , inprimis vero id produnt diminutæ corporis vires & suspensa salubris perspiratio.

T H E S I S V.

Duo sunt , quæ in coitu debilitant :

Imo Motus corporis succussantis cum magno animi affectu. Negat Gorterus hunc motum debilitare multum. Id vero vel inde apparet , quod , qui post breves motus cito effundunt semen , minus infirmi evadant , quam qui tarde & inter prægressas crebras succussiones effundunt.

2do Ipse effluxus feminis , cum quo omnino , judice Gortero , plus cadunt vires , quam a motu. Notamus vero cum Sanctorio , si semen plane non effluit in coitu , non modo exiguam esse debilitatem , sed nec altero die notabilem , si tunc emittitur. Addit Sanctorius , ut rationem reddat , agitationem corporis in coitu , more canum , plus debilitare , quam feminis effluxum , quod hic sola viscera , ibi & viscera & nervi omnes debilitentur. An vero suppresso semine facile sit in tumorem testium incidere , ut idem Sanctorius metuit ob feminis nempe ad illa loca collecti & inperspirabilis lentescantis copiam , parum credibile

le est. Resorberi enim posse notavimus cum vigore corporis, sique nimis abundet, vel novo coitu vel sponte elabi.

T H E S I S VI.

Immoderatus coitus, ratione ætatis & temperiei æstimandus, corpus animumque enervat, & inter consumptiones spirituum feminisque, a quo tantum virilis roboris pendet, semper nocet in omnibus relaxando tonum solidorum, motumque fluidorum minuendo. Speciatim notamus oriri inde:

1) Jacturam naturalis caloris. Dum enim solidorum minuta virtus debilius circumagit, & fluida decrescente motu lentescunt, necesse est sub virium lapsu totum corpus refrigerari. Hinc, ut cum Sanctorio dicam, in hepate bilem, in renibus nephritidem, stomacho cruditates, in capite catarrhos, in corde palpitationem & syncopen sæpe nasci.

2) Debilitatem nervorum & inopiam spirituum ipsam cerebri substantiam minui venere creditum olim est. Certe debilitari notat Diæmerbroeck, exsiccari Ettmüllerus. Manifestum est ob læsam cerebri actionem vacillare memoriæ & facultates animi, & ob spiritus in cor, vasa & musculos jam parcius influentes palpitare cor, vasa & musculos tremore compelli, & imbecillitatem generum artuumque oriri.

3) Defectum virium coquendi & affimilandi, unde coctio cibi in chylum, chyli in sanguinem, sanguinis in alimoniam corporis vitiose procedit, quod ipsum est, cur a coitu stomachum inprimis lædi & refrigerari, primasque vias flatibus distendi, cum Sanctorio observemus.

4) Inhibitam perspirationem, ut enim mala nimii coitus pendent proxime a læsa coctione, sic remote a læsa perspiratione. Ad hanc enim cum materia requiratur rite præparata, & vis valide expellens, hic neque possunt materiam dare humores lentefcentes, nec expulsionì sufficere, labefactatus solidorum tonus. Sequitur hinc ponderis augmentum inter eadem ingesta, nisi alvi fluxus vel alia evacuatio salubris intercedat, quæ ex parte crassa tollit.

5) Diminutionem visus: neque enim post stomachum ulla pars plus læditur quam visus, nec ulla pars insignioribus nervis gaudet; fiunt hinc subductis spiritibus fibræ rugosæ, meatus impervii, humores opaciores, nec pauci reperiuntur a venere nimia cœcutientes, & ipsa amaurosi affecti.

6) Vitia renum & hepatis, quod ibi bilis, hic lotium subeant celerius corruptelam & acres stimulos suscipiant, unde calefcere illa loca, ibi nephritidem (& mictum cruentum) hic bilem porraceam cum morfu ventriculi nasci, notat Sanctorius. Siccitas,

macies , tabes dorsalis , calores hectici & alia , uti omni profusiori evacuationi , ita huic imprimis superveniunt.

7) Præmaturum senium : nam iudice Aristotele , omnia falacia citius fenescunt , exemplo passerum , una hora vices , ut scribunt , coeuntium , nec ultra annum viventium (& semen non visa solum femella sed modo audita voce emittentium.) Ita patet , omnia fere mala pendere a virium & caloris naturalis defectu. Unde everfis coctionum præfidiis , cerebrum , cor , stomachus , visus , memoria , perspiratio maxime læduntur. Notamus inter hæc , non statim ab immodico coitu has noxas apparere , quia nervorum tensio aliquamdiu subsistit : at mox resolutis nervis cadere vires & spiritus deficere , & maxime post somnum , qui aliquando mederi his vitiis solet , damna demum coctionis & perspirationis conspicua fieri.

T H E S I S VII.

Noxam coitus immoderati corrigit , quicquid everfa coctionis & perspirationis præfidia erigit , & solidis tonum suum restituit. Proinde cibi requiruntur pauci & bonæ alimentæ ac facilis coctionis & perspirationis ; velut in omni debilitate conveniunt cibi pauci ac levis materiæ , qui restituunt vires sine magno molimine (coctionis). Copio-

fus cibus iudice Sanctorio hic occideret, nisi aliqua cibi corruptela superveniret. Tunc autem corruptum alvo secedere, non sanguini per lactea misceri salubrius est. Si alvus non liberat, morsus ventriculi, dolores colici, anxietates, syncope, & post transitum in secundas vias graviora mala sequuntur. Abstinendum autem est, velut a copioso, sic a viscido & flatulento cibo, quamdiu vires, quæ subigunt ingesta & præparant, languent (e.g. ostrea, impr. mustum) & crudi in primis viis longa mora, in secundis noxia miscela cum inquinatis humoribus metuenda est. Præterea rarior jam veneris usus convenit, ita enim brevi nec difficulter sequitur regeneratio perditæ in corpore robusto in primis & juvenili.

T H E S I S V I I I.

Remedia, quæ viribus ad coitum instruunt, talia sunt, ut vel medeantur inopiæ feminis, vel illi, suis locis accumulato, stimulum pro expulsionem concilient. Priora sunt, quæ bonum chylum & sanguinem parant, eumque deinde ad testes & organa genitalia magis determinant; ibi lac, ova, & alia opipara copiose nutrientia & confortantia (e. gr. amygdalæ, cynaræ, pineæ, pistaceæ, cicera, fabæ, farinaceus panis non fermentatus, carnes columbarum, perdicum &c. &c. cochleæ, ostreæ) valde pro-

sunt. Addito deinde blando frictu & fotu & inunctione balsamica ad testes, (ut olea, balsama de Peru, Copaiva, Cataplasmata scroto applicata ex aromatibus &c.) Posteriora sunt, quæ nerveum liquidum excitant ac Priapismum inducunt, (ut Gummata aromatica, Mirrha, Aloës, Galbanum, Balsamus de peru, Mecca, Copaiva, opobalsamus, olea aromatica, Castoreum, Cantharides &c. &c.) non nisi præmissis prioribus adhibenda. Adde hic exercitia ut equitationem; ita Aristoteles equitantes libidinosos dixit. Huc spectant Medicamenta volatilia aromatica, salina stimulantia, quæ sanguinem movent, nervosque afficiunt, haud exclusis cogitationibus venereis, quæ fomitem alunt: Imo nec verberibus, velut Joh. H. Meibomius de flagrorum usu in re venerea scripsit. Debiles & senes ad priorem classem confugiant, altera timide utantur; idque notent, semen aut ultro confici, corpore vigente & bene nutrito, aut nunquam facile. Imo nec robustiores altera classe inprovidè utantur, meminerintque ablatos effuso semine stimulos, majorem mox debilitatem & fastidium actorum relinquere, unde vulgare illud, omne animal post coitum triste.

T H E S I S XI.

Remedia, quæ ferocientem compescunt, in actione opposita considerantur, qua feminis tum genesis tum stimulus inhibetur. Huc spectat:

Imo Vita laboriosa & subaustera, quæ in crebris laboribus, vigiliis & parcissimo victu consistit. Ibi spiritus ad alia munera avocantur, hic non plus generatur, quam proprii corporis conservandi necessitas requirit. Castæ veteribus habebantur Pallas, Diana & Vesta, sine dubio quod prima militiam, altera venationem, tertia sobriæ vitæ severitatem sequeretur. Hinc suademus, dum surgunt stimuli ad venerem, ad alias statim accedere exercitationes, vel frugalem sibi & macilentam Diætam imponere, quæ certe ab opiparis & vinosis abstinet.

2do Vitatæ illecebræ amorum, ut puellarum commercia & de rebus venereis colloquia, ad exemplum Thyamis & Clitomachi Athletæ. Quid mali olim apud Græcos ipsius Veneris Gnidiæ simulacrum, apud Romanos communis utrique sexui balneorum usus pepererit, notum est. Adde turpes hodie & obscœnas imagunculas, quæ juvenilem amorum fomitem cum periculo accendunt.

3tio Usus refrigerantium, quo nomine occurrunt varia. Pedum nuditatem Plato

& Aristoteles docuerunt, incendia veneris restinguere, ut symbolum castitatis olim esset nuditas pedum, cum qua Pythagoras voluit Diis sacrificari, scelestis habitis, qui caceati templa ingrederentur. (Phocion & Cato nunquam nisi sæviente bruma calceati ibant.) Ipsa demersione in frigidam Evagrius olim & Apollonius represserunt æstum venereum, & similiter Martialis Athletam Pataram pro libidine refrenanda totum corpus gelida perfrixisse scribit. Quidam teste Plinio & Galeno pro eodem scopo plumbeas laminas renum & lumborum regioni imposuerunt. Huc pertinet simplex esus olerum frictuumque humidiorum, ut lactucæ, portulacæ & cucumerum a tot autoribus commendatorum cum simplici potu aquæ, imprimis acetum & nitrum in summo æstu venereo ut maxima refrigerantia laudantur.

4to *Ufus exsiccantium & emaciantium*, ut piperis, Thymi, tabaci, rutæ, vini rutacei, seminum cumini, anisi, quæ tamen in humidis frigidisque stimulant potius. Unde rutan & Thymum in viris cohibere venere in feminis excitare docent Salernitani. Ceterum rejicimus remedia tum molliora, velut indultus amor, quo filium sanavit Diogenes, vel quo Valerius, ut amatam negligeret filius, alterius potiundæ facultatem dedit; tum duriora illa, ut Cratetis, qui afflictim amantibus famem, tempus &

tandem laqueum suadet. Alii etiam morosi magis & superstitiosi, quam pii, genitalia sibi præcidi permiserunt.

C A P U T V I I I.

D E

A P P L I C A T I S E X T E R N I S.

T H E S I S I.

Inter hæc eminent, quæ cuti contra externas injurias tegendæ vel purgandæ detegendæque in valetudinis tutelam ferviunt, & omnem vim aliam externam, quantum in nobis situm est, arcent.

T H E S I S I I.

Pertinent huc *Imum Integumenta*, quibus nudum corpus contra externas maxime tempestatum injurias defenditur. Dedit natura reliquis animalibus villosa & mollia ex parte dura tegumenta (e. gr. cancro, ostreae,) homini, ex his vel aliis pro ratione variorum temporum eligeret, quæ indigentæ suæ magis convenirent, optionem reliquit. Major hæc indulgentia naturæ est, qua tamen in luxum abuti homines inter varios vitæ errores omni ævo confueverunt. Opus hic

non tam externo corporis ornatu erat, quam vera tutela corporis contra offensas valetudinis sub immitiori cœlo metuendas.

T H E S I S I I I.

Primam ætatem fasciis tuemur, quæ tamen, arctius stringentes sæpe prima motuum animalium tentamina, prohibent, varia partium ministeria corrumpunt, (ut aurium) & ipsi incremento teneri corpusculi multum obfistunt. Pueri alacriores ad motum egent minus vi externa validius coercente; bene est caute illos adfuescere aeris vicissitudinibus. Ita sub dio versantur agricolarum filii vestiti male & hinc robustiores. Moris olim erat nudos in Gymnasiis exercere, ne exclusis quidem puellis. Ita Germanorum parvulos labori & robori studuisse, legimus apud Cæsarem. Quicquid vestium est in hac ætate sit laxius, ne incremento ponatur obex. Peccant qui ex metu deformitatis pectus thoracibus (*Schnürbrüsten*) stringunt, plus adolescentibus metuenda est imaginaria strictioris vestis elegantia (*müssen knapp anliegen*;) Unde sub incrementi termino crebræ hæmorrhagiæ (oriuntur.) Notetur idem de puellis sub primo mensium fluxu semper ob arctiorem vestituum difficili, gravidis quoque frequens inde abortus est.

T H E S I S IV.

Ratione varii temporis, quo nunc frigus urit nunc calor, bene quidem hieme vestibus densioribus & crassioribus, æstate levioribus & tenuioribus utimur, at cauto gradu ab uno ad alterum genus transeundum est, nec adsuetæ vestes hiemales prius quam mense ante solstitium æstivum temere ponendæ, quia plures percunt subita vicissitudine caloris & frigoris, quam peste, gladio & fame simul, ut judicat Sydenham. Vix Cheynæus merito Germanos carpit, quos ait hiberna vestimenta maturius sumere, nec nisi adulto vere ponere. Potatoribus putat suaderi hoc posse, ut sudent liberiorius, non sobriis, quos ut adsuescant variis cœli injuriis, tenuiter vestitos transigere æstatem, ipsam etiam hiemem suadet; & palam esse putat, vestimenta multa & magni ponderis commercium aeris nimis interciperè, (perspirabilia evacuare nimis) fibras debilitare, vires frangere. Nec inficiamur quod Keilius submonuit, multa & magni ponderis vestimenta perspirationem nimis intendere, & hinc fibras vasorum emollitas & maceratas resolvi, viresque debilitari. At quo contractiliora & firmiora sunt vasorum excretoriorum oscula, hoc salubrius illa dispendia sisti. Verum hæc non excusant tenuis tegminis, quod aeris & tempestatum

injurias arcere nequit, longe luculentiores noxas, infirmioribus inprimis metuendas, quas Sydenham maxime ante oculos ponit, & plurimarum febrium originem ex vestibus hiemalibus præmature abjectis deducit. Imo Sanctorius nulla inquit ægritudine nos vexari autumno, si superveniens frigus nos vestibus rite munitos reperit: His vero præmature & sub initio veris positæ æstivas febres & in progressu autumno tarde sumtis defluxiones in hieme ominatur. Sane paucorum hæc est felicitas, qui duræ & variæ vitæ caute & per gradus adsueverunt, ut negligere hanc cautelam possint.

T H E S I S V.

Non omnes partes æqualem in tegendo sollicitudinem requirunt. Capiti leve tegmen sufficit; imo fortassis hoc solum, quod natura dedit. Celsus nil magis statuit capiti prodesse quam aquam frigidam. Certe caput, quod nimis tegitur, laborat perpetuo & ad omnem aëris offensam Catarrhis & doloribus vexatur. Noli tamen pravam circa hæc consuetudinem in senibus emendare, nec nisi caute & per gradus in aliis. Magis sollicitè tegendi sunt pedes, ut calor extrema, ubi circuitus humorum languidior, satis defendat & statim in iis cohibeat. Magna olim religio fuit & reverentia nudipedum, at hi vindicari diu ab incommodis

valetudinis nequeunt , nisi sub crebro pedum exercitio.

T H E S I S V I.

Materia ad vestitum , habita valetudinis ratione , etiam differt. Sacerdotes Ægypti non nisi lino vestiebantur , spreta lana & velleribus , quod animalium sæpe morbosorum recrementis scateant. At , ut ipse Deus primis hominibus vellera dedit , ita nec ab aliis abstinendum scopo salutari. Si suspecta est lana , quod scabiosa sæpe sit ovis , vix illud valet de lana lixivio probe elota : Rejecta tamen sensim sunt indusia de lana , quia sub fotu frictuque corporis plus inquinat mador. Sudatio protractior est instar Diabetis : Nocet ita molliori nimis & macerari vasa cutanea. Sunt tamen qui lanam colore carmesino tinctam maxime ad pectus laudant. Lintea ajunt recens instrata vel corpori vel lecto sæpe nocuisse in morbis malignis , ut peste , quod subinde saponi & lixivio tribuendum , non quod contagium in linteo facilius transferatur , quam lana. Nec sericum , nec bombycinam telam (*Baumwolle*) nec alia sub legitimo & cauto usu damnamus. Nullus ubivis justior est quam contagii metus , ob quem solent exuri tempore pestis vestes inquinatæ mercesque ex loco affecto allatæ. Neque est tuta hæreditas vestium , quas tulerunt pedagrici vel

51: 52: 53: 73: 74

7: 21: 52: 73: 62

4: 13: 36: 52: 73

2:15:21:42

248

21:0

8:0

7

phthifici : Unde tales evaserunt ii, qui antea nihil hujus morbi habuerunt. Nec sunt temere vestibis odorata inspergenda ; sunt enim sæpe in focietate humana, qui odorata non ferunt sine deliquio animi &c. quod maxime medicis notandum , quibus crebra cum imbecillioribus & in spasmos pronis res est.

T H E S I S VII.

Inter ea, quæ propius cuti purgandæ ac detergendæ, viisque perspirationis expediendis serviunt, eminent *Balnea* magni non modo in sanandis sed & præcavendis morbis momenti. Ideo olim omnibus fere gentibus familiaria fuerunt. *Ægyptiis* præsertim, *Græcis* & *Romanis*, quorum luxui splendida fabrica balneorum serviit. Inter medicos *Asclepiades* & *Cælius Aurelianus* magnam huic remedio famam conciliarunt. Si nostra ætate maxime circa oras septentrionales ille balneorum usus nonnihil eviuit : Fatemur quidem, cum veterum exercitationes gymnasticæ desierint, & mundior usus linteorum indusiorum successerit laneis, corpora etiam nostra minus sudorum fordibus inquinentur, non prorsus tantæ ac olim necessitatis apud nos balnea esse : Nihilominus moderate & tempestive adhibita plurimum adhuc veræ utilitatis promittere.

T H E S I S VIII.

Balnea sunt vel frigida vel calida, hæc (calida) ut frequentioris usus primum consideramus, inque sicca & humida dividimus. Sicca raro sunt usus diætetici, & solent plerumque, qui in calore hypocausti sudant, simul externam ablutionem admittere. Erant, qui in fimo equino se abdebant, ad eliminandum morbosum: Alii pro eodem scopo usi sunt insolatione, qua corpus soli diutius exponebant. Talia certe noxia siccis exhaustisque corporibus; profunt aliquando validioribus inter potulenta quæ emendant probe & eliminant. Sudores etiam in arena fieri solebant, imo & clibano, at maxime stupha adhiberi consueverant, quæ est arcula ita compacta, ut aërem calidum coercet, & nihil superne quam caput emineat, deflagrat intro spiritus Sambuci, Juniperi aut similis, sub iusta cautela, ne copiosior flammam concipiat & corpus adurat. At facile apparet, ad ægros hæc pertinere magis in gravioribus morbis, raro inter diætetica auxilia locum reperire.

T H E S I S IX.

Balnea calida humida vi solius aquæ calidæ, quæ suo in corpus ingressu lubricat, humectat, viscida solvit, obstructa reserat, acria eluit & demulcet, cum luculento in

multis morbis commodo. Speciatim partes externas duriores strictioresque relaxat ac mollit, a qua emollitione, magna est balneorum salubritas in contracturis, ariduris, artuum frigidity & impotentia. Si hac ratione ab infra emollis, alvus mobilior, lotii, mensium, hæmorrhoidum fluxus expeditior, imo partus etiam facilior sequitur. Quo purior aqua est, eo promptius minima vasa cutanea subit, permeat & per secretoria & excretoria expurgat. Adeoque maximus usus est *1mo* in siccitate, scabritie, tensione, contracturis, spasmis solidorum & doloribus inde natis. Patet ideo cur biliosis, emaciatis, melancholicis, hypochondriacis, hysterics, maniacis nihil fere plus profit. *2do* In acrimonia humorum, unde scorbuticis, scabiosis, cacoehymicis, venereis, imo ipsis hydrophobis convenit, eluendo impura & per tubulosæ cutis cribrum, ita eliminando ut mira subinde crassi foetidique copia in aquis balnei hæreat. Ipsa mors naturalis cum maxime pendeat ab exsiccatione & rigiditate solidorum ac lentore fluidorum eam senibus imminentem vi sua molliente & irrorante retardant balnea, per quæ rejuvenescere homines credit antiquitas, & Medæ balnea similiaque finxit.

T H E S I S X.

Duplex est horum balneorum species vaporis & immersionis. Illud, quod vaporum dicitur, aquam in halitus resolutam sub cerato indusio corpori æquabiliter circumfundit, cum ingenti effectū penetrandi, diluendi & stases dissolvendi. Balneum immersionis vel fit ad crura & tunc pediluvium vocatur, vel ad umbilicum & tunc semicupium audit, denique ad collum solo exserto capite aquis tepentibus immergit. Vi caloris crescit humorum circuitus, & dum extrema superficies aquarum mole premitur, major fit motus ad liberiora vasa cordis, pulmonis & cerebri. Unde in iis maxime, qui plethoræ & cephalalgia incommodis sunt obnoxii in nimio balnei æstu cor palpitāt, anxietas præcordiorum sentitur, deliquia animi fiunt, febris etiam in corpore impuro exsurgit. Si moderatum calorem ponimus & corpora bene disposita sunt, vis balnei cutem molliens relinquit tumentem corporis habitum, ut vasis cutaneis relaxatis jamque a pressu liberatis plus affluat humorum, inprimis sub tepore lecti. Recte utuntur tali balneo, qui ante ingressum ejus primas vias a sordibus repurgant, & in plethora detrahi sibi sanguinem permittunt. Ipsum vero balneum mane & vesperi adeoque remotiori paululum tempore a cibo sumto

to adeant, nec illud calidum nimis; denique ab eo redeuntēs statim lectulum petant, sumto juscūlo & vitato omni frigoris accessu, probam perspirationem expectent. Rectius ab eo abstinent debiles, laxi, humidi, in quibus solidorum tonus plus relaxatur. Abstineant quoque crescentes, tumentes & ad syncopen proclives, crapulæ quoque & victus erroribus dediti, nausæque & vomitu laborantes.

T H E S I S X I.

Ad hæc balnea referri etiam naturalia & mineralia possunt, ad quorum usum internum externumque multi in dubia valetudine confugiunt. Inter illa sunt, quæ levitate aquas pluviales æquant, & fere nihil elementi mineralis ac salini vehunt. Hinc nec solutione metallorum nec spiritu acido vel alcalino turbantur, nec a solutione gallarum vel syrupo violarum colorem mutant. Hujus indolis sunt thermæ Tœplices, Hirschbergenfes, Schlangenbadenses & proxime Wisbadenses. Major series est aquarum mineralium, martialium imprimis & salinarum, uti Carolinarum, Pyrmontanarum, Spadanarum &c. His opponimus balnea ex decoctis herbis & radicibus, maxime emollientibus parata, quæ virtutem pro scopo medico intendunt & alterant. Sunt, quæ ex lacte, fero lactis,

oleo olivarum similibusque parata in nervorum doloribus & scorbutica humorum pruriginē opem sæpe efficacissimam præstant. Adhibentur præterea sed rarius ex spiritu vini valde diluto in summa extremorum laxitate. Balneum ex formicarum acervo contuso & cum aqua calida decocto paralyticis, ut insideant, commendatur. Ne dicam de artificialibus multis ut succinatis, qualia raro solis præcavendi morbi indicationibus serviunt.

T H E S I S XII.

Conveniunt his balneis proximo effectu fomenta & Clysmata, licet horum actio minus ad usum universi corporis directa sit. Veluti fomenta parti uni vel alteri scopo adstringendi, roborandi, discutiendi, vel etiam emolliendi sopiendique serviunt. Ita Clysmata quasi interna balnea scopo humectandi, alvum segniorem sollicitandi, flatu diffipandi, spasmos doloresque mulcendi, acria temperandi, imo & nutriendi ac stimulo suo ex remotissimis locis (e. gr. capite) morbosum revellendi. Ita profunt, ut utrumque auxilii genus etiam aliquando in diæticis ad præservandum corpus reperiat locum, & in usum familiarem domesticum dudum receptum sit.

T H E S I S X I I I.

Non omittendus est frigidorum balneorum usus, ævi prisçi & ipsius Hippocratis suffragio nixus. Lacedæmones ac veteres Germani & Celtæ puerorum corpora frigida immerferunt, ut durabiliora redderent. Ita Jul. Cæsar prolui promiscue in fluminibus Germanos scripsit, nec aliud iis balneum esse quam in apertis fluminibus & rivis, addit Herodianus, & Mela simul magnum studium natandi ac patientiam tribuit. Cujus rei dum etiam Conringius ex Tacito meminit, simul judicat, non minus forte robur suum ex frigidis, quam corporum proceritatem calentibus debuisse. Chermis damnato calidorum balneorum usu per hiemem etiam frigidis uti jubet, & mergi ægros in lacus. Spem salubritatis confirmat recentiorum scriptorum crebra experientia. Ita Hermannus von der Heyde commendat hydrophobis; & Franciscus Fullerus ad robur corporis augendum crebrum frigidorum usum laudat; & Floyerus multos periisse censet qui ejusmodi balnei ope essent servati: Imo credit, ex quo infantes desierant sacri lavacri undis immergi, tot rhachiticos in Anglia notatos esse, quos optime aqua frigida sanat. Miratur Cheynæus hanc immersionem corporis in aquam frigidam, cum a Deo ipso per Moysen præscripta sit, adeo.

que salubrem & tanto imperio sancitam, hodie exolevisse: Cum cutanei meatus a pingui sorditie crebra hac ablutione absterfi, pateant magis perspirationi, & circuitus humorum per minima sustentetur. Nec vero quod simul notandum vitia aeris poros a frigore arctiores facile subeant. Ergo omnes infirmos frigidarium in commodo ædium loco instrui, cui se omni biduo vel quadri-duo immergant, hieme æque quam æstate suadet Cheynæus, & ut ii, quibus hoc non licet proximo rivo aquæ se immergant, modo non fiat cum ventriculus cibo crudo aut corpus colluvie impura onustum sit. Nihil ait in illo usu noxæ metuendum esse, imprimis si corpus sub longiori immersione non rigeat, & statim ab egressu vestimenta induantur, & corpus exerceatur. Caput ante ingressum aqua perfundatur, vel humecta sponsia lavetur. Balnea hæc Galenus maxime hecticis suadet. Sane qui lente adfuescunt & caute repetunt, & ex Alpini consilio per gradus teporis ad ea descendunt in tuto versantur. Recte vero Vallisnieri monetur, frigidas aquas calidiorum regionum sub cœlo illo tepidiores, non gradu communis virtutis comparari debere cum nostris multum frigidioribus & plus cautelæ exigentibus, uti omnino in corpore per naturam calente tutior videri potest usus calidarum quam frigidarum aquarum.

T H E S I S XIV.

Est etiam externus suffimentorum usus diæteticus, nec voluptati solum ob gratos odores serviens, foetoresque corrigens, sed & corpora debilia, frigida, humida, catarrhosa, mucidoque pulmone prædita (salubriter excalefaciens) siccans, roborans, stasesque humorum intra vasa laxa discutiens. Solent sicca volatilia, inflammabilia ex vegetabilibus, gummosis, resinosis, balsamicis, uti thus, ladanum, styrax, gummi arabicum, animæ, mastix &c. ex animalibus castoreum, moschus, ex mineralibus ambra, succinum, nunc forma pulverum prunis inspergi, ut vapor externam corporis superficiem alluat, nunc intermedio glutine in trochiscos, pastillos, tædas, candelarum formam redigi, quibus vel accensis vel ad fornacem calidam affrictis pro scopo artis vel therapeutico vel prophylactico fumus diffunditur. A multis fumus tabaci inter præcipua, suffimenta anticatarrhalia refertur.

T H E S I S XV.

Nec odoratos balsamos ab usu diætetico excludimus, qui ad nares potissimum, tempora & carpum affricti, roborant, & penetrante halitu excitant debiles frigidosque & in deliquia animi vertiginesque & paralyfes

pronos. Oleum plerumque nucistæ expres-
sum basis est, cui olea aromatica destillata,
essentiæ, extracta, gummosa, resinosa, fra-
grantia incorporantur. Unde copia hodie
balsamorum nervinorum, cardiacorum, quo-
rum gratia delicatulæ inprimis feminæ de-
lectantur. Huc refero smegmata balsamica
lotioni fervientia; denique alias inunctio-
num species, quibus corpus post magnas
inprimis exercitationes veterum more refove-
tur, & in justa flexilitate conservatur. Fuit
apud Augustum, qui melli intus oleo extus
longævitatē suam tribuit. Succincte adhuc
tangimus spiritus odoratos & salia volatilia,
quæ gestare secum in pyxide, ut sibi aliis-
que sub instante deliquio animi & subitis
morborum invasionibus, quales hysterica-
rum sunt, succurrant, consuetudo est sol-
licitorum & delicatulorum hominum.

T H E S I S XVI.

Strigiles seu scopas setaceas corpori fri-
cando adhibere non exigui est (usus) in
fibris leniter stimulandis, circuitu humo-
rum in extremis accelerando, & egressu ha-
litus perspirabilis aliorumque excremento-
rum corporis promovendo. Equus strigili
studiose districtus sit levis, torosus, agilis;
si id negligis, horridus, strigosus, iners.
Certe homines imbecilli & sedentarii & in
paralytica mala proni supplebunt excretio-

num suarum inevitabilem defectum, si totum corpus maxime artus mane & vespere per horulam dimidiam circiter crassis asperisque linteis vel setaceo strigili ad ruborem fricari permittunt (inprimis si pruritus est in cute, in junioribus non adeo opus est, quam senibus.) Quin & si exercitia iis non prorsus desint, erunt tamen sub illo frictu salubriora. Omne genus quadrupedum, quorum caro mensis inferri solet, strigili districtum, dat alimentum suavius & succulentius.

T H E S I S XVII.

Otiosi ac debiles sæpe sibi ungues manuum pedumque abscindi, & barbam capillosque refecari permittant. Prodest oculis, auribus, totique capiti hæc crebra crinium resectio, simulque capitis per aquam frigidam, cui pauxillum spiritus lavendulæ vel aquæ reginæ Hungariæ inspergatur, quotidiana suadente Cheynæo ablutio. Imo radere caput præsens remedium est coryzæ, cephalalgæ & imbecillitatis oculorum, cum sic melius pateant retentorum spiracula: quo crebrius raduntur, eo plus recrescunt capilli, ita ut quasi constantis vesicatorii vel fontanellæ hæc vis sit. Audiendi non sunt, qui caput lavare plane prohibent, bene illud aqua calida saponacea subinde detergi potest, & sub accessu radentis novaculæ mea-

tus cutanei a prurigine & furfure mundari. Inferne non minus utiliter adhibetur frictus plantæ, sit tamen lenior ob copiam nervorum in ea valde sensibilium. Optimum vero signum est, si pedes bene calent & perspirant. Si præterea singulis vel alternis hebdomadis tepida aqua foveantur, fricantur, ungues refecantur, non facile clavi fucrescunt, vel ungues carni digitorum infinguntur.

THE S I S XVIII.

Inter externa, quæ diætam instruunt, potest aliquando venæ sectio & scarificatio referri. Venæ sectio extra morbum suadetur maxime vere & autumnò, ubi plus alterantur humores, idque mane ventriculo non repleto. Plethora, quæ sibi relicta, spissitudinem & corruptelam humorum parit, sæpe etiam sputum mictumque cruentum, requirit maxime in assuetis iteratas certis temporibus venæ sectiones, (Junckerus tempus decrescantis lunæ exigit, ubi natura facilius fert evacuationes) quæ vasis distertis reddunt contractilitatem: & dum vis densans remittit, solutionem compacti & sic circuitum inter commoda secretionum & excretionum e. gr. mensium restituit. At in obesis & otiosis cito renovatur plethora ob imminutum vasorum elaterem. Quibus post magnas exercitationes sanguis phlogisticus

& febres inflammatoriæ imminent, hos etiam ab hoc periculo præservat, venæ sectio, quæ attritum caloremque minuit. Facilius ferunt venæ sectionem adulti præ senibus & tenellis, feminæ præ viris, voraces præ sobriis, robusti præ iis, qui sensibilibioris naturæ sunt (ut femellæ). Salutarem vero revulsionem iis promittit, qui crebra congestione ad caput vel pectus laborant.

T H E S I S XIX.

Scarificatio, quæ sanguinem & tenuiores humores ex vasis cutaneis per parva vulnuscula apertis educit, convenit serosis & succulentis, & respondet Chinesium acupuncturæ. Stagnans ad exteriora ac tumens lymphæ copiosa & acris, quæ facile parit efflorescentias cutis, scabiem, rheumatismos, ophthalmias, cephalalgiam, tinnitum aurium &c. reperit eximium & præservans contra hæc mala remedium in scarificatione, quæ bene certis temporibus instituitur circa loca carnosæ, brachia, scapulas, femora, suras &c. Imponuntur scarificatis locis pro faciliiori stillicidio cucurbitæ post expulsum per flammam aërem. Applicatæ in locis non scarificatis ventosæ dicuntur & pariter revellunt. Constantioris tamen virtutis semper sunt fonticuli.

T H E S I S XX.

Postremum locum verbera & plagæ occupant, quibus in multis morbis ut epilepsia, furore, paralyfi consultum fuit, nec negari in diætetis locus potest. Frigidi, lenti & pituitosi, ceterum sani indigent iis, quæ circulationis & pendentium hinc coctionum, secretionum & excretionum vigorem conciliant, aguntque instar frictionum ac phœnigmorum, vel majori etiam stimulo, quo aliquando salubriter revellunt & interiora liberant. Partes graciles, ut caro elevetur, virgis diverberari olim Galenus jussit, probat Hieronimus Mercurialis, velut in torpore veneris Joannes Heinricus Meibomius. Blanchelius ut remedium sterilitatis agnoscit, hinc Romanæ mulieres dextras & terga Lupinis flagellanda offerebant. (Festa Lupina in Februario celebrabantur.) Sane lentis torpidisque ingeniis, ut excitentur, non opportuna solum est flagrorum & virgarum disciplina, sed & ad sanitatem confert.

A P P E N D I X

Q U Æ

CONTINET EXEMPLA QUÆDAM

DIÆTÆ SPECIALIS.

Omnes classes remediorum diæteticorum
fas est ad singulorum temperiem, sexum,
variumque vitæ statum plenius relatas pau-
lo plus illustrari in potioribus salubritatis
suæ momentis. Sufficiat nobis considerare
1um quomodo diæta singularum ætatum
spatia dirigat. *2do* feminarum valetudini
in variis casibus seorsim prospiciat. *3^{tio}* Por-
ro convalescentium valetudinem confirmet.
4to peregrinantium, qui alieni aëris & in-
fueti victus incommoda fubeunt. Adde-
mus *5to* principum, *6to* literatorum diætam.

C A P U T I.

D E

D I Æ T A Æ T A T U M.

T H E S I S I.

Diæta infantilis postulat :

Imo Ut infanti recens nato funiculus umbilicalis prope abdomen fortiter ligatus, tribus transversis digitis a ligatura abscindatur.

2do Sordes corpori a liquore amnii adhærescentes tepido potius & diluto vino quam sola aqua abluantur : plus enim vinum repurgat & refocillat quam aqua, qua temere sæpe & ruditer lavant miseros ad abscessum sæpe cutaneum.

3tio Exploretur, num quid desit aut abundet, pars aliqua an aperta sit præter naturam, an clausa e. gr. anus imperforatus, qui fæces, vel vulva membrana tecta quæ lotium remoratur, quibus ab initio neglectis brevi sæpius convulsiones sequuntur.

4to Strigmenta glutinosa primarum viarum & inprimis meconium leniter expurgentur, quo scopo natura proxime a partu non lac pingue sed serosum valde & fordibus primarum viarum abstergendis aptius, colostri

nomine in mammis maternis parat, quod non temere emulgendum, quasi infanti noxium, sed paucis a partu horis, tanquam divinum, teste Veslingio remedium tenello præbendum.

5to Fasciæ nec stricte nimis nec laxè obvolvuntur: ibi enim figura corporis facile mutatur cum deformitate; hic molles & aliquo fulcro egentes, nimis suo arbitratui relinquuntur.

6to Alimentum sit indulgentiæ tenellorum congruens, sed nullum materno lacte est, congruentius; cum communem infans sub nexu novem mensium cum matre vixerit vitam. Primerosius præjudicium vulgi damnat; omnem nutricem sanam præbere probum lac.

Nisi reperiri possit nutrix, quæ matri conveniat temperie, ætate & termino partus, certe proxime conveniat; semper erit lac maternum infanti salubrius.

Aliud quodcunque lac erit vel tenuius, vel crassius, vel quocunque gradu dissimilius. Si eligenda tamen est nutrix, non solum sana sit & bene colorata, annorum non ultra triginta, pinguedinis mediocris, pectoris ampli, uberum prominentium, sed etiam bene morata, non iracunda, libidinosa, meticulosa & affectibus animi nimis obnoxia. Nam propagantur vitia tum corporis tum animi in nutricum alumnos. Ita

sæpe propagata sunt stupor , libido & alia lactantium propria. Mariana notat , lacte capræ enutritum pedum velocitate , lactatum canicula , rictu canino quoties excanduit (ira) conspicuum fuisse. Nota ipsius salubritatis in lacte est illa consistentia , ut ungui pollicis instillata guttula nec diffluat tarde nec cito nimis : ille color , qui nec impense albicat , nec in flavedinem declinat ; ille sapor , qui nec acidus est , nec salinus , nec amaricans. Sive vero mater , sive nutrix lactet , utraque abstineat a cibis acerbis falsis , acidis , a venere etiam & omni motu immoderato corporis & animi. Nunquam lac præbeat reluctanti , nam vomitus facile , flatus & convulsiones inde oriuntur. Nec vero lactationem justo citius abrumpat , quia ab illa protracta dentitio facilis est & immunitas a vomitu. Protrahatur lactatio per annum circiter imo ultra donec tenelli pedibus incipiunt insistere , & aliis cibis sensim adsuescunt. Interponi in progressu lacti possunt pulmenta & alii cibi mites , boni succi & facillimæ coctionis. Conveniunt maxime pulmenta ex pane bis cocto cum aqua & saccharo , non tam ex farina triticea cum lacte diu cocta & crassiora , quæ masticatione egent , molesta in primo ortu dentium. Qualem tamen tam tenacem massam nutrices etiam præmansam prius ruditer in fauces repugnantium infantum digito intrudunt.

Nulli dentur cibi crudi , ut fructus horæi ob vermium proventum. Prohibeantur etiam calida vinosa , spirituosæ , acriæ. Potus sit tepidiusculus.

7mo Somnus protrahatur agitatæ leniter cunis. Coctione majori opus est in tam debili ætate , ideo refovet somnus , qui tamen protractus nimis stupidos & segnes reddit. Addimus cucuphis merito muniri caput contra externas injurias. Prima vi ambulandi tentamina , ne teneras partes distorqueant , non cito nimis permittenda esse , nec sine sustentaculis & sine attento duce.

8vo Medicamenta haud ultra magnam necessitatem adhibeant , nec forte nisi rheum (mel , saponem venetum) cum pulvisculis absorbentibus. Corruptela victus lactei acescens ac glutinescens , & ad convulsionem facile irritans nervos tam irritabiles pulchre corrigitur hoc leni absorbente & evacuante remedio.

T H E S I S II.

Diæta puerilis ætatis inter incrementa corporis postulat :

1mo Uberius alimentum , sed per intervalla , ne debiles adhuc coctionis vires obruantur , unde asthmata , tormina ventris & alvi fluxus ex irritante ingestorum corruptela. Carnium detur parum , farinosa potius & lactea : a fructibus haud sollicitè re-

purgatis , vermium proventus metuatur. Inter hæc notamus , quam diu primis dentibus haud successerunt alii fortiores , danda non esse , quæ magnum masticationis molimen requirunt , sed quæ solo affricu linguæ ad dentes fere macerantur. Firmatis dentibus per gradus solidiora exhibeantur , inter auctiores sensim corporis motus.

2do Potum nec vinosum nec spirituosum sed nec mero aquosum , vina perinde ac Infusa Theæ & Coffee improbamus , quoniam illa nimis stimulant corpus adhuc tenerum & in convulsiones pronum , hæc nimis relaxant.

3tio Motum moderatum , ne dislocentur nondum firmata satis ligamenta cum artuum deformitate. Hinc etiam peccant cursumque ætatis præcipitant , qui cito nimis tenellos admonent magnis laboribus ; quod ipsum quoque de nimia animi exercitatione intelligendum est , quæ ingentem animi hebetudinem parit. Joannes Lockius laudat diætam puerilem frigidam & severam.

T H E S I S III.

Diæta juvenilis ætatis , in qua ob robora vasa & ossa subsistit progressus incrementi , nisi exacte observetur hæmorrhagiis & phthisi præbet ansam. Igitur crescente Plethora , crescat labor , qui consumit superfluum & dissipat , vel nimie voracitati

racitati ponatur modus. Convenit diæta aquosa, tenuis haud multum sanguinis conficiens, & somnus brevior, qui longior plethoricis torporem gignit; venus nulla, quæ præmatura decentem corporis magnitudinem & efficacioris seminis genesin inhibet. Unde judice Zachia minus generant.

T H E S I S IV.

Diæta virilis ætatis, ob solidorum & fluidorum æquales vires, morbis minus obnoxia est: plus habet in delectu eorum, quæ ad vitæ usum pertinent, libertatis. In virium tamen excessu major est ad morbos acutos pronitas, sub nimio errore circa res non naturales, ubi quies prodest cum diluentibus. In abundantia humorum intendatur motus, ne intra vasa illi accumulentur, & ad stasim & corruptionem pergant. Maxime hac ætate nocent acriora cum magno stimulo: profunt e contrario, quæ impetum minuunt, & evacuant.

T H E S I S V.

Diæta senum in solidorum occallescentium rigiditate & siccitate ac fluidorum diminutorum visciditate eget perpetua lenta tamen partium emollitione & humectatione. Unde Socrates senes cum plantis aridis comparat, quas ros recreat, imber mergit. Raro senile corpus ad coquenda, quæ inge-

runtur, & expellenda, quæ cruda hærent
fatis validum e morbis magnis emergit:
quippe in his copia liquidorum dispergitur,
cui impendio impar est aridus senex. Duo
sunt maxime, quæ cavere debet senex:

Imo Inclementiam cœli: nam sanguis effœtus, coctio debilis, perspiratio parva, nullas fert ambientis aëris injurias; fugiat ventos & procellas. At convenit fœtus tranquilli & calidi aëris ad solem: Desideat domi ad focum quoties frigida & ventosa aëris tempestas est. Sufficiat ei sereno cœlo & æstivo calore leniter obambulando refoveri.

2do Omnem cibum superfluum, cum spei nihil sit in vita exercitata, quæ discutit superfluum, & parva virtus coctionis parum & tenue requirat, quæ sola temperantia viridem senectutem promittit. Quam alioquin, si pauxillum abundat, rheumata, catarrhi, ructus, dolores colici, hebetudo sensuum & memoriæ premunt. Semper decedat cibi, quantum decedit viribus, dum parum perspirant senes & parum in iis deterritur, parum etiam supplimenti requiritur.

T H E S I S VI.

Speciatim adhuc senibus commendamus:

Imo Ut animus sit tranquillus & pravatum cupiditatum expers. Quamvis enim affectus ut ira leniter nec crebro insurgens

quibusdam senibus haud nocuerit, inprimis adfuetis; imo torpentes excitet aliquando salubriter: raro tamen tolerantur illæ infurgentium affectuum turbæ, quæ plus spirituum viriumque dissipant, quam in illa corporis inertia regenerantur. Maxime nocent affectus lenti mœstitiæ & timoris. Peropportunum est hilari aliorum convictu & facetis colloquiis senes interdum refoveri. (excitari.)

2do Ut aer sit calidus potius humidusque quam frigidus & siccus: at purus inprimis, qualis in locis montanis & campestribus maxime ab oriente spirat, ad quæ loca interdum senes se provide conferant.

3tio Ut victus sit simplex, mollis, gelatinosus, qui coquitur facile, alit leniter & irrorat. Huc spectant carnes juniorum & macilentorum animalium, ex iisque parata juscula, maxime vitulina, vervecina & gallinacea; nec minus lacticia, ova tremula & olera mollia; vitatis carnibus crassis, viscidis, duris, ob dentium, caloris & exercitii defectum; abstineant quoque a salitis valde, acribus, pinguibus & frixis butyro.

4to Ut pro potu sit cerevisia bene cocta & defœcata nec recens nimis nec acida nec dulcis; turbida obstruit & lotium remoratur, cum jam ultro obnoxii sint senes calculo & stranguriæ. Vinum sit fragrans, generosum & confortans in parva dosi, qua-

le lac fenum audit , ut Hungaricum , Hispanicum & simile dives spiritibus & coctionem juvans. Nec dissuademus interdum chocolatam , hydromel , tincturam ambræ , imo & selectiores aquas vitæ , modo prudenter & raro exhibeantur.

5to Ut exercitia sint nec nulla nec nimia , nunquam certe ad sensum lassitudinis. Si nequeunt se ipsos movere , substituantur frictiones mane & vesperi : de die vectio in rheda fiat , quæ cœlo sereniori favet perspirationi.

6to Ut somnus largus sit , qui perdita instaurat , & coctionem perspirationem & alias secretiones sustentat. Licebit ad eum præparare senes potu vini generosi vel aromatici vel elixirii stomachici a pastu exhibendi.

7mo Ut alvus senibus semper siccior , motu moderato & potu dilutiori reddatur obsequentior , vel usu leniter evacuantium & blandorum clysmatum. Wilhelmus Clinch , senum valetudinem nunquam certiores esse judicat , quam si alvum neque contractam nimis nec liquidam habent : eam igitur firmare debent , quibus fusior , solvere , quibus contractior.

8vo Ut nihil consuetudini , quæ in illos usque annos invaluit , detrahatur , sive in somno meridiano , sive in selectu cibi non

nimis salubris, five alio modico diætæ errore consistat.

9no Ut & externa probe observentur, quæ materiam alibilem corpori suggerunt, vel vires excitant, vel humectant corpus. Talia sunt unguenta, fomenta, balnea, clysmata, quibus nihil indigentia fenili in tanta siccitate convenientius. (Adde accubitus juvenulæ, ad Davidis exemplum, tanquam caloris pene exhausti suscitabulum, & morosæ sollicitudinis lenimen.)

C A P U T II.

DE

D I Æ T A F E M I N A R U M.

T H E S I S I.

Quamvis feminarum diætâ æque quam virorum per eadem ætatis stadia iisdem fere legibus metiamur: status tamen virginum, gravidarum, puerperarum peculiare aliquid habet, cui in valetudinis commodum peculiare diætæ leges respondent.

T H E S I S II.

Virgines ubi crescere desinunt, & plus cruoris conficiunt, quam ad nutritionem

suam & commodum humorum per vasa motum requiritur, fiunt per plethoram inde genitam aptæ ad concipiendum, nutriendumque foetum. At quamdiu superflui sanguinis impendio non egent, certis mensium periodis fluxu uterino ab illo superfluo liberantur. Ne igitur hoc fluxus beneficium in virginibus, quovis mense plethoricis, neque etiam in nuptis extra statum graviditatis deficiat, diæta maxime circa tempus instantis fluxus prohibet victum crassorem & obstruentem, & refrigerationes extremorum, affectus animi, ut mœrorem & terrorem, quæ omnia remorantur vel sistunt instantes secretiones menstruas. Simul vero humores per fluidiora ingesta in sua fluxilitate, vasa in sua laxitate ferventur; partim etiam levi ambulatione, partim lotionem & frictionem pedum deorsum ad vasa uterina fecerendum sanguinem determinet. Reliquo tempore mollis delicata & umbratilis vita, quippe lentiori humorum motui & stasibus opportuna, multum feminis efficit, ut olim non male Lycurgus cursu, lucta, disci & missilium jaculatione exerceri etiam puellas voluerit, quod in robustiori corpore fortius expurgetur superfluum & conceptum semen lætius germinet.

T H E S I S III.

Diæta gravidarum cavet, partim ne ute-

ro, post conceptionem clauso, retentus sanguis, & ratione foetus in primis mensibus alendi abundans, tumeat intra vasa, stagnet & corrumpatur, partim ne postremis mensibus incrementum foetus premat vicina & in functione sua impediat, ut alvum & vesicam. Igitur gravidis:

Imo Aer externus purus sit & temperatus: nam humidus & australis, ligamenta uteri laxans, abortui favet, plus etiam frigidior, ob quem crebrius feminae septentrionales abortiunt. Eodem tendit stimulus aeris turbidi, ventosi & foetidis halitibus pleni (e. gr. carbonibus accensis).

2do Cibus sit plenior & probi succi, maxime ultimis mensibus. Absit victus acris, ut allium, sinapi, cepae, vel flatulentus, ut fructus horaei crudi, ibi irritationes, hic tensiones abdominales abortum debilioribus minantur.

3tio Potus nunc sit aquosus, ut infusum theae, nunc cerevisia bene cocta, nunc pauxillum vini aromatici ad coctionem juvandam & reprimendos flatus.

4to Vis imaginationis & affectuum inhibeatur. Illa enim imprimit naevos, inter hos facile ira abortum parit: terror & moestitia nutritionem foetus remorantur.

5to Motus vehementiores caveantur. Non convenit, gestare onera, brachia extendere, premere cum nisu, vel etiam sternutamentis

abuti. Moderati motus, maxime postremis mensibus ambulationes dilatant vias uterinas.

6to Concubitus providus & parcus sit, ne agitetur uterus vel tumens puerperæ venter prematur. Quamvis omnino sint, qui ad partum faciliorem convenire existimant, cum loca uterina humectet.

7mo Alvus ultimis mensibus segnior vel leni enemate, vel cibo pinguiusculo, vel mannata potione solvatur.

8vo Somno liberalius indulgeatur.

9vo Venæ sectio in valde plethoricis, quæ ante graviditatem largissimum semper mensium fluxum habent, fiat in brachio, vel circa finem tertii mensis, (ad uncias 6--8, in valde plethoricis repeti potest) ubi metuenda maxime hæmorrhagia uteri vicina premuntur. Non nimis plethoricæ melius omittant venæ sectionem, a qua debiles abortiunt.

10mo Balnea tepida postremo mense laxent vias partus.

THE S I S IV.

Diæta puerperarum eo solertior sit, cum multa earum funera magis errori diætæ, quam ipso puerperio debeant. Si bene successit partus & lochiorum fluxus sanguinolentus primum, in progressu chylosus serosusque magis bene sequitur, haud alia diæta

fit, quam mensibus laborantium. Non enim hic deterior fingi debet hominum quam brutorum conditio. Videmus plebejas post brevem a partu quietem cito convalescere, & ad consueta negotia redire; cum molliores ditioresque in lecto sub ignava quiete marcescant. Non diffitemur, in naturali etiam partu inter nixus & dolores & hæmorrhagias pati aliquid feminas, nunc extensa solida contrahi, nunc tubulos lactiferos mammarum impleri: & quid non patitur ipse tenerior infans, qui nunc aeri & novo victui adsuescere debet, & cujus jam sanguis per pulmones antea feriatos trajicitur, foramen ovale clauditur, & binæ arteriæ umbilicales cum ampla vena separantur.

Ut inter tot mutationes fœtus sufficit auxilium naturæ, sic & matri sufficit, ut status puerperii proprie non sit morbosus judicandus. Non improbanda tamen est vigilantia artis, ut

1mo Tepida & æqualis temperies aëris puerperam ambiat. Frigidus tormina ventris parit; lochia sistit, sanguinem in grumos figit; unde sæpe deliquia animi febresque.

2do Commodus decubitus sit, perspirationi non sudori favens (sit in leni madore.) Nam sudore alvus segnescit, lochia sufflamantur, anxietas oritur,

3^{tio} Victus ab initio parcior sit, donec sanguis ad mammas confluit, & lac secerni incipit, tunc plenior sit, qui bene sustentet. Primis diebus sufficiant juscula ex cerevisia cum pane & butyro, ut & ova forbilia, sensim juscula avenacea cum passulis, vel & gallinacea, carnes quoque teneræ & pisces friabiles. Potus sit subtepidus & tenuis, ut Infusum Theæ, vel aqua cum pauxillo Cinnamomi cocta.

4to Quies sub fluxu lochiorum sit major; postea nihil impedit extra lectulum versari & ambulare, & solita negotia sensim, sed provido gradu repetere.

5to Somnus liberior nec interdiu arceatur, inprimis si nocturnus ab infante lactando turbatur. Suadent plerique primis horis a partu fugere somnum, velut post venæ sectionem. Invaluitque canon, debere puerperas instar eorum, qui vulnere laborant tractari. Metus est hæmorrhagiæ forte citra sensum orientis & funestæ.

6to Moderatus sit lochiorum fluxus, ut nec cito nec tarde nimis desinat; si parcior fluxus, quære an parce olim menses in non gravida fluxerint, an venæ sectio paulo ante partum facta, an in ipso partu multum sanguinis effluerit? Inter quæ, si nihil mali puerpera sentit, nihil metue & muta. Sufficit his causas cavere, quæ fluxum supprimunt, ut refrigerationes, sudationes,

calores, defectus potulenti &c. Fascia ventri moderate injecta exprimit pedetentim vasa uterina; strictior comprimens nimis parit crebram Diarrhoeam, quam damnat Ruyschius, tanquam circulationi adversam.

7mo Alvus non sit sicca vel suppressa, qualis lochia sistit. Lubrica manebit, si calorem, sudorem, inopiam potulenti cavemus. Opus aliquando est Decocto prunorum vel passularum vel simili, vel hausto oleo amygdalino cum jusculo vel etiam enemate. (f. Clysmate.)

8vo Venus præmatura fugiatur, ut aliquamdiu plena sit affectarum partium quies.

9no Sopiantur affectus, unde in parte domus a strepitu remotiori sit locus puerperii: Nihil sit quod irritet iracundas. Sint, qui erigant timidas, & tempus amica confabulatione fallant. Nato jam affectu, profunt potus tenuis cum pauxillo vini, pulvisculi sedativi, enema &c.

10mo Ante egressum puerperæ ex ipsa domo cogitetur de balneo, quod fordes abstergat & partes roboret.

C A P U T' III.

D E

DIÆTA CONVALESCENTIUM.

T H E S I S I.

Diæta convalescentium vigilat contra periculum recidivæ, & virium refurgentium constantiam curat. Rediens ciborum appetitus bonum per se signum est naturæ amissarum virium incrementa parientis. Cum e contrario deficiens appetitus morbi nondum penitus devicti reliquias arguat, quarum quamdiu igniculi in venis gliscunt, instandum est usui remediorum. At quoniam dubiæ valetudinis suspicio manet, nisi cum surgente appetitu reliquarum functionum integritas redeat, duo debent observari :

Imo Non indulgenter nimis novo appetitu obsequi.

2do Aliquamdiu nihil fumere solidioris cibi, qui plus coctioni resistit.

T H E S I S II.

Prius si negligitur, coctio ingestis impar succumbit & cruda relinquit morbo reno-

vando apta. Unde gravitas ventriculi, tumores oedematosi, sudores & febres intermittentes sequuntur &c. quibus multorum ab acutis resurgentium incautior diæta mulcatur. Gradui crescentium virium semper victus respondeat. Posterius mala eadem vel majora parit, quod relicta a morbo debilitas excitato quidem appetitu viribus suis tentet consulere. At notandum est, vigorem appetitus semper paulatim præcedere vigorem coctionis. Ergo primo tempore post depulsum morbum victus parcior, mollior, humidior sit, infra satietatem & tanto magis infra fastidium.

T H E S I S III.

Modicus vini usus languentes convalescentium vires non nihil erigit; reficit etiam corpus pauxillum Chocolatæ vel simile.

T H E S I S IV.

Mane somnus protractior sit, ne perspiratio tunc optima perturbetur. Alvus ordinarie a morbo adstrictior, vix æque jusculorum usu mollitur, quam si in progressu solidiuscula data materiam & stimulum fecum augment.

T H E S I S V.

Vitentur præterea Imo Aer humidior astringens, sub quo vires lentius reparantur.

2do Labor, qui ab ægris & morbo nuper eluctatis, & refovente quiete indigentibus haud impune suscipitur. Quamvis enim necesse non sit in lecto morari, imo motus moderatus coctionem juvet: Merito tamen metuimus magna spirituum dispendia sub motu musculari præmature aucta.

3tio Venus, ad quam, licet nec impotes, nec parum proclives sint, vires tamen in prima collectione iterum profusæ, recidivam imo aliquando mortem minantur, ut post sanata capitis vulnera contigit quibusdam ex venereo exercitio.

C A P U T   I V.

D E

D I Æ T A   P E R E G R I N A N T I U M.

T H E S I S   I.

Diæta peregrinantium, qui suæ spontis sunt, nec aliis legibus adstricti, docet paulatim adsuescere novis locorum, aëris victusque mutationibus, earum noxas effugere: Ne ex infalubriori quidem loco in salubriorem tutus statim est transitus, iudice Celso. Omnis nimirum subita mutatio licet in me-

lius, sanitati infesta est, quod plus metuendum erit circa infueta & infalubriora loca simul.

T H E S I S II.

Contra vitia aëris probe se muniant peregrinantes, quibus necessarium est se exponere, & ubi delectus nullus in nostra potestate est. Aer humidus & palustris, halitibus corruptis & infectis prægnans, ipsos incolas lædit, præsertim noctu, ubi halitus per calorem diei elevati ad tellurem majori noxa redundant. Qui igitur loca palustria noctu transire, vel vicino iis diversorio dormire coguntur, ibi sub ficciori vestitu & fumis penetrato spirant tutius, seque pauxillo spiritu vini, vel etiam fumo tabaci defendant, hic per gummosa & resinosa carbonibus injecta corrigant ambientem aërem, se intra conclave contineant, nec crassiores loci cerevisias bibant, sed vinum oligophorum (rhenanum & moselanum) si suppetit, maxime calido herbarum Infuso perspirationem suam juvent. Aer calidus simul & humidus, uti plus favet morbis pestilentialibus, & contagiosis, ita si quis præter spem ingressus talia loca, nequit infectorum ædes & commercia effugere penitus; pulverem pyrium vel acetum igni adspergat, salivam crebro exspuat, & muccinia aceto submadida ori naribusque sæpe applicet.

Idem fiat ubi pelles tractantur & saponēs coquuntur. Speciatim si subsistendum est, ubi dysenteriae grassantur, olera & fructus horæos fugiant, pultibus farinosis cum paulo croci aut aromatum fruantur, vinum meracius bibant, & ad primum mali sensum post copiosum haustum infusi calidi, sumto granulo opii cubitum eant. (Opium sistit alvum.)

T H E S I S I I I.

Si æstivo itinere pulverulenta multa quæ ad tussim & Asthma proclives adfligunt, inspirantur, raro linteo os & nares tegant, per cujus spiracula aer admittatur. Deinde in diversorio calefactum hydromel bibant & loquendo, legendo, sternutandoque ferum pulverulentis mixtum excutiant. Ipse æstus ad gradum Thermometri nonagesimum evectus, qui fere omnibus animalibus funestus est, si ingruit in itinere e. c. sub diebus canicularibus in campis arenosis, quos valles cingunt, & auræ afflatum intercipiunt, nec navigationi locus est; vectio fiat in vehiculis tectis, maxime noctu. Fugiantur in hoc statu non modo spirituosa, salina, aromatica, sed & frigida valde, potus frigidus, cellulæ frigidæ, balnea frigida. Ubi paululum deferbuit æstus, vinum dilutius prodest, ut rhenanum, sed nunquam plenis potibus. Edantur fructus horæi,

ræi, poma citrea, acetaria ex lactucis cum pane biscocto. Qui incautius frigida admittit, cito se recipiat & multum aquæ calefactæ cum aceto bibat, & deinde calicem vini calidi aromatici. Si quædam tantum partes ut facies radiis solaribus ustæ rubent tumentque, illinatur albumen ovi quassatum cum pauxillo Aluminis & salis communis, aut lac virginis. Si deficit potus, taleolas pomi citrei imponant linguæ, & abstineant a loquendo. Si cavernas, quæ vaporem sulphureum suffocantem exhalant, transire vel ingredi contigit, ut sit fodinas metallicas visitantibus, conducit olfactus creber spiritus salis ammoniaci, nec male adspargitur frigida correptis in tali loco paralyti.

THE S I S IV.

In magno frigore, imprimis sub diluculo & vento adverso, non modo vestes laxiores ex lana & villosis pellibus, ut & tibialia, ocreæ, chirothecæ lana investitæ conveniunt, sed & motus per omnia membra corporis. Vectio non sufficit ad calorem impertiendum: Equitatio non satis defendit pedes, semper præstat ambulatio. Neque statim sub ingressu domus ad focos accedendum est, vel ad prunas ardentes pro frigore arcendo, facile illi qui inter dictas prunas in cubiculo angusto & fenestris clausis dor-

miunt, lethargici pereunt, nisi adspersa mox aqua frigida in faciem & pectus, ipsisque si opus cauteriis ad plantas pedum & verticem succurritur. Crebris peregrinantium pernionibus vel aliis partibus gelu constrictis lintea aqua gelida humectata imponantur. Deinde si sensus cum motu redire interna cardiaca & sudorifera exhiberi possunt. Inter hæc damnamus morem ad depellendum in itinere frigus, spiritum vini meracius bibendi, (quippe *ad coagulandos humores aptissimum.*) Unde legimus peregrinantes his spiritibus usos inprimis in jejuniis polypis periisse in vasis majoribus. Notandum hoc inprimis est, sub frigida tempestate, in qua corpus movetur, duriores semper, sub calidiori humidiores cibos convenire. Notat Sennertus hieme in Alpibus rhaeticis neminem duo milliaria superare audent & ab una radice montis ad alteram, quin cibum postulet fames, transire. Plutarchus ait, qui per nives multas incedunt, intensa fame & ob hanc sæpius Lipothymia corripitur, & idem jumentis accidere. (Quod ipsi Bruto contigisse legimus, quem in animi deliquio ut reficerent milites, ab urbis obsessæ militibus panem petere coacti sunt.) In frigido humidoque aëre colluvies serosa per tuſes, peripneumonias, Diarrhœas serosas intestans, nunquam certiori fide remittit, quam si post aërem temperaturæ justæ

redditum cibus potusque diaphoreticus, ut juscula vinosa cum vitello ovi, vel cerevisiæ meraciores calefactæ & aromate conditæ offeruntur.

T H E S I S V.

Cura peregrinantium non minor circa ingesta versetur, quam aërem, (ut jam ex parte vidimus.) Nocet iis semper post longam & infuetam famem multa & solida ingerere. Prompta refectio fit per vinum cum vitello ovi & bucella panis. Haud fidant diverforiis paganis & penuria pressis, ubi subinde recoquunt pisces, & animalium morbis extinctorum carnes offerunt. Cujus rei si justa suspicio est, convenit revomere per aquam tepidam cum oleo olivarum; quod etiam si male a fungis se habent fiat, & vomitioni hydromel cum aceto mixtum superbibant. Panis probitatem ex sapore judica: Pro cerevisia recenti, crassa, turbida, Aquam elige a fonte scaturientem; hanc quoque suspectam percola, saltem per linteam rarum, ut sordes, ova & insecta removeantur; ne ab incaute assumtis inprimis inassuetis lædamur. Talia in summo temperantiæ gradu ede ac bibe; lente transi ab uno ad alterum, nec nisi a dilutioribus vinis ad generosiora, a tenuioribus cerevisiis ad fortiores, per illos gradus tuto iis adfuescimus.

T H E S I S VI.

In locis maxime desertis suspectisque ituri cubitum, examinent prius cubiculum, lectum, instrata linteamina an munda satis sint, non maculosa ab ægris vel interdum lue venerea affectis? In qua suspitione præstat fellæ indormire, certe sine exutis vestibus decumbere. Deterge omnia loca suspecta etiam secreta. Provide agunt, qui sua cochlearia, pocula, mantilia, cultros secum gerunt: Aliquem etiam medicamentorum apparatus, ita ad manum sint e. gr. folia fennæ (vel sal anglicanum) in obstructione alvi, Empl. Diapalmæ in læsionibus externis, oculus ex nuce moschata, macere, cinnamomo, croco in stranguriis ex infueto potu sæpe oriundis. Suppetant quoque species herbæ Theæ, cujus calido Infuso perspirationi periclitanti subvenitur, thus, succinum, Mastiche, olibanum, sandaracha, quibus aërem corrigimus. Inter prima quoque convenit, humidos pedes in proximo hospitio bene siccare.

C A P U T V.

DE

D I Æ T A P R I N C I P U M.

T H E S I S I.

Valetudo principum, quæ ob publica commoda sollicitam magis sui custodiam requirit, non potest non lubrica esse & inconstans in illa potestate fruendi, quibus velint, inter tot lautioris vitæ irritamenta, tot venatorum, piscatorum, aucupum, coquorum ministeria, imo & medicorum timide sæpe redarguentium intempestiva silentia. (At vetuit Socrates apud Platonem ex instituto Æsculapii valetudinarios publica negotia administrare.)

T H E S I S II.

Decet principem delectus probi medici, qui bonis scientiis imbutus, in arte exercitatus, peregrinando etiam varias medendi rationes penitus inspexit, prudens præterea & bene moratus. Fortunatum cum Catone talem Medicum appello, qui scit, quid agendum. Velut fortunatum ægrum, qui in talem medicum incidit. Merito princeps tali medico aurem præbet, ut ei fas

fit, secundum formulam Cassiodori, pro archiatris sentire sæpius contra desideria principis, fatigare jejuniis, & in locum beneficii dictare, quod in gaudium salutis excruciet. Medico tali, ut muneri satisfaciat, sit facilis ad principem suum accessus, ut adfuescat libere loqui, nec animo premat, ex quo offensam metuit. Opus ei est, sæpe præsentì attendere valetudinem sui principis adhuc integram, ad temperiem ejus & ad morbos familiæ, & totum vivendi genus. Multa sic mala præcavebit, & tolerabilior hæc erit attentionis molestia, quam inter torturas morbi audire querelas de vanitate & fallacia artis.

T H E S I S III.

Primum cogitandum est de salubri aëre, cujus major in corpus vis est, quam aliarum rerum: Hic eligatur temperiei principis congruens. Cujus ratione habita, potest aliquando crassior aër convenire. Alii ad hiemem, alii ad æstatem melius se habent. Nunc campestria loca, nunc editiora præstant; commendentur semper per usum & temperiem magis amica. Absint impuri aëris halitus, ut circa fossas, ubi fordes confluunt, unde & ad muros notatur epidemicearum malignarum ortus, quarum vix in media urbe vestigium est. Sit quantum fieri potest purus aer & serenus, qui nebu-

lofus & austrinus gravat caput, deprimit animum, perspirabile inhibet. In splendidis principum stabulis tetra sæpe mephitis halat, & in venatu aer autumnalis pluviosus sæpe & frigidus comitatur. Fac ipse princeps ex Barometro cognoscat, cadente mercurio pluviam instare, adscendente serenitatem esse inter flatus boreales. Hieme diutius mane in cubiculo subsistat contra frigus: Æstate ad solis ortum surgere placida aura refoveatur. Vitæ pars in aëre est, & vitalis calor in sanguine magis, si purus & serenus aer. Inter populares morbos juvat salubriora loca sive campestria sive editiora adire.

T H E S I S IV.

Ad victum principum communis etiam sanitatis regula pertinet; cibus non impleri. Quæ inter tot scopulos valetudinis, dum principum mensis tanta turba hominum ministrat, violari per interperantiam maxime solet! Monendum est etiam bona alimenta nocere nisi justum tempus pro coctione crudi intercedit imo optimi cibi sæpe pessima corruptio est. Varietas illa & conditura ciborum ægre mixturam admittit in unam eamque formam, ægre, quæ tantopere inter se dissident, conciliantur. Vis menstrui, tam variis impar, multa intacta & incocta relinquit. Disputant apud Macro-

bium alii pro simplicitate, alii pro varietate cibi. Sed fugienda non minus est nimia varietas, quam nimia satietas. Ita majori noxa inebriant varia vina in una coena. Rara magis & pretiosa quam salubria Principibus offeruntur. Si Celsus dixit, bene esse nullis se obligare legibus, valere id magis de privatis potest, qui variæ vitæ necessitati adsuescere per varia debent. Ita non temere Principis valetudo tentanda est. Semper magis in tuto est vita sobria, frugalis, simplex, quam lauta varia & abundans, exemplo Cornarii, a lauto victu ad sobrium transeuntis. Nec tamen sollicitè nimis ordinem & mensuram definimus, tempus consuetudo & imprimis attentio ad effectum bonæ coctionis & nutritionis nos maxime instruunt. Ita sæpe non multum referre, judicat Lucretius quo victu fruimur, modo non sentiat gravamen ventriculus. Edere non voluptatis causa sed sanitatis oportet.

T H E S I S V.

Varia tamen pro justo delectu observantur. Exotica, peregrina, infueta coctionis plerumque difficilis sunt, & pravi succi. Nec tamen imbecilliores cibos nimis laudamus, qui coquuntur facile & cito alunt, at cito etiam dissipantur; Hinc brevem vitam dare censuit Hippocrates. Panis bene coc-

tus dat durable & constans alimentum, & firmamentum ciborum reliquorum Verulamio dicitur. Hinc & omnibus fere cibis associatur, quamvis nimis scrupulose Ficus duplum ad potum, triplum ad carnes, quadruplum ad pisces requirat. Sufficit, neminem sanum fastidio panis capi, ut aliorum ciborum, & bonæ semper notæ esse in morbis, si æger iterum panem appetit. Ipse panis odor ex furno recreat spiritus, a carne foetet anima, nunquam a pane. Principes nimis ferina amant a natura nostra magis aliena. Hippocrates damnat cibos graves tanquam duræ coctionis carnes bubulas, fuillas, aves aquaticas, pisces marinos. Talia nempe in otiosis perspirant ægre, hinc ut tenerescant, macerari per aliquot dies in aëre solent; nec hoc tamen sine dispendio meliorum partium: Unde carnes recentes salubriores judicat Hippocrates. Bonæ sunt leviores ut vervecum vel volatiliū sub libero cœlo. In mensis secundis bellaria, cupediæ, fructus exhibentur, ut acuunt appetitum, quæ tamen non appetunt facile principes, nisi vel præcoces sint, qui acerbiores, vel ferotini, qui fatui vel fugaces nimis & corruptibiles; quorum immoderato usu bis ægrotavit Galenus. Placent in aulis nivatæ potiones & limonadæ cum saccharo, qualia non semper ferunt viscera. Nix sitim facit ut Rhases ait;

nempe occludit serenos oris latices. Nix tamen modica non nocet in locis calidis, at semper nocet & vehementer in corpore excalefacto. Perierunt multi syncope post haustum tam gelidi potus tanquam veneno. Sorbillando tamen sub lento descensu vis rigoris destruitur. Plus nocent vina immodica & meraciora, dum tartarea & lapidea artus affligunt & renes; inde nephritis, podagra. Vinum vetus, delicatulum, in planitie magis quam collibus natum, quod minus tartari habet, modico usu vitales spiritus blande & sine noxa recreat.

T H E S I S V I.

Exercitatio quoque necessaria principi est. Velut fanitas pendet a moderamine justo inter labores & alimenta: ita in custodia sanitatis opus est tum edere quotidie tum exerceri. Si prius minus fit cadunt vires, si alterum minus cumulantur cruda & excrementa. In fame inquit Hippocrates laborandum non est, & semper opus est nutrimento post magna exercitia. Ut vero quod Plato dixit, optimus motus est ex se ipso, deterior ab alio; ita curru vehi, sella gestari, fricari, quippe motus extrinsecus, non pares sunt motui muscolari in ambulando, qui motus mane & in loco aprico præstat. Notandum illud Celsi, ignavia maturam senectutem, labor (seu motus) lon-

gam adolescentiam reddit. Ita suadendum est principi, ambulare mane & vesperi ante pastum sub dio magis quam tecto, cœlo tamen sereno. Familiaris principibus est equitatio & venatio. Corpus tunc sive pedibus sive equo per aspera loca feras prosequendo incalescit; & quicquid visceribus onustum gravat, dissipatur. Equitatio velut concussio est, crassiora & stagnantia excernens, ita Sydenhamo teste in chronicis morbis summi momenti est. Ipsos etiam sanos bene præservat a morbis. Sit tamen moderata & placida equo gradario, ubi secundum Galenum concurrit exercitatio mixta ex gestatione & proprio musculorum nisu. Hinc calor nativus crescit, excernenda promptius ejiciuntur, stomachi robur, sensuum acumen augetur. Saltatio fatigat nimis, corpus vero agile reddit & decorum. Imo Epaminondas olim a saltatione expectavit agilitatem in pugna promptiorem. Gestatio in sella satis etiam commodi habet. Certe præferenda longe sessioni & stationi, unde varices erurum. Hinc Juvenalis varicosum appellavit haruspicem, quod circa extispicia stare tam diu haruspices oportebat. Pilæ olim Vespasianus operam dedit: Antoninus imperator palæstræ, Herodicus valetudinarios exercitiis reddidit longævus.

T H E S I S VII.

A communi vivendi ritu in ratione fomni & vigiliarum principes sæpe multum recedunt, nec facile naturæ legem sequuntur, quæ lucem dat pro sensuum & vigiliarum exercitio, noctis silentium pro quiete, (habemus antipodes in nostra urbe, Seneca dixit). Magnates apud Aegyptios, Romanos & Græcos prandebant modice, cœnabant laute cum amicis, & majori ex parte noctes agebant insomnes quidem, at post epulas reliquum noctis inter colloquia & concentus musicos transigentes periclitabantur minus, cum peracta jam coctione se fomno traderent. Nostra vero ætate principes protractis in noctem negotiis, cibum sæpe media nocte capiunt, & paulo post cubitum eunt. Sic horas matutinas, quæ solari lumine maxime recreant turbulento fomno absumentes, cum torpore deinceps & vitiata coctione evigilant. Quia nimis mos ille in aulis invaluit, vigilandi noctu & interdiu dormiendi, quam ut spes sit abrogari posse: suadendum certe principi est, ut paulo maturius cœnet ac parcius, & tempus aliquod sit, inter cœnam & fomnum. Convenit secundum Hippocratem deambulationcula a cœna, ne flatus sub coctione ingruant. Sit circiter octo horarum fomnus, qui animo ministeriis diei fesso pacem & vi-

gorem reddit. Misera vita est sine reficiente fomno, ut Maecenas olim sensit postremo triennio vigil ex tabe consumtus. Nunquam optima alimenta & generosa vina sine fomno restaurant vires. Fas est feriari nervos & fibras musculares, quæ per diem in perpetua fere tensione sunt. Præstat in loco potius frigido pro faciliore respiratione dormire, quam calido, membris tamen bene tectis: hinc & Celsus fomnum in conclavi majore laudat. Male fugiunt metu hiemalis frigoris ad angusta cubicula, ubi halitus suos resorbent, quos ore & toto corpore respirant.

T H E S I S VIII.

Excreta nos circa multa instruunt, in corpore tam ægro quam sano. Certum se reddat medicus, principis sui alvus strictior sit an solutior, & an bene assumtis respondeat. Si alvus laxior, convenit cibus adstringens non nihil & fibras intestinorum roborans, ut panis rite coctus, carnes assæ, mala cydonia, oryzæ juscula, & hæc cum aliquo exercitio. Fugiant vero bellaria, vina dulcia, hujusque generis alia. Si strictior alvus, profunt carnes teneræ & elixæ, vervecis, vituli, pullorum, pisces quoque & decoctum ex passulis & prunis; non nisi necessitate urgente clysteres mollientes dentur, quia intestinorum fibras crebro usu

debilitant : nec dentur laxantia per os, ut cassia flatulenta & stomacho parum amica. Præstat ubivis diæta ventris duritiem molliens. Attendi simul debet excretio secundæ & tertiæ coctionis. (secunda coctio est per urinam, tertia per perspirationem). Plerumque alvus durior, ubi mictus & perspiratio major. Temperantia in victu & recto usu rerum non naturalium per tria illa emunctoria ab impuris.

T H E S I S IX.

Plus periculi minatur, & cui minus subvenire medico licet, affectus animi, qui bonam valetudinem præ ceteris plurimum evertit. Ægre animum regunt principes, quibus tanta potestas est, & cum resistere nemo audeat, minor moderatio, unde præ aliis valetudinarii. Notet medicus, in quem affectum pronior sit princeps, ut diætam magis opponat & vitæ rationem. Si fervida ei temperies est, suadeat vina acidula, diluta & diætam refrigerantem : si ad mœrorem pronior sit, commendet, quæ volatilibus partibus prædita plus excitent (torpentes) spiritus, ut vina modice generosa. Plurimum in eo situm est, animum avocare ab intuitu rerum adversarum.

T H E S I S X.

Cogitandum quoque mature est de morbis, in quos ex vitæ conditione facilius in-

cidunt principes, ut industria medici præcaveantur. Tales sunt podagra, calculus, arthritis, affectus inter se cognati, sæpe mixti. Parit maxime hos affectus congeneres intemperantia in victu & vita desidiosa. Speciatim huc pertinent vina meraciora: nam judice Romacini materia tartarea & acidum volatile vini totum est, quod ad lithiasin & arthritidis genesin tendit. Sunt sæpe illa mala in principibus etiam hæreditaria, ob vitæ genus cum parentibus fere idem & communia incitamenta ad vitam non nimis sobriam. Admissi semel hi morbi, & ad tempus enutriti, cum non cedant facile, imo non ipso curandi molimine sæpe graviora mala accersant; opus est in primo ortu obsistere, ut medicus habita ratione ad tempus anni, ætatem & consuetudinem, alimenta suadeat, quæ commode alunt, non implent. Quod si plenior fuit victus & varius ad parciolem & simpliciolem, non nisi per gradus transire suadet, & cavere inprimis crassa & coctu difficilia. Nam ubi stomachus laborare cœpit, crassum & impurum sensim per lactea irrepens, facile articulis & renibus suggerit morbosum. Apparatus fructuum principibus gratus continet multum tartarei succi & facilem corruptionem acidam: hinc improbat fructuum esum Take-nius in podagra. Plus tartarei recondunt in sinu vina meraciora, inprimis quæ loca pe-

trofa, non tam quæ planities camporum parit. Nam vina tenuiora iis, qui podagra & nephritide tentantur, nocent, quæ ab acido dolores colicos, nephriticos & arthriticos sub testimonio tot autorum producant: imo nec ipsa aqua, quæ sæpe materiam lapideam continet, semper laudanda. Præservat maxime ab illis malis vita exercitata, ob quam cum frugali victu conjunctam, raro illi morbi in tuguriulis rusticorum occurrunt. Hæc vita nec pravos humores gignit nec genitos fovet, sed bene coquit, bene excernit. Nec somnus in mollioribus culcitris confert retribus. Expetit inter hæc, alvum solutiorem esse, ne primæ coctionis excrementa ferantur in sanguinem, inde ad renes & artus. Semper bene est inter signa redundantium humorum purgare interdum & sanguinem mittere, quia raro in sobrietatis limite consistunt, quibus indulgentior fortuna est. Notat Galenus tali evacuatione se per annos multos prohibuisse podagram & imminentem articulorum morbum.

T H E S I S X I.

Solet facile ex incauto ejusmodi victus regimine in principibus nasci obesitas corporis, maxime si diathesis corporis sit sanguinolenta vel pituitosa, & cibi imprimis copiosi & boni succi in vita otiosa ingeruntur. Ita in fanis etiam & bene coloratis va-

forum

forum plenitudo cum obesitate nascitur. Crescente corporis mole, antequam sensibilior fiat, vigilet mature medicus, inprimis si gentilitium vitium sit. Moneat imminetis periculi; nasci non modo ingratam deformitatem corporis, sed & suffocationem interni motus & caloris cum deliquiis & spirioso halitu, torpore & subita interdum morte. Citius interire scribit Hippocrates, qui corporis crassi sunt, quam qui gracilis. (Sunt & illi ob molem corporis parum apti ad palæstram veneream. Hinc plerumque infœcundi. At tristis est principum orbitas, ob turbas in vario jam jure successionis.) Bene his Celsus ait: curari hæc mala facilius in servis quam liberis, quia famem, sitim, longam patientiam & tot alia medelæ incommoda vix audet medicus postulare. Ergo ab initio occurrendum est recto usu rerum non naturalium. Regula est, tantum debere detrahi consuetis cibis, quantum additur exercitiis. Nam evacuant exercitia, ut equitatio, venatio, fortes & siccæ frictiones, alimenta quoque tenuiora & parciora. Absint pingua, oleosa, euchyma: sumantur acria, salinosa, quæ pingue absumunt. Multos macilentos reddit solius acidii usus. Hinc strigosi plerumque sunt, qui acidis oblectantur, ut hypochondriaci. Somno etiam aliquid detrahatur, vigiliis addatur. Nam somno pinguescunt corpora, hieme inprimis,

vigiliis macrescunt , æstate inprimis. Tribuitur etiam infusis decoctarum herbarum theæ vis ficcandi & vigilias pariendi. Non minus profunt hic purgationes inprimis vere & hieme. Semper hic prodest alvus laxior , vomitus etiam crebros crassis & pinguibus suadet Hippocrates.

T H E S I S X I I.

Non prorsus omittenda diæta principum, qui castra sequuntur , quia inter bellorum usus multa eveniunt, quæ vix caveri omni humana prudentia possunt. Erit in principe duplex offensa sanitatis, nempe insolita magis jam vivendi ratio , & varia deinde sub armis animi sollicitudo. Primum ratione aeris deligendus est in castris locus, ubi degat princeps procul a paludibus & stagnis aquæ. Sæpe campi circumjacentes inundantur , ut ipse aer jam impurus militet contra hostes. Solent maximi morbi castrenses ex aere vitiato , aquis corruptis & pravis cibis oriri ; unde toties febres malignæ & funestæ dysenterix : procul a tali mephiti degat princeps. Non ei deficient bonæ aquæ ad cibos non solum parandos necessariæ, sed in lavando repurgandoque. Hinc inter commeatus, aquæ in vitreis vasis diligenter asservatæ maxime principem comitentur. Sane adsuescendum multis sæpe incommodis in castris est, frigori, ven-

tis , æstui , vigiliis. Tolerare talia ipsum sæpe principem oportet, ubi nil magis prodest, quam continuo exerceri & roborari corpus, ut multa tolerare discat. Huc varium illud (vitæ) genus , quod Celsus limitat , referendum est , & temperantia comite , quæ a ciborum & vinorum meraciorum copia inprimis abstinere jubet. Unde Plato vini usum in castris vetuit iis potissimum, qui in imperio constituti essent.

T H E S I S XIII.

Sed & de altero cogitandum est : sollicitudinem animi in castris frequentem , omni ratione delinire , quod maxime pendet a colloquiis cum viris probis, peritis , exercitatis etiam literatis : ipsa lectio librorum maxime historicorum , & qui de re militari & morum doctrina agunt, reficere animum potest. Ita Lucanus scribit , Cæsarem media inter prælia stellarum cœlique plagis superisque vacasse. Et Augustum legimus in castris ad Mutinam legisse, scripsisse, declamasse. Quæri hic potest, an bona literarum studia principe digna sint ? Dedecet sine dubio plane rudem esse ; nec decet scrupulose subtilitates scientiarum consectari, ubi stomachus primum & vis coctionis , mox ipsum cerebrum contentione nervorum laborant. Nihil tamen horum metuendum est, si ad oblectamentum & cultum animi mo-

dicæ studia principes colunt. Peropportu-
num est instituta jura & mores gentium
probe tenere, & continent sine dubio his-
toriarum monumenta, ipsa præcepta bene
regendi populi. Sufficit viros circa se ha-
bere eruditos, & more Francisci I. audire
illos selectiora ex suis disciplinis tradentes.
Ita alienæ lucubrationis fructus quasi in com-
pendio colligunt: sic parvo constat princi-
pibus eruditio, quæ magno constitit privatis.

T H E S I S XIV.

Major custodia sanitatis in principe sene
requiritur. Diæta contraria requiritur in
sene quam puero. In hoc, dum crescit ca-
lor & robur, merito crescit etiam alitura:
in sene ubi languor vitæ crescit, minui ali-
tura debet. Seni postremæ ætatis convenit,
quod lucernis pene extinctis, quæ parca &
continua olei subvectione egent. Parcior
tunc sit victus & simplicior, boni tamen
succum & promptæ coctionis & facile secedens,
qualis est tenera caro vervecum & pullorum
juniorum & maxime volatiliū. Absit jam
varietas & conditura principum mensis tam
familiaris. Justam assumptorum mensuram
docet tensio & gravitas in stomacho nulla,
somnia faciles, alitura commoda. Jejunium
ait Hippocrates a senibus facile ferri: hinc
multi requirunt, semel tantum eos de die
edere. Verum Hippocratica sententia est;

citius fenescere, qui unicæ comestioni de die adfuescunt. (Non debet in otio esse ventriculus). Fit in magnis culinis impar sæpe coctio ab igne nunc violento nimis nunc lento nimis. Hinc præstat pro sene principe habere coquum, qui singula summa attentione paret, magis ut profint, quam bene sapiant: etiam in hoc oppositum est senis & pueri vitium, ut hic laxior sit alvus, ibi strictior. Nam concurrunt in sene vitæ minus exercitata & ipsa ariditas partium, quæ vim & stimulum excretionis amittit. At molliant cibi non medicamenta, quæ crebro sumpta per se ventrem adstrictiorem reddunt. Metuimus tamen magis alvum nimis laxam quam adstrictam (in sene). Listerus viri admodum senis meminit, qui liberaliter edens tamen semel intra septimum imo bis septimum diem alvum per plures annos deiecit, sine incommodo valetudinis. Pro potu, uti in junioribus vinum tenue & dilutum, ita in senibus paulo meracius sit imprimis hieme. Facit multorum iudicio ad vitam sanam & longævam vinum dulce & defœcatum ex uvis maturis & perfectioribus. Usus nivis in mensis principum familiaris limitetur valde in senibus. Sufficiat in summo æstu modice vinum aqua perfrigerare, hieme in loco tepido fervare. Nam frigent effœtæ partes, nec frigidam potionem ferunt. Plus congruunt sorbillando potus ca-

lidiusculi Theæ, Coffee. Exercitia in corpore senili haud penitus remittant, ut perspiret, quod in strigosa cute difficilius quam molli juvenili calente: modice tamen se exerceat sub tecto potius loco quam aprico, inprimis ventoso & in hieme. Accedant exercitio frictus cum oleo amygdalarum dulcium ad laxandas vias cutaneas. Præterea corpus idoneis vestibus contra aëris injurias muniatur, & caput capillis minus tectum, tegatur magis; hinc comæ adscititiæ reperiuntur, tum elegantiae tum salubritatis causa. Ratione somni suadendum, ut princeps senex eum tempestive capiat, nec post cœnam agat, quod mentem distrahit, more Augusti, qui nunquam aliquid post cœnam scribere vel legere voluit. Nulli ætati magis necessarius somnus est, quippe quo coctio jam torpens magis perficitur, & siccitati confutitur. Denique oblectamenta spectamus illam ætatem decentia, quo referunt multi ipsum consortium juvenile & longævus ex juvenum frequenti consuetudine multos enumerant, ut Pythagoram, Isocratem, Gorgiam. Ceterum id probe notetur, bellum senectuti non gravius imminere, quam post intemperantiam in juventute commissam.

CAPUT VI.
DE
DIÆTA LITERATORUM.

T H E S I S I.

Literatorum imbecillior valetudo est ex vita maxime sedentaria nervorumque intensiori contentione. Unde Celsus disciplinam literarum ut animo præcipue necessariam, sic corpori inimicam dixit. Ex illa enim spirituum confumtionem & subsequente debilitate coctionis motusque interni sequuntur frigus, pituita, hebetudo, malum hypochondriacum & similia. Multi inter protractas temere meditationes negligunt simul præsidia sanitatis reliqua inter crebros errores circa victum potumque, inopiam somni & alia, nec cogitant ut Plinius monet vacandum corpori esse, cujus fulcris sustinetur animus. Merito contra hæc (mala) vigilat diæta victu moderato & ad certa tempora restricto, liberali somno, exercitatione alterna (corporis) & tranquillitate animi, quæ & alia in potioribus momentis suis non nihil considerabimus.

T H E S I S II.

Aër purus lucidusque multum vitalis pabuli fuggerit, vigoremque in sensu & motu dat, judice Hippocrate. Ita melior puriorque aër Athenarum civibus acutiora; pejor & crassior Thraciæ & Bœotiæ incolis torpentiora ingenia tradidit. Eligant literati, si possint, ædes altiores, lucidas & aëre perflatas, maxime versus orientem. Veluti ver temperatum præ aliis anni temporibus convenit ingeniorum studiorumque exercitio: ita musea, quam prope fieri potest ad illam temperiem accedant. Non sint calefacta nimis; hinc nec literati ambulent facile in sole, nisi fenes, quippe qui cum multum nativi caloris perdiderint, solibus apti Horatio dicuntur. Plus frigida musea nocent, quod nervis, quorum vegetior functio requiritur, nil nocentius sit frigore. Defendant vero a frigore inprimis vespertino caput pedes & stomachum. Aër humidus valde etiam noxius, lignis, floribus odoriferis corrigatur. At ab aëre nullo plus sibi caveant, quam impuris halitibus pleno qualem in anatomicis theatris, chymicis officinis & cubiculis ægrorum morbo putri & contagioso laborantium vix evitare semper medicis licet.

T H E S I S III.

Cibus coctus facilis sit & boni succi, qui sine magnis coctionum præfidiis probum sanguinem & agiles spiritus gignit; nihil autem iis, qui cerebro & stomacho laborant utilius est. Haud jejunia laudamus, quæ necessariis viribus corpus defraudant. Probamus potius illud Wedelii; quantum decedit cibo & potui, tantum quoque decedere sanguini, spiritibus & viribus. Nullis tamen quam literatis nocentior est intemperantia, quæ non fatiat, sed onerat, non reficit vires sed opprimit, ventrem gravat, spiritus turbat, ingenium obtundit. Non recte mente uti possumus inquit Cicero, (cibo repleti). Victus ex sententia Aristotelis disparis vitas facit: vel quæ sunt verba Hippocratis, ipse animus ex diæta melior & deterior fieri potest. Censuit Cartesius a medicina exspectari posse, quod hominem ingeniosorem reddat. Ita ajunt Gallorum sanguinem mobiliorem, animum agiliorem esse a jussulis carniū, tenerisque carnibus avibusque: Belgarum sanguinem crassiores esse, animum tardiores ex leguminibus, caseis, cibis conditis. Igitur literatis non facile cibus exhibeatur, qui sanguinem crassum parit, & hinc menti caliginem offundit, ut dura, viscosa, salita, carnes vetustæ, legumina, casei, ova dura &c. Sæpe ta-

men fit, ut literati noxia ejusmodi appetant & ingurgitent, salubria fastidiant. Interim non negamus, assuetis aliquid cibi infalubris valde appetiti concedendum esse. Præstat tamen semper juniorum animalium carnibus, eorumque jusculis pauco aromate conditis, vitello ovi, ætate etiam lacte victitare, idque moderate pro indigentia corporis debilius coquentis : nec edant distracti adhuc & meditabundi, quales nunquam de selectu cibi, de proba masticatione, de justo tempore cogitant.

T H E S I S I V.

Potu largiori egent literati, ut circulatio & secretio in majori humorum fluxilitate melius procedat, nec retardentur excernenda. Neque tamen sub majori mensura mergere debent animum protractis ad noctem potionibus ; facile attenta observatio justam & convenientem mensuram determinat. Calidi & cholericis potent aquam, (maxime adulta ætate) quos hinc acrioris ingenii esse exemplo Demosthenis illustrat Rhodiginus. Utilissimum quoque aquæ potum catarrhosis Bartholinus Pufqueti, vinum nullum podagricis Bruyerinus censet. Nec contemnendæ utilitatis est potus aquæ calidæ herbis balsamicis infusæ. Tardi vero & pituitosi fenes, qui magis læduntur potu aquoso præferant cerevisiam bene coctam & defecatam, diu-

reticam & stomachicam, nec crassam nimis nec lupulatam. Vinum, quod mentis medicinam Plato dixit, debili provectionum ventriculo convenit. Certe ingeniosiores videas gentes vino assuetas; verum si vegetiorem vitam facit vinum, reddit etiam brevior (stimulo suo.) Certe sub excessu facile mergit divinæ auræ particulam, modicum & dilutum nulli facile dissuademus. Inter potus improprie sic dictos fumum tabaci in aëre crassiori pro pituitosis & catarrhosis non improbamus, nimius coctionem turbat vi narcotica, spiritus figit & actionem animi pervertit.

T H E S I S V.

Vigilias nimias & lucubrationes, quæ spiritus exhauriunt, corpus debilitant, cruditates gignunt, literatis infestas esse constat. Ferre multi lucubrationes nocturnas eo facilius sibi videntur, quod noctis silentium faveat, & intermissus somnus sarciri diurno possit. At male permutantur dierum noctiumque ministeria. Plus semper vigoris inspirat lux diei, quam frigus noctis & instabilis candelæ splendor oculos præstringens, pulmonesque pravis halitibus inquinans. Blondelli cœcitatem inde natam Witfius memorat. Noctuas dixeris, ut olim Chærophontem, qui summam sibi lucubrando maciem contraxit. Nec multo melius sibi con-

fulunt, qui in ipso lecto meditationibus indulgent : hinc infomniis fatigantur, ut mane pro levamine torpor sit. Quorundam somnos necessitas officii interrumpit, ut sacerdotum sæpe & medicorum, quos omnium horarum homines (servos) esse fors sua vult. His quidem quando possunt, somnus capiendus est, at quantum licet opportunitiores horas haud negligant. Omnes vero literati meminerint, maxime debiliores, somnum sibi protractionem inter ista spirituum impendia maxime convenire, a quo coctio major & nova spirituum ac virium genesis pendet.

T H E S I S VI.

Justum sit motus & quietis moderamen, dum pedem vix movent in museo sellis affixi inter meditandum scribendumque, necesse est lentos acresque humores stasi sua morbos hypochondriacos, arthriticos, calculosos & cachecticos parere. Nec vero minus nocet corpus impurum valido motu exercere. Haud Cyri præceptum hic suademus ad cuius mensam nemo ἀνύδρωτος (i. e. sine sudore) accedere debuit. Sufficit moderata exercitatio mane vel ante pastum in aëre sereno, ut & ipso museo frequens ambulatio. Plinius Spurinnam scribit senem habuisse sensum vigorem & agile corpus. quod ut animum scientiis, sic corpus am-

bulatione matutina aliisque motibus exercuit. Socrates ipse sanitatis causa saltare didicit, & contentius vesperi ambulavit, ut bene cœnaret. (Motu enim acui appetitum & cruda absumi dubium non est.) At non nisi lente & post correctas evacuatasque corporis impuritates transeundum est ad equitationem & alios majores motus. Pejor consuetudo est stare ante pulpita vel curvo diu desidere corpori & nutante capite, pressis perpetuo abdomine interaneis; hic excrementa & flatus sufflaminantur, ibi œdematosi tumores pedum metuendi sunt, & magna lassitudo ex tensione ad tonum muscutorum fervandum. Igitur crebros motus interponantur, eo magis ubi viget appetitus & voracitas ad plethoram ducit.

T H E S I S VII.

Ratione excretorum & retentorum notamus: inter nimias meditationes sub vita sedentaria supprimi excretionum stimulos, feces indurari, alvum torpere, lotium, in quo stagnante plus mucida & arenosa fecedunt, retineri, maxime diaphoresin in illa corporis quiete lædi. Contrario excernuntur interdum retinenda, dum e. c. usu tabaci salivam prodigunt, errhinis ferum excutiant & caput debilitant. Velut hæc mala feri & salivæ accumulatae vel stagnantis non male moderato tabaci & errhinorum usu præcavent;

ita nimio consumunt. Bene faciunt, qui statuta tempora observando necessariis excretionibus adfuescunt. (e. gr. alvum certis horis excernunt.)

T H E S I S V I I I.

Commendandus præterea est animus sibi constans & nullis affectuum fluctibus jactatus. Bene dixit Plato, animum bene affectu necessario corpus optimum reddere. Lucianus ideo longævis adnumerat philosophos, quod affectus animi reprimere didicerint. At his æque quam aliis eruditis gravissimi sæpe sunt affectus & morbi animi, quos non facile exuunt, ambitio, fastus, invidia. Nec vero sincerior medela est his vitiis, quam doctrina morum & sacræ religionis. At etiam habent eruditi præ aliis, quod inter nimias speculationes & repertarum veritatum solatia componat, oblectet & tranquillet animum.

T H E S I S I X.

Sciant etiam eruditi musas & minervam virgines esse, & judice Platone nullam magis ingeniorum pestem, quam nimis in castris venereis versari. Nil crebro coitu magis nervorum & cerebri robur debilitat, frigent superiora, dum inferiora calent. Hinc literatis exigua vis generandi tribuitur, vel si generent imbelles foetus ominantur.

T H E S I S X.

Maximorum vero morborum hic radix est intemperantia. Durant moderata, at noxia semper sunt morose protracta studia imo ipsos profectus sufflaminant. Bona quidem temperies cerebri vincit aliquando, at intensa nimis profunda & perpetua meditatio exhaustis sensim cerebri nervorumque viribus vertigines, deliquia & inter vitia coctionis ac stases maxime in hypochondriis torporem corporis & hebetudinem etiam mentis parit. Justa quædam in studiis remissio acuit ingenium & exaltat vires, ut inter inducias ad illa majori impetu redeant. Sydenham podagræ & calculo obnoxius, sibi revocavit hos morbos quoties vim meditandi intendit. Fugiatur imprimis brevi a pastu illa contentio virium, quæ peracta coctione maxime sub horis matutinis certiori successu gaudet: hinc musis sacra aurora dicitur.

T H E S I S XI.

Iis, qui sui juris non sunt, & officiorum vinculis irretiti, tam strictis obtemperare diætæ legibus nequeunt, non omnia, quæ diximus, suaderi, certe non ad definita tempora restringi possunt. Videant illi, an verno tempore vina medicata vel acidulas thermasque ad abstergenda viscera & roboranda trahere in usum suum possint. Reliquo

tempore infusa calida herbarum sub iusto
delectu locum teneant. Nec vero nimis
sero & oscitanter ad silentes ab initio mor-
bos attendant, nec facile officiorum urgen-
tium necessitas tanta erit, ut fas sit ingru-
entis morbi & gravius irrumpentis insidias
expectare.

171

